

RIKSDAGENS PROTOKOLL.

1918.

Andra kammaren.

Nr 59.

Tisdagen den 21 maj.

Kl. 3 e. m.

§ 1.

Justerades protokollet för den 14 innevarande maj.

§ 2.

Herr statsrådet *Palmstierna* avlämnade Kungl. Maj:ts proposition, nr 449, angående understöd till sergeanten vid kustartilleriet *E. G. Janzes* änka *Hermannas Fredrika Janze*, född *Klint*, och makarnas två minderåriga barn.

Denna proposition blev på begäran bordlagd.

§ 3.

Föredrogs och hänvisades till statsutskottet Kungl. Maj:ts å kammarens bord vilande proposition, nr 432, angående förhöjda provisoriska tilläggsavgifter å statens järnvägar.

§ 4.

Vid föredragning härpå av de på kammarens bord liggande motionerna nr 462, av herrar *Rune* och *Sundberg*, samt nr 463, av herr *Thore m. fl.*, blevo desamma remitterade till statsutskottet.

§ 5.

Härefter föredrogs, men bordlades åter statsutskottets utlåtanden nr 143—152.

§ 6.

Bevillningsutskottets härpå föredragna memorial, nr 44, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut i fråga om väckt motion angående ändring i 34 och 48 §§ av förordningen den 14 juni 1917 angående försäljning av rusdrycker lades till handlingarna.

Andra kammarens protokoll 1918. Nr 59.

§ 7.

Vidare föredrogs, men blev ånyo bordlagt andra kammarens tredje tillfälliga utskotts utlåtande nr 12.

§ 8.

Herr talmannen gav nu ordet till

Herr Andersson i Fiskebäckskil, som yttrade: Herr talman! Jag skall be att få föreslå, att det sist nu föredragna ärendet måtte å föredragningslistan för morgondagens plenum uppsättas först bland två gånger bordlagda ärenden.

Denna hemställan bifölls.

§ 9.

Interpellation.

Ordet begärdes härefter av

Herr Edbom, som anförde: Den tid, vi nu genomleva, är mycket bekymmersam för stora grupper av våra kroppsarbetare, i synnerhet då både mat och arbete börja att saknas. En sådan grupp finnes inom den valkrets, jag representerar, nämligen skogsarbetarna bosatta i Loos kommun och Hamra kapellag i Gävleborgs län. Dessa arbetare hava sin huvudsakliga utkomst genom arbete å Hamra kronopark. Redan under normala förhållanden har det förmärkts, att arbetare från andra kommuner — i flesta fall hemmansägaresöner, tagit arbetet billigare på grund av tillgång på billigare mat. År 1913 hänvände sig skogsarbetarna i Hamra till regeringen med hemställan att arbetet å kronoparken måtte i första hand tillförsäkras de inom kommunen bofasta arbetarna. Detta krav ansågs vara av så vital betydelse, att kommunalstämman i Loos i särskild skrivelse gav sin anslutning till framställningen. Denna framställning synes dock hava givit negativt resultat.

I dessa kristider ter sig saken ännu allvarligare. Arbetsgivarerna få ju i dessa dagar söka anskaffa åtskilligt av livsmedel till sina arbetare. För att slippa denna varuanskaffning anställer entreprenörerna å kronoparker i mycket stor utsträckning hemmansägaresöner från andra orter i sitt arbete. Därigenom växer arbetslösheten bland den bofasta arbetarebefolkningen, och en del av dem hava gått utan arbete sedan påsk. Samma tendens synes bli rådande även vid flottningsarbetet. Det måste väcka stark bitterhet hos dessa bofasta, då de, själva arbetslösa, se andra utföra arbetet invid deras egna knutar. Jag har ansett mig pliktig att bringa detta till regeringens kännedom.

Skulle det ej vara möjligt att jägmästarna, när de upprätta kontrakt om avverkningarna å kronoparken, stipulerade villkor att vid arbetets utförande i största möjliga utsträckning användes arbetare bosatta inom kommunen.

En annan sak, som vore av värde för skogsarbetarna, är, om möjlighet kunde beredas dem till ett mera självständigt arbete, t. ex. egna kolningar. Det har berättats mig att på grund av någon bestämmelse skulle ej en skogsarbetare få från kronoparken köpa ved för större belopp än 200 kronor. Är denna uppgift riktig, står denna bestämmelse fullständigt hindrande i vägen för dessa skogsarbetare att genom självständigt kolningsarbete försörja sig, ty därtill behövs en vedkvantitet, som lämnar cirka 200 stigar kol.

Då situationen bringat dessa arbetare i en mycket svår ställning, får jag med hänvisning till ovanstående anhålla om kammarens tillstånd att till herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet få framställa följande spörsmål:

1) Är statsrådet villig medverka till att vid de avverkningar, som ske å kronoparkerna inom Loos och Hamra, det må lämnas företräde till arbete åt de inom orten bofasta skogsarbetarna?

2) Kan man förvänta några lättnader i villkoren vid försäljningen av kolved från kronoparkerna till arbetarna för att möjliggöra självständigt kolningsarbete och därigenom begränsa arbetslösheten?

Ifrågavarande anhållan blev av kammaren bifallen.

§ 10.

Justerades protokollsutdrag.

§ 11.

Ledighet från riksdagsgöromålen beviljades:

herr <i>Röing</i>	under 3 dagar fr. o. m. den 23 maj,
» <i>Andersson</i> i Fiskebäckskil	» 7 » » 22 » och
» <i>Törnkvist</i>	» 2 » » 22 » .

Kammarens ledamöter åtskildes härefter kl. 3,17 e. m.

In fidem
Per Cronvall.

Onsdagen den 22 maj.

Kl. 2 e. m.

§ 1.

Justerades de vid kammarens sammanträde den 15 innevarande maj förda protokollen.

§ 2.

Herr statsrådet *Nilson* avlämnade Kungl. Maj:ts skrivelse, nr 447, med överlämnande av ett protokollsutdrag rörande nytt avtal mellan Sveriges utsädesförening och allmänna svenska utsädesaktiebolaget.

Nämnda skrivelse blev på begäran bordlagd.

§ 3.

*Gemensamma
omröstningar.*

Sedan riksdagens båda kamrar förehaft och godkänt de uti bankoutskottets memorial nr 44 samt statsutskottets memorial nr 102—104, 119 och 120 föreslagna voteringspropositioner rörande åtskilliga frågor, i vilka kamrarna fattat stridiga beslut, samt bestämt blivit, att vederbörliga omröstningar över de olika besluten skulle denna dag äga rum, så anställdes nu omröstningar enligt nedan intagna voteringspropositioner i följande ordning, nämligen:

Första omröstningen:

(enligt bankoutskottets memorial nr 44).

»Den, som i likhet med första kammaren vill bifalla vad utskottet hemställt eller att riksdagen må medgiva, att förvaltaren av reservförrådet för läroverkens målskjutningsmaterie, majoren Wilhelm Åman må, utöver honom redan tillkommande pensioner av stats-tjänster, från och med månaden näst efter den, varunder han fullgjort honom meddelat uppdrag att under år 1918 slutföra honom såsom förvaltare av reservförrådet åliggande göromål m. m., under sin återstående livstid å allmänna indragningsstaten uppbära en årlig pension av femhundra kronor, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

*Gemensamma
omröstningar.
(Forts.)*

Vinner Nej, har riksdagen i likhet med andra kammaren avslagit såväl utskottets hemställan som Kungl. Maj:ts framställning i ämnet.»

Sedan vöteringsssedlarna blivit avlämnade samt en sedel avlagd och förseglad ävensom underrättelse från första kammaren ingått, att vöteringsssedlarna för den omröstning, varom här vore fråga, jämväl därstädes avgivits, företogs sedlarnas öppnande och uppräknig, och befanns att omröstningen utfallit med 70 Ja och 119 Nej.

Den omröstning över ovanintagna vöteringsproposition, som, enligt ankommet och nu uppläst protokoll, blivit av första kammaren samtidigt anställd, hade utfallit med 93 Ja och 39 Nej, vadan, då därtill lades andra kammarens

röster eller 70 Ja och 119 Nej,

sammanräkningen visade 163 Ja och 158 Nej,

och hade alltså beslut i denna fråga blivit av riksdagen fattat i överensstämmelse med ja-propositionens innehåll.

Andra omröstningen:

(enligt statsutskottets memorial nr 102).

»Den, som i likhet med första kammaren vill, att riksdagen må *dels* besluta, att 59 stamhästar skola vid kustartilleriet uppsättas;

dels medgiva, att redan tillgängliga medel, influtna genom försäljning av en del av för Vaxholms och Karlskrona fästningar vid 1914 års mobilisering anskaffade hästar, jämte medel, som kunna erhållas genom försäljning av återstående som stamhästar olämpliga hästar, må användas *dels* till uppsättande av stamhästar vid kustartilleriet, *dels* till utvidgning av stallet i Vaxholms fästning, *dels* slutligen till anskaffning av diverse hästpersedlar m. m. för kustartilleriet, med rätt för Kungl. Maj:t att redan under 1918 få disponera erforderligt belopp;

dels ock i riksstaten för år 1919 uppföra *dels* ett ordinarie reservationsanslag å 5,100 kronor för kustartilleriets hästar, utom furagering, *dels* ett ordinarie förslagsanslag, högst, 21,535 kronor för furagering av kustartilleriets hästar, *dels* ock ett extra förslagsanslag, högst, 37,500 kronor för *lega och furagering av kustartilleriets hästar*
röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Gemensamma
omröstningar.
(Forts.)

Vinner Nej, har riksdagen i likhet med andra kammaren beslutat

1:o till *lega och furagering m. m. för hästar vid kustartilleriet* å extra stat för år 1919 bevilja ett förslagsanslag, högst 75,000 kronor; 2:o) avslå herr Wrangels förevarande motion.»

Sedan voteringssedlarna blivit avlämnade samt en sedel avlagd och förseglad ävensom underrättelse från första kammaren ingått, att voteringssedlarna för den omröstning, varom här vore fråga, jämväl därstädes avgivits, företogs sedlarnas öppnande och uppräknig, och befanns att omröstningen utfallit med 65 Ja och 123 Nej.

Den omröstning över ovanintagna voteringsproposition, som, enligt ankommet och nu uppläst protokoll, blivit av första kammaren samtidigt anställd, hade utfallit med 78 Ja och 54 Nej, vadan, då därtill lades andra kammarens

röster eller 65 Ja och 123 Nej,
sammanräkningen visade 143 Ja och 177 Nej,

och hade alltså beslut i denna fråga blivit av riksdagen fattat i överensstämmelse med nej-propositionens innehåll.

Tredje omröstningen:

(enligt statsutskottets memorial nr 103).

»Den, som i likhet med första kammaren vill, att riksdagen må *dels för anordnande av kaderövningar vid landstormen* å tilläggsstat för år 1918 anvisa ett förslagsanslag av 35,000 kronor;

dels ock för samma ändamål å extra stat för år 1919 anvisa likaledes ett förslagsanslag av 35,000 kronor. röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har riksdagen i likhet med andra kammaren beslutat avslå såväl utskottets hemställan som Kungl. Maj:ts framställning i ämnet.»

Sedan voteringssedlarna blivit avlämnade samt en sedel avlagd och förseglad ävensom underrättelse från första kammaren ingått, att voteringssedlarna för den omröstning, varom här vore fråga, jämväl därstädes avgivits, företogs sedlarnas öppnande och uppräknig, och befanns att omröstningen utfallit med 90 Ja och 97 Nej.

Den omröstning över ovanintagna voteringsproposition, som, enligt ankommet och nu uppläst protokoll, blivit av första kammaren samtidigt anställd, hade utfallit med 101 Ja och 33 Nej, vadan, då därtill lades andra kammarens

röster eller 90 Ja och 97 Nej,
sammanräkningen visade 191 Ja och 130 Nej,

och hade alltså beslut i denna fråga blivit av riksdagen fattat i *Gemensamma omröstningar.*
överensstämmelse med ja-propositionens innehåll.

(Forts.)

Fjärde omröstningen:

(enligt statsutskottets memorial nr 104).

»Den, som i likhet med första kammaren vill avslå såväl herr N. A:son Bergs i Munkfors m. fl. ifrågavarande motion som statsutskottets i anledning av samma motion gjorda hemställan, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har riksdagen i likhet med andra kammaren beslutat att för anordnande under år 1919 av en nordisk fredskongress i Sverige på extra stat för samma år under tredje huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag, högst, 3,000 kronor.»

Sedan voteringssedlarna blivit avlämnade samt en sedel avlagd och förseglad ävensom underrättelse från första kammaren ingått, att voteringssedlarna för den omröstning, varom här vore fråga, jämväl därstädes avgivits, företogs sedlarnas öppnande och uppräknings, och och befanns att omröstningen utfallit med 60 Ja och 121 Nej.

Den omröstning över ovanintagna voteringsproposition, som, enligt ankommet och nu uppläst protokoll, blivit av första kammaren samtidigt anställd, hade utfallit med 83 Ja och 48 Nej, vadan, då därtill lades andra kammarens

röster eller 60 Ja och 121 Nej,

sammanräkningen visade 143 Ja och 169 Nej,

och hade alltså beslut i denna fråga blivit av riksdagen fattat i överensstämmelse med nej-propositionens innehåll.

Femte omröstningen:

(enligt statsutskottets memorial nr 119).

»Den, som i likhet med första kammaren vill, att Kungl. Maj:ts förevarande proposition icke bifalles, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har riksdagen i likhet med andra kammaren beslutat att såsom bidrag till bestridande av kostnaderna för svenska stadsförbundets verksamhet under sjunde huvudtiteln anvisa såsom för-

Gemensamma omröstningar. slagsanslag, högst, dels å tilläggsstaten för år 1918 4,000 kronor, dels ock å extra stat för år 1919 8,000 kronor.»

(Forts.)

Sedan voteringssedlarna blivit avlämnade samt en sedel avlagd och förseglad ävensom underrättelse från första kammaren ingått, att voteringssedlarna för den omröstning, varom här vore fråga, jämväl därstädes avgivits, företogs sedlarnas öppnande och uppräknig, och befauns att omröstningen utfallit med 67 Ja och 119 Nej.

Den omröstning över ovanintagna voteringsproposition, som, enligt ankommet och nu uppläst protokoll, blivit av första kammaren samtidigt anställd, hade utfallit med 71 Ja och 61 Nej, vadan, då därtill lades andra kammarens

röster eller 67 Ja och 119 Nej,

sammanräkningen visade 138 Ja och 180 Nej,

och hade alltså beslut i denna fråga blivit av riksdagen fattat i överensstämmelse med nej-propositionens innehåll.

Sjätte omröstningen:

(enligt statsutskottets memorial nr 120).

»Den, som i likhet med första kammaren vill, att riksdagen, med bifall till Kungl. Maj:ts förevarande proposition och med avslag å herrar Fants samt Åkerlunds och Karlssons i Vätö ovanberörda motioner, i vad desamma skilja sig från propositionen, till understöd åt småbrukskolonien Emaus i Norrtälje på extra stat för år 1919 under sjätte huvudtiteln anvisar ett förslagsanslag, högst, 2,500 kronor, att utgå under de villkor Kungl. Maj:t bestämmer, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har riksdagen i likhet med andra kammaren bifallit de i ämnet av herrar Fant samt Åkerlund och Karlsson i Vätö väckta motionerna.»

Sedan voteringssedlarna blivit avlämnade samt en sedel avlagd och förseglad ävensom underrättelse från första kammaren ingått, att voteringssedlarna för den omröstning, varom här vore fråga, jämväl därstädes avgivits, företogs sedlarnas öppnande och uppräknig, och befanns att omröstningen utfallit med 49 Ja och 134 Nej.

Den omröstning över ovanintagna voteringsproposition, som, enligt ankommet och nu uppläst protokoll, blivit av första kammaren samtidigt anställd, hade utfallit med 80 Ja och 52 Nej, vadan, då därtill lades andra kammarens

röster eller 49 Ja och 134 Nej,

sammanräkningen visade 129 Ja och 186 Nej,

och hade alltså beslut i denna fråga blivit av riksdagen fattat i överensstämmelse med nej-propositionens innehåll.

*Gemensamma
omröstningar.
(Forts.)*

§ 4.

Herr statsrådet *Thorsson* överlämnade Kungl. Maj:ts propositioner:

nr 446, med förslag till förordning om ändring i 3 § av förordningen den 19 november 1914 angående stämpelavgiften; och

nr 448, med förslag till förordning om ändrad lydelse av 3, 8, 11 och 16 §§ i förordningen den 30 juni 1916 om krigskonjunkturskatt.

Dessa propositioner bordlades på begäran.

§ 5.

Föredrogs och hänvisades till bankoutskottet Kungl. Maj:ts å kammarrens bord vilande proposition, nr 449, angående understöd till sergeanten vid kustartilleriet E. G. Janzes änka Hermanna Fredrika Janze, född Klint, och makarnas två minderåriga barn.

§ 6.

Till avgörande förelåg nu andra kammarens tredje tillfälliga utskotts utlåtande, nr 12, i anledning av herrar Sternes och Waldéns motion nr 170 om skrivelse till Kungl. Maj:t angående införande av statsmonopol å tillverkning och import av socker.

*Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.*

Uti en inom andra kammaren väckt motion, nr 170, som för förberedande behandling hänvisats till kammarens tredje tillfälliga utskott, hade herrar *Sterne* och *Waldén* hemställt, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes snarast möjligt låta utreda, huruvida och på vad sätt statsmonopol å tillverkningen och importen av socker kunde införas samt för riksdagen framlägga det förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Utskottet hemställde, att förevarande motion icke måtte till någon andra kammarens åtgärd föranleda.

Vid utlåtandet voro emellertid fogade reservationer:

av herrar *Andersson* i Fiskebäckskil och *Pehrsson* i Bramstorp, vilka ansett, att utskottets hemställan, vari de instämde, bort grundas på annan, av dem angiven motivering; samt

av herrar *Eriksson* i Stockholm, *Hagman* i Domnarvet, *Karlsson* i Nynäshamn och *Aarnseth*, som hemställt om bifall till den i ämnet väckta motionen.

Sedan utskottets hemställan blivit uppläst, gav herr talmannen på begäran ordet till

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Forts.)

Herr R ö i n g, som yttrade: Herr talman, mina herrar! Alldenstund jag under åren 1911—1913 såsom ordförande i trustkommittén hade tillfälle att ägna uppmärksamhet åt den fråga, som herrar Sterne och Waldén framfört i sin motion angående inrättande av statsmonopol för sockerindustrien, och då jag redan med 7-tåget i afton måste avresa till Köpenhamn i ett offentligt uppdrag, har jag tillåtit mig begära ordet redan nu vid debattens början.

Jag har ett behov att tacka så väl utskottsmajoritetens medlemmar som ock de ärade socialdemokratiska reservanterna för att de i år lagt upp frågan så som de gjort, i klara och rena linjer, så att kammaren nu får tillfälle att ingående diskutera detta viktiga spörsmål. Det kan icke vara annat än till gagn och till nytta, att andra kammaren då och då ägnar sin uppmärksamhet åt ekonomiska spörsmål, varom kännedomen förut kanske icke varit alltför stor.

Jag framför detta tack desto hellre som utskottets betänkande i följd på mig verkade som en kompromiss i avsikt att förhindra reservationers avgivande mot betänkandet. Det avslagsyrkande, som då framställdes, var icke heller fotat på sakliga skäl utan egentligen på ett formellt skäl, nämligen att trustkommittén hade fått ett så utvidgat uppdrag, att denna kommitté hade tillfälle att utreda även det föreliggande spörsmålet.

Det torde först och främst vara nödvändigt för att icke utsträcka debatten alltför långt att söka komma överens om den utgångspunkt, från vilken man bör se den föreliggande motionen. Jag är alldeles övertygad om att det aldrig varit herrar Sternes och Waldéns avsikt med deras motion att införa statsmonopol på detta område till följd av den kristid, som vi nu genomleva, utan dessa herrar ha framkommit med sitt förslag i övertygelse om, att detsamma skulle vara till nytta för landet under normala förhållanden. Jag vågar förutsätta detta av två anledningar.

Den ena är den, att Kungl. Maj:t har medel i sina händer att hindra eventuella försök från industriens sida att använda den nuvarande situationen på ett oskäligt sätt genom en prispolitik, som verkar onödigt fördyrande för den konsumerande allmänheten å denna viktiga artikel. Regeringen har nämligen som bekant maximiprisförordningen att tillgå, och dessutom har regeringen en annan lag, förfogandelagen, varigenom regeringen har maktmedel att uppehålla driften, i den händelse industrien mot all förmodan skulle vågra att fullgöra produktionen under dessa kritiska förhållanden.

Det andra skälet, varför jag vågar förutsätta, att motionen avser normala förhållanden, är att en utredning utan tvivel skulle draga så lång tid, att det väl är att vänta, att freden skall vara slutet, när utredningen eventuellt skulle föreligga färdig, och att vi då åter inkommit i något så när normala förhållanden — att göra en utredning för exceptionella förhållanden torde icke vara någon mening i. När jag i fortsättningen talar om den svenska sockerindustrien, tillåter jag mig påpeka för att icke bli missförstådd, att jag därmed endast avser det stora sockerfabriksaktiebolaget, som har så gott som landets hela produktion av socker, då det andra bolaget, Mellersta

Sveriges sockerfabriksaktiebolag, beklagligtvis endast producerar en relativt obetydlig kvantitet socker.

Är min ovan angivna utgångspunkt riktig, gäller det att undersöka, under vilka förhållanden den svenska sockerindustrien arbetat i normala tider och under vilka förhållanden man har all anledning antaga, att denna industri kommer att arbeta, sedan något så när normala förhållanden ånyo inträtt i landet. Den svenska sockerindustrin och den svenska betodlingen ha, mina herrar, i vårt land ganska gamla anor, och för den, som icke känner till det arbete, vilket nedlagts för att åstadkomma en inhemsk betodling, kan det kanske ha intresse att erfara, att det behövdes en ofantligt stor energi samt ett upppoffrande och hängivet arbete för att övervinna de stora fördomar, som funnos icke minst bland de skånska lantmännen mot att börja odla betor. Det ena försöket upptogs och misslyckades efter det andra, och det dröjde rätt länge, innan dessa försök kröntes med framgång. Jag vill använda detta tillfälle att framhålla, i vilken tacksamhetsskuld den svenska nationen står till de män, som voro pionärer på detta område. Vad den svenska sockerindustrin tack vare dessa mäns arbete betytt för oss här i landet icke minst under de krisår, som vi nu genomleva, känna vi till var och en.

Förhållandena utvecklade sig emellertid under sista hälften av förra århundradet allt fördelaktigare och fördelaktigare för den svenska sockerindustrin. Men, mina herrar, det är icke denna industris målsmän, som äro skulden till, att förhållandena slutligen blevo sådana, som de voro vid slutet av förra århundradet och i början av detta århundrade. Därtill är riksdagen och riksdagen ensam skulden. Den hade aldrig satt sig in i denna viktiga fråga, och följden blev därför sedermera en mindre lycklig utveckling av denna betydelsefulla industri. Jag vågar påstå, och jag tror, att jag kan bedöma det, då jag offrat mycken tid för att sätta mig in i denna industris arbete under gångna tider, att man icke kan rikta någon gravare anmärkning mot densamma fram till 1907, då den stora fusionen ägde rum, vartill jag skall tillåta mig återkomma i annat sammanhang.

När den andra Staaffska ministären kom till stånd, tillsatte den trustkommittén, som först och främst fick i uppdrag att utreda sockerfrågan och se till bl. a. vilket tullskydd sockerindustrin hade behov av. Alla kommitténs medlemmar blevo efter ingående studium överens därom, att ifrågavarande industri arbetade under sådana förhållanden här i landet, att densamma behövde ett rätt avsevärt tullskydd, i händelse den skulle kunna lämna sina intressenter skälig utdelning på det i företaget nedlagda kapitalet, ja, för att det över huvud taget skulle kunna bli någon utdelning alls på detta samma kapital. Förhållandena före världskriget voro sådana, mina herrar, att det icke fanns någon inom trustkommittén, som vågade föreslå tullens omedelbara nedsättning, så betydligt som till den siffra, som ett land enligt Brüsselkonventionens bestämmelser äger fastställa tullen å socker för att kunna få exportera denna artikel. Vi vänstermän, liberaler och den socialdemokrat, som då tillhörde trustkommittén, före-

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Forts.)

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.
(Forts.)

slogo vida högre tullsats än Brüsselkonventionen bestämde för länder, som ville ha export.

Det är nödvändigt, mina herrar, att se frågan mot denna bakgrund, varigenom man kan bedöma, huruvida staten har maktmedel i sin hand mot sockerindustrien, om denna skulle försöka missbruka sin maktställning på den inhemska marknaden. Jag är övertygad om, att ingen här i kammaren skall försöka vederlägga mig, då jag säger, att före världskrigets början förhållandena voro sådana, att den svenska sockerindustrien var i behov av ett rätt avsevärt tullskydd för att kunna existera. Staten hade sålunda ett mycket starkt grepp om denna industri och den hade maktmedel till sitt förfogande, om riksdagen ville använda desamma mot industrien, genom att nedsätta eller borttaga tullen, för den händelse industrien skulle göra försök att missbruka sin eventuella maktställning. Nå, frågar någon, bli förhållandena desamma i framtiden efter världskriget? Därom torde ingen med säkerhet kunna döma. Framtiden ligger helt naturligt i dunkel, men jag är övertygad om att var och en, som känner sockerindustriens läge i Sverige och i utlandet, skall ge mig rätt däri, att, såvida man nu kan bedöma, förhållandena åtminstone under det närmaste årtiondet efter världsfreden komma att bli sådana, att den svenska sockerindustrien är i behov av ett avsevärt tullskydd. Det kan till och med hända, då Brüsselkonventionen antagligen genom världskriget brustit, att man får se en export av Tysklands och Rysslands överväldigande överproduktion av socker hit till Sverige, så att även personer med frihandelsvänliga åsikter liksom jag kanske nödgas vara med om förhöjda tullar i stället för motsatsen. Litet var torde känna till, vad sockerindustrien betyder för vårt land icke blott därför, att den säkerställer hela vårt behov av socker utan även därigenom att den indirekt har bidragit till att höja det skånska jordbrukets kultur och bidragit till utveckling av Skånes kommunikationsväsende och hela länets ekonomiska liv. Jag antar, att var och en oavsett politisk ståndpunkt gärna vill vara med om att visa all den hänsyn till denna industris berättigade krav, som kunna ifrågasättas — jag understryker de *berättigade* krav, som kunna framställas. Det är denna bakgrund, mot vilken jag ber herrarna se hela detta problem, som här föreligger till behandling.

Jag övergår då till att granska de skäl, som framförts av de ärade motionärerna till förmån för deras hemställan, för att sedan övergå till de två reservationerna och därefter yttra mig i frågan ur en annan synpunkt än den ur vilken denna fråga allmänt behandlas.

Motionärerna ha i år liksom i fjol givit sin motion en kort motivering, och i årets motion ha de huvudsakligen återgivit den motive-ring, som de hade för sin ståndpunkt i fjol.

De skäl, som föranlett motionärerna att påyrka statsmonopol äro följande. De anse, att Svenska sockerfabriksaktiebolagets monopolställning ledde till allt mera skärpt motsatsförhållande till betodlare och konsumenter, att sockret utgör ett av befolkningens allra viktigaste näringsmedel och att de periodvis återkommande upp-

rivande striderna, då tull- och skattesatser skola avvägas, kunde undvikas.

Jag skall tillåta mig, herr talman, att med några ord söka bemöta dessa skäl, som de ärade motionärerna framkommit med.

Det första skälet är att motionärerna anse, att därigenom att sockeraktiebolaget numera intar en monopolställning på den inhemska marknaden, blir motsatsförhållandet mellan industrien och betodlarna större än detta motsatsförhållande var förut. Jag vågar påstå, att raka motsatsen är det verkliga förhållandet, visst förekomma ännu i denna stund, som det jämt förekommer mellan köpare och säljare, meningsstrider, men sådana hade dock alltid förekommit, även innan den enskilda sockerindustrien blev monopoliserad. Men om vi undersöka förhållandena, finna vi i stället, att dessa, sedan monopolet kom till stånd, ha blivit allt bättre och bättre mellan betodlarna och sockerfabriksaktiebolaget. Och de av kammarrens ledamöter, som ha haft tid att taga del av den bilaga från betodlarnas sammanslutning, som finnes bifogad utskottets betänkande, kunna bäst själva finna, att betodlarnas uttalanden just gå i fullständigt motsatt riktning mot vad de ärade motionärerna framhålla. Och då jag av den nuvarande regeringen hade förtroendet att under månaderna november—januari som ordförande leda förhandlingarna i sockerkommittén, så fick jag därvid ett mycket starkt intryck av hur nära betodlarnas och sockerindustriens intressen hade kopplats ihop. Industrien har i år till och med understött betodlarna i en av deras fordringar, som jag ansåg alldeles oberättigad, nämligen att få fastställt grundpris å sockerbetor, när desamma hade en sockerhalt av 15 % i stället för 16 %. Förhållanden ha, mina herrar, med andra ord utvecklats sig därhän, att det tycks ha blivit ett allt bättre och intimare förhållande mellan sockerbolaget och betodlarna. Men huruvida detta är till fördel för landet, i det avseendet ställer jag mig i motsats till motionärerna tveksam. Jag har nämligen aldrig ansett, att det är till lycka för konsumenternas intressen, att dessa två intressen, betodlarnas och industriens, sammanvuxit och sammankopplats allt mer, såsom det till exempel är fallet i Danmark, utan jag tror, att det är till nytta ur konsumenternas synpunkt, att dessa intressen få stå emot varandra.

Sedermera påstå motionärerna, att motsatsförhållandet mellan sockerindustrien och den konsumerande allmänheten blivit större, sedan denna industri övergick i monopolställning. Denna fråga sammanhänger ju på det intimaste med det andra skälet eller att sockret numera utgör ett av befolkningens allra viktigaste näringsmedel. Varför skulle då ett motsatsförhållande ha uppstått mellan sockertrusten och den konsumerande allmänheten, om icke denna sockertrust under monopolets form tillverkade en sämre kvalitet socker eller genom sin monopolställning kunde utnyttja den inhemska marknaden till den konsumerande allmänhetens förfång? Men huru förhåller det sig härmed, mina herrar? Vi veta alla, att den svenska sockerindustrien står på höjden av teknisk utbildning. Jag vågar påstå, att det finnes intet land, där jag känner till förhållandena,

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

där ett bättre socker, vitare, renare och vackrare socker tillverkats än här i Sverige ända till 1918. Ja, jag vågar påstå, att, om man skall komma med någon anmärkning härvidlag, så går den i alldeles motsatt riktning, nämligen att svenska sockerfabriksaktiebolaget tillverkar kanske alldeles för höga kvalitéter, inte för höga kvalitéter i det hänseendet, att de äro för sockerhaltiga, men så till vida att sockret i och för sig skall vara så kritvitt som möjligt. Har någon av eder, mina herrar, besökt ett raffinaderi, under det produktionen är i gång, så är jag övertygad om att ni liksom jag kunnat få se en och annan ingenjör med en sockertopp kluven mitt itu hållande den ena halvan av sockertoppen mot ljuset för att se till att sockret icke hade den minsta blåa eller gula nyans utan var kritvitt, oaktat detta icke har den minsta betydelse för sockerhalten utan bara för utseendet. Och går man till exempel till vårt naboland på andra sidan sundet, ja, där har före kriget icke i större utsträckning tillverkats tillnärmelsevis så höga kvalitéter socker, utan där nöja sig arbetsklassen och den stora breda medelklassen med det kända danska pudersockret. Kvalitativt, mina herrar, står det svenska sockret mycket högt, och att vi i år förtära ett socker, som är brunaktigt till nyansen, betyder intet ur synpunkten av sockrets sötma, utan är föranlett av kristiden för att ur nationalekonomisk synpunkt utnyttja vad som utnyttjas kan och därigenom göra en besparing av icke mindre än 10,000 ton stenkol, en kvantitet, som vi naturligtvis kunna använda mycket bättre till annat ändamål än att göra sockret så vackert till färgen som möjligt; nu är det som bekant s. k. nödfallsraffinerat socker som tillverkas. Och vad sedan priset beträffar, så vågar jag fråga: tro ni, min herrar, att, om staten själv skulle taga hand om denna industri, att dess tjänstemän och ämbetsmän skulle sköta densamma på ett bättre sätt; att dessa personer skulle ha större förutsättningar att följa med utvecklingen och uppfinningarna på olika områden inom sockerindustrien; att de skulle ha större förutsättningar att göra lämpliga inköp av stenkol och andra råvaror, att uppgöra kontrakt med betodlarna etc., än vad fallet är med drivna affärsmän inom enskilda företag? Nej, jag är övertygad om att så icke är fallet, utan tvärtom, praktiska män ha större förutsättningar att komma till förmånliga ekonomiska resultat än någonsin statens ämbets- och tjänstemän. Men sedan tillkommer det naturligtvis riksdagen att med uppmärksamhet följa denna industris utveckling och genom förändring i tullsatserna se till att denna industri endast förtjänar en skälig avkastning på det i företaget verkligen nedlagda kapitalet.

Det tredje och sista skälet. Som herrar motionärer framhålla till förmån för sin hemställan, bottnar i den förhoppning de ha, att de upprivande tullstriderna, som då och då förekomma, skulle upphöra. Ja, det är icke så ofta, som riksdagen har haft att taga befattning med dessa tullfrågor — under de fjorton år som jag suttit här i kammaren är det egentligen endast vid två olika tillfällen, som frågan varit uppe angående förändrade tullsatser. Men det är icke omöjligt, mina herrar, utan mycket antagligt, att, om statsmonopol

införes inom denna industri, vi lika ofta finge tillfälle att sysselsätta oss med dessa tullfrågor. Ty herrarna kunna vara övertygade om, att betodlarna komme att göra allt vad de kunde för att driva igenom sina fordringar mot staten, och i samma ögonblick detta lyckades skulle staten för att skydda sina intressen mot den utländska exportindustrien vara tvungen att ändra tulltaxan. Och motionärerna ha glömt en annan sak, nämligen att stridigheterna med betodlarna skulle förekomma oavbrutet, kanske nästan varje år. Att statsmakterna nu under världskriget måste lägga sig i de strider, som eventuellt förekomma mellan industrien och betodlarna, ja, det är helt naturligt, emedan all import av socker i stora kvantiteter praktiskt taget är omöjliggjord under världskriget. Det är därför ett livsintresse av stor betydelse för regeringen och riksdagen att tillse, att denna produktion av såväl betor som socker upprätthålles i tillräcklig utsträckning, så att icke ransoneringen behöver minskas till ännu lägre kvantitet, än vad fallet nu är.

Jag tror, herr talman, att jag härmed har kunnat fullständigt bemöta de synpunkter och de skäl, som ha föranlett de ärade motionärerna att framkomma med sitt förslag.

Jag skall nu med några ord övergå till den socialdemokratiska reservationen.

Som jag i början av mitt anförande framhöll, kan jag icke annat än känna mig tacksam för att herrar socialdemokrater här i sin reservation lagt upp frågan och ställt sig på en klar socialdemokratisk ståndpunkt och uttalat sin principiella anslutning till införande av statsmonopol i detta fall inom sockerindustrien. Det är endast en fördel, att man säger vad man tänker. Jag ville icke, när en liknande fråga förhandlades för några veckor sedan, ytterligare en gång begära ordet för att replikera min högst ärade vän på Stockholmsbänken herr Branting, emedan diskussionen hade fortgått så länge, att kammaren gärna ville att en votering skulle äga rum. Men han beskyllde mig då för att vara en inbiten Manchesterman. Jag har nu den åsikten i fråga om statsmonopol, att även för en socialdemokrat, hur ivrig principiell anhängare han än må vara av statsmonopol, så finnes det dock tillfällen och möjligtvis också områden, då han trots sin principiella ställning måste eller åtminstone borde rösta mot ett statsmonopol. Och så är det även med mig; det kan givas fall, då även jag skulle finna mig föranlåten att göra undantag från min principiella ståndpunkt i detta avseende. Jag är en bestämd principiell motståndare mot statsmonopol. Men helt naturligt finnes det situationer och finnes det områden, där även jag som principiell motståndare måste ge min röst till förmån för dylika förslag. Jag har redan vid ett föregående tillfälle anført några exempel på dylika fall, såsom då en utländsk trust har en sådan maktställning på den inhemska marknaden, att den missbrukar densamma, och man icke kan bekämpa denna trust på annat sätt än genom införande av statsmonopol, eller då statskassan är oavvisligen i behov av pengar, som icke kunna anskaffas på ett bättre sätt än genom införande av ett statsmonopol, eller då andra viktigare in-

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

tressen än de ekonomiska stå på spel om ej statsmonopol införes. Vi komma om några dagar att få behandla propositionen om statsmonopol å handeln med sulfitsprit. Nu har det visat sig, att det behövs icke statsmonopol för att få tillfredsställande kontrollbestämmelser vid försäljning av dylik sprit. Men hade det visat sig, att det varit nödvändigt för att bekämpa användandet av sulfitsprit i förtäringssyfte, så hade jag måst böja mig för detta viktiga intresse och gå med på statsmonopol under vissa förhållanden. Jag tror därför, att det är nästan omöjligt att ställa sig på den ståndpunkten, att antingen är jag under alla förhållanden med om statsmonopol, eller ock är jag under inga förhållanden med därom. Man kan vara av princip motståndare till eller anhängare av dylika statsmonopol, men om man vill handla och rösta under ansvar, så finns det förhållanden, då man måste intaga en ställning i strid mot sin principiella övertygelse. Och jag anser verkligen, mina herrar, att det föreligger en sådan situation för herrar socialdemokrater här i kammarerna i dag, att de lugnt, trots sin principiella uppfattning i överensstämmelse med den socialdemokratiska reservationen, böra kunna ge sin röst till förmån för ett avslagsyrkande, och detta huvudsakligen på tvenne grunder.

Vad är det nu man vill monopolisera, hur ser detta stora bolag ut, som man vill i första rummet förstatliga? — Jag talar nämligen såsom förut påpekats icke alls om det lilla bolaget. Jo, det är ett bolag, som kom till stånd genom fusion år 1907, varom jag yttrade mig något i början av mitt anförande. Detta bolag kom till stånd på det märkliga sätt — beklagligtvis ha i pressen lämnats upplysningar härom, som i ett eller annat avseende varit vilseledande — att en fusion, ägde rum på så sätt, att den genom tullskydd uppkomna vinsten helt enkelt kapitaliserades. Det var denna beräkning, som lades till grund för det aktiekapital som därigenom uppstod. Det fanns visserligen en del fonder, som de gamla bolagen hopsamlat men dessa fonder utdelades till de gamla aktieägarna. Det var som sagt anledning till att detta märkvärdiga stora aktiekapital av 135 miljoner kronor uppstod.

Det är detta företag, som man nu vill att staten skall övertaga. Hur mycket reala värden tro ni, mina herrar, finnes bakom dessa 135 miljoner kronor, om man med reala värden endast avser värdena å fabrikerna, å maskinerna. å inventarierna, sådana som de voro före världskriget. således normala värden, och dessutom förutom marginalen värdet av alla de byggnader, maskiner, inventarier och jordegendomar, som sockerbolaget äger, men icke oavvisligen behöver för att uppehålla produktionen och säkerställa landets behov av socker? Jo, i trustkommitténs beänkande kunna Ni mina herrar få en klar bild över dessa värden. De må nu vara större eller mindre, så har emellertid nu för första gången, sedan fusionen gjordes 1907, en värdering igångsatts av Svenska sockerfabriksaktiebolaget, varvid av sakkunniga personer skall bedömas det verkliga värdet under normala förhållanden av bolagets fasta tillgångar samt vilka av dessa fasta tillgångar, som industrien är i behov av för att kunna uppe-

hålla driften i den utsträckning, som är behöfvlig för landet. Att just *da*, när denna utredning nyss är igångsatt, och vilken utredning torde komma att paga nästan hela året, komma och begära en utredning angående övertagande av alla dessa tillgångar, dessa bolagets aktiva, det synes mig under alla förhållanden — man må vara hur principiell anhängare som helst av ett förstatligande av sockerindustrien — väl icke vara rätta stunden därför.

Man behöver, mina herrar, bara studera de danska förhållandena på detta område och jämföra dem med de svenska förhållandena för att få en klar inblick i hur en industri är beskaffad, där det icke förekommer en enda droppe vatten, och en annan stor industri, den svenska sockerindustrien, där aktiekapitalet som bekant är rätt mycket utvattnat. Den svenska sockerindustrien har före världskriget producerat socker i större kvantiteter, än vad Sverige behöver. Sockerbolaget har haft år ifrån år avsevärda kvantiteter över till påföljande konsumtionsår, och detta trots, mina herrar, att, när jag var med och gjorde utredningen 1911—1913, Sverige var det tredje landet i Europa ifråga om konsumtion per individ. Hurudana är förhållandena i Danmark, där direktörerna och de ledande krafterna i den danska sockerindustrien år ifrån år motsatt sig varje försök från aktieägarnas sida att utvattna kapitalet? Hur äro förhållandena där i jämförelse med ställningen här i Sverige? Jo, produktionen av socker i Danmark inom den danska sockertrusten är ungefär densamma som produktionen i Sverige inom den svenska sockertrusten. Kvantiteterna växla naturligtvis något, men man kan säga i runda tal resp. 130 miljoner och 150 miljoner kilogram socker. Vilket aktiekapital behöver nu den danska sockerindustrien för att åstadkomma ett sådant resultat och inte blott säkerställa Danmarks behov av socker — som per individ är större än Sveriges, ty Danmark är det andra landet i ordningen i Europa ifråga om konsumtion per individ — utan dessutom åstadkomma en rätt vacker export under normala förhållanden? Jo, den danska sockerindustrien har ett aktiekapital enligt den sista balansräkningen som jag erhöi, när jag sist var nere i Köpenhamn, av 22,5 miljoner kronor. Den svenska sockerindustrien har som jag nyss angav ett aktiekapital av 135 miljoner kronor. Vad har det svenska bolaget för behov av raffinaderier, råsockerfabriker, kombinerade fabriker, saftstationer, egendomar etc. för att uppehålla sin drift? Möjligen har jag, då jag, herr talman, som bekant har rätt dålig syn, gjort något mindre additionsfel i hastigheten, men jag tror icke, att så är fallet. Bolagets sista bokslut visar, att dessa tillgångar i runt tal upptagas till 120 miljoner kronor. Går jag däremot över och granskar den danska sockertrustens bokslut, så finner jag att de fabriker, maskiner, lantegendomar etc., som man där behöver för att åstadkomma samma produktionskapacitet, äro bokförda till ett belopp av i runt tal till 24 miljoner kronor. I ena fallet 120 miljoner kronor och i det andra 24 miljoner kronor! Och ni skola icke tro, mina herrar, att dessa låga siffror bero på, att dessa danska fabriker etc. kostat tillnärmelse-

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Forts.)

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.
(Forts.)

vis lika mycket som det svenska bolagets förluster äro bokförda till, men att sedan genom avsevärda avskrivningar under årtiondena värdena blivit så laga. Nej, visst icke. Var och en kan, sedan jag slutat mitt anförande få tillfälle att taga del av det danska bolagets styrelseberättelse, vinst- och förlustkonto och balansräkning, och ni skall då finna, att man även uppgiver självkostnadspriset på varenda fabrik vid bokslutet, varav framgår huru små belopp, som i själva verket i allmänhet avskrivits.

Det är ett sådant bolag, som herrar socialdemokrater anse att rätta stunden skulle vara inne att övertaga och förstatliga, ett bolag, som har ett jättekapital av 135 miljoner kronor och med så enormt höga värden upptagna i balansräkningen. Och detta just när en utredning påbörjats till följd av den strid, som uppkommit mellan sockersakkunniga och industrien eller mellan regeringen och industrien, vilket man vill, rörandet det belopp, som kan anses berättigat att tilldela en skälig vinst genom de maximipris, som de sakkunniga skulle föreslå och som Kungl. Maj:t sedermera hade att bestämma.

I detta sammanhang, mina herrar, är det mig kärt, att från en plats, varifrån ens ord höras rätt vidsträckt omkring, kunna säga: Tro ni verkligen, att någon av oss sockersakkunniga, och allra minst jag såsom näringsidkare i den striden ansåg, att 4 procents utdelning var en skälig vinst på det i företaget verkligen nedlagda kapitalet, under det att däremot sockerindustrien ansåg, att en utdelning av 5 procent var en fullt skälig vinst? Nej, aldrig skulle det fallit mig in att försöka försvara en sådan ståndpunkt. Det var icke den frågan, huruvida 4 procent var en skälig vinst på det nedlagda kapitalet, varom striden stod, utan det, varom striden stod och varom striden fortfarande står, det är, om man skall godkänna det utvattnade nominella aktiekapitalet av 135 miljoner kronor som ett kapital, varå skälig vinst skall utdelas genom att fastställa ett väl avvägt sockerpris eller tullsats. Rörande den frågan är striden icke bilagd utan står denna fråga ännu öppen och kommer till förnyad behandling, när den nämnda värderingen framemot årsskiftet är slutförd. Att under denna strid, under det denna utredning någår, vilja sätta igång en ny utredning för att övertaga denna industri, innan man vet, till vilket resultat dessa sakkunniga kommit, det anser jag med min uppfattning vara allt annat än lämpligt.

Det är det ena skälet till att jag anser, att en socialdemokrat med sin principiella ståndpunkt till förmån för statsmonopol ändå mycket väl i denna situation kan rösta emot motionen. Och det finns ytterligare ett skäl, och det är det nuvarande ekonomiska läget.

Vi veta alla, hur prekär den nuvarande ekonomiska ställningen är, hur svårt staten har att skaffa pengar. Är då rätta ögonblicket inne att sätta igång en utredning om en sak, varigenom staten skulle binda avsevärda kapital uti ett företag, som tekniskt skötes på ett fullt tillfredsställande sätt och som, om staten använder de maktmedel, som stå till statens förfogande, icke kan skötas på sådant sätt, att det kan skada konsumenternas berättigade intressen?

Till sist, herr talman, nödgas jag ävenledes säga några ord om

den reservation, som har framförts av tvenne av mina partikamrater. Jag kan för min enskilda del icke ge min röst till förmån för denna reservation. Man får en allt annat än klar uppfattning om vad dessa ärade representanter inom utskottet egentligen vilja. De äro osäkra på om de egentligen vilja vara med om eller icke vilja vara med om ett statsmonopol. Det tycks, som om de i vissa hänseenden hysa sympati för förslaget, men i andra hänseenden icke, och åtminstone under nuvarande förhållanden säga de sig icke kunna vara med därom. Men de vilja dock ha fram en välvilligare motivering än den utskottet bestått i sitt utlåtande. Ja, mina herrar, hade jag varit medlem av detta utskott, och skulle jag ha skrivit motiveringen till utskottets hemställan, så nog skulle jag på en eller annan punkt gärna velat ha en eller annan ändring. Men det är ju alldeles omöjligt att åstadkomma en motivering, som i varje detalj kan tillfredsställa var och en som är nöjd med utskottets kläm. Och då jag i det stora hela är fullt tillfredsställd med den motivering, som utskottet har lämnat för sitt avslagsyrkande, så tvekar jag inte ett ögonblick att ge min röst för utskottets motivering och icke till förmån för den motivering, som doktor Andersson i Fiskebäckskil och en annan utskottsledamot har vidfogat utskottets betänkande.

Men utom alla dessa sakliga skäl föreligger även ett annat moment, som gör, att man måste vara ytterst tveksam mot att slå in på den väg, som motionärerna här önska, och det är ett politiskt skäl. Man skall inte söka skapa förhållanden här i vårt land, varigenom en klass sättes i tillfälle att göra en regering all möjlig omak, det må vara en högerregering, en liberal regering eller en socialdemokratisk regering. Herrarna må vara övertygade om att betodlarna i Skåne och även i vissa andra provinser äro så starkt organiserade, att vilken regering som än sitter, så måste den, i händelse staten övertager denna produktion, ofta tillmötesgå deras krav i större utsträckning än som är berättigat. Och om staten icke gör det, så vågar jag påstå, att betodlarna icke skulle hesitera att sätta samhället i en viss gungning och därigenom skada legitima och berättigade intressen. Och det kan icke vara till gagn för någon att med sin röst medverka till att förhållandena bli sådana, som jag här i största korthet antytt.

Jag skall, på grund av vad jag sålunda yttrat, herr talman, be att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Vidare anförde:

Herr Eriksson i Stockholm: Herr talman! Den fråga, som nu föreligger, har blivit föremål för en synnerligen vittgående behandling och ingående debatt i utskottet. Meningarna ha också, som synes av utskottets utlåtande, gått synnerligen mycket isär. Som kammarens ledamöter finna av utskottets utlåtande, är det allenast fyra av utskottets tio ledamöter, som stå för utskottets betänkande, medan sex stå såsom reservanter. Två av utskottets ledamöter ha ju med en annan motivering kommit till samma resultat som de fyra, medan vi fyra socialdemokrater med vår särskilda motivering ju kom-

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Förts.)

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.
(Forts.)

mit till ett helt annat resultat, nämligen bifall till den i ärendet väckta motionen.

För denna vår uppfattning föreligga enligt vårt förmenande synnerligen goda sakskäl, och vi ha i vår reservation sökt ge uttryck åt dessa så kortfattat och koncist, som det över huvud taget varit oss möjligt. Vi ha i vår reservation sagt: »Med den uppfattning vi hysa rörande de förpliktelser, som böra åligga ett på allmänna rättsnormer grundat samhälle, måste det för oss framstå såsom synnerligen eftersträfvansvärt, att inom landet förefintlig industri för produktion av näringsmedel, som uppnått sådan monopolställning som sockerindustrien, befinner sig i statens händer, på det att statsmakterna må äga oinskränkt möjlighet att reglera produktionen med avseende å *alla* samhällsmedlemmars berättigade krav och utan hänsyn till enskilda intressen, knutna till dylik industri.» Det är sålunda den principiella ståndpunkt i denna fråga, som vi i denna sats ha hävdad, som enligt vårt förmenande är det sakskäl, som vi stödja vår uppfattning på. Jag vill i detta sammanhang också framhålla, att när det gäller sockertillverkningen i landet, så har man ju att göra med ett företag, som intager en monopolställning, och det förefaller mig, som om alla, oavsett vilken principiell uppfattning man kan ha till socialisering överhuvud, dock när det gäller att välja emellan statsmonopol och enskilt monopol väl borde komma till den ståndpunkten, att det förra är att föredraga. Det föreligger, såvitt jag kan se, många fall, då sockerindustrien, såväl innan den blivit förtrustad, genom samarbete mellan de dåvarande olika sockerfabriksbolagen, som sedermera till egen vinning har utnyttjat denna sin monopolställning och inte tagit vederbörlig hänsyn vare sig till konsumenterna eller betodlarna eller mellanhänderna vid distribueringen. Sockret utgör ju ett av våra viktigaste näringsmedel, och sett ur den synpunkten är det sålunda av stor vikt, att staten har hand om produktionen av detsamma.

Dessa synpunkter ha också av motionärerna framhållits, såväl i den motion, som nu föreligger, som i en liknande motion, som förelåg vid fjolårets riksdag. Det utskott, som vid fjolårets riksdag behandlade motionen, ställde sig också rätt sympatiskt ifråga om ett förstatligande av sockerindustrien. I år ställer sig dock utskottets majoritet, d. v. s. de fyra ledamöter, som ha dikterat utskottets beslut, på en helt annan ståndpunkt. I motiveringen till sin hemställan har man till besvarande uppställt frågorna, huruvida staten efter ett genomförande av statsmonopol på sockertillverkningen skulle kunna tillverka bättre och billigare socker än vad som nu sker samt om konflikterna mellan betodlarna och förädlingsindustrien skulle kunna undvikas. Och sedan man har besvarat dessa sålunda uppställda frågor med nej, har man kommit till, att det »icke ansetts tillrådligt att övergiva den produktionsform, varunder vår svenska sockerindustri nått en för vårt folk gägnelig utveckling».

Tydligen har man dock funnit, att alla dessa skäl icke varit tillräckliga, när man slutligen upptagit även det nuvarande statsfinansiella läget för att komma till den slutsatsen, att förhållandena »utesluta varje tanke på ett bifall till motionärernas förevarande fram-

ställning». Mig förefaller det dock, som om man helt och hållet förbisett, vad som här är det mest viktiga, nämligen att det gäller produktionen av en vara av största betydelse för vårt folk, och att det då måste framstå som ett statsintresse av största betydelse, att statsmakterna, utan att ekonomiska intressen därvid skola ha anledning att driva sitt spel, kunna besluta, vad som är för folkets flertal nyttigt och nödvändigt. Tager man hänsyn till detta, så måste man, enligt min mening, komma till ett annat resultat än utskottets flertal nu kommit till.

Vad slutligen beträffar de påstådda statsfinansiella svårigheterna vill jag också säga ett par ord om detta, och det så mycket mer, som ytterligare två av utskottets ledamöter åberopat detta såsom skäl till att motionen nu icke skulle till någon kammarens åtgärd föranleda. Jag tillåter mig att i det avseendet draga en parallell, som synes mig i detta fall ha sin fulla tillämpning. Vid fjolårets riksdag förelåg en motion om utredning rörande förstatligande av de enskilda järnvägarna i landet, vilken motion av vederbörande utskott då avstyrktes, och kammaren biföll utskottets utlåtande i frågan. Nu har emellertid, som kammarens ledamöter veta, kungl. järnvägsstyrelsen upptagit denna fråga till behandling, och man har där gjort ett par uttalanden, som förefalla mig passa in på den nu föreliggande frågan. Efter att hava refererat denna frågas behandling vid fjolårets riksdag säger nämligen kungl. järnvägsstyrelsen: »Utskottet utgick sålunda vid sitt avstyrkande från den uppfattningen, att begäran om utredning angående förstatligande faktiskt skulle innebära även beslut om förstatligandets genomförande i större utsträckning, och att ett sådant förstatligande skulle i så hög grad taga statens finansiella resurser i anspråk, att detta måste menligt påverka genomförandet av statens järnvägars omfattande byggnadsprogram». Så fortsätter järnvägsstyrelsen: »Järnvägsstyrelsen kan emellertid icke dela en sådan uppfattning». Sedan refererar den vidare, varför den icke kan dela denna uppfattning, och säger på slutet: »Styrelsen, som tror sig skönja, att den närmast kommande tiden skall utmärkas av omfattande förändringar på det sociala och ekonomiska livets områden, anser det vara av synnerlig vikt, att en allsidig utredning om förstatligandets betydelse och om sättet för dess eventuella genomförande verkställes snarast möjligt. Tidpunkten för dess realiserande finge sedan givetvis bero på de blivande ekonomiska konjunkturerna, vilka för närvarande ej kunna bedömas». Det är särskilt dessa sista ord, som jag tycker egentligen slå ihjäl hela det resonemang, som mina ärade kamrater i utskottet ha drivit just på denna punkt. Jag menar, att en utredning skall ju, på sätt också järnvägsstyrelsen i sitt yttrande påpekat, gälla förutsättningarna och lämpligheten för ett förstatligande. Och det blir sedan naturligtvis de särskilda förhållanden, som kunna råda vid den tidpunkt, när man har att fatta beslut, som få vara avgörande. Det förefaller mig sålunda, som om detta skäl icke är annat än ett sådant skäl, som man brukar beteckna med ordet »de obotfärdigas förhinder». Jag för min del anser sålunda, att kammaren

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.
(Forts.)

mycket väl, oavsett vad som i detta avseende framförts, kan gå med på en förutsättningslös utredning i förevarande stycke.

Jag måste sålunda, på de skäl, som jag nu framhållit, yrka avslag på utskottets hemställan och bifall till den i ärendet väckta motionen.

Herr P e h r s s o n i Bramstorp: Herr talman, mina herrar! Den motion, som här föreligger, gäller ju en utredning huruvida och på vad sätt sockertillverkningen skulle statsmonopoliseras. Det är då alldeles givet, att en sådan utredning naturligtvis också borde omfatta den ekonomiska sidan av saken, och jag har av den anledningen, d. v. s. med hänsyn till de nuvarande ekonomiska förhållandena, icke kunnat gå med på att bifalla denna motion. Men jag kan icke heller vara med om den motivering för ett avstyrkande, som utskottet anför.

Utskottet erkänner ju här villigt, att denna fråga böra statsmakterna rikta sin uppmärksamhet på. Jag får verkligen säga, att detta förvånar mig något. Herr Winkler råkade häromdagen att i debatten här indraga utskottsangelägenheter inför kammaren och talade om, hur man i utskottet ställt sig till den ena eller andra frågan. Jag får säga såsom min uppfattning, att denna motivering icke gärna kan vara skriven av herr Winkler, ty i utskottet hävdade han den ståndpunkten, att statsmakterna icke alls hade med den saken att göra, vad sockerindustrien förtjänade.

Utskottet nämner här om »det hängivna arbete», som sockerbolaget har utträttat för landet. Ja, jag är villig att erkänna, att sockerindustrien som sådan har utfört ett gott arbete. Men det är naturligtvis icke den mycket omtalade företagargandan, som helt och hållet är anledningen till den höga nivå, som industrien står på. Utan anledningen härtill är det höga, ja, jag kan gärna säga, *för* höga tullskydd, som sockerindustrien kommit i åtnjutande av under en lång följd av år, och vilket tullskydd, innan betodlarna ännu hade sina sammanslutningar, industrien kunde utnyttja på bästa sätt för sig själv. Jag har den åsikten, att tullskydd är både nyttigt och nödvändigt för såväl jordbruk som industri, som därav är i behov. Men samtidigt måste man naturligtvis ha uppmärksamheten riktad på och reglera dessa förhållanden på ett sådant sätt, att icke ett för högt tilltaget tullskydd kan ge ett kapitalistintresse tillfälle att uppskörta allmänheten med högre priser, såsom i detta fall, om detta högt utvattnade sockerkapital skall förräntas.

Utskottet omnämner den redogörelse, som trustsakkunniga ha kommit med. Däri framhålles den höga tekniska nivå, som sockerindustrien står på, och det stora arbetarantal, som den sysselsätter. Men utskottet underlåter att påpeka det av dessa trustsakkunniga samtidigt framhållna förhållandet, att i denna sockerindustri icke är nedlagt ett verkligt kapital av mer än 47 miljoner kronor, under det att det nu gäller att förränta 135 miljoner kronor. Ja, det finns helt säkert en hel del personer i vårt land, särskilt bland dem, som säga sig vilja tjäna statsnyttans rätta intressen, vilka skulle, om kapita-

let varit utvattnat till 300 miljoner kronor, likväl ansett det berättigat att förränta hela detta kapital. Man kan säga, att sockerindustrien har hos allmänheten och statsmakterna förlorat sitt förtroende redan genom den till följd av det höga tullskyddet gjorda överkapitaliseringen.

Det är också helt naturligt, att då riksdagen har att avgöra sockerpriset och det därav beroende betpriset, det icke kan vara till någon fördel för betodlarna att ha sockertrusten som mellanhand. Det är ju alldeles givet, att då riksdagen fattar beslut i fråga om sockerpriset, så sitter icke sockerindustrien såsom någon välgörenhetsinrättning och ger betodlarna den största möjliga andel därav, utan den naturliga följden blir, att sockerindustrien söker pressa ned betpriset för odlarna. Och av den anledningen är det som jag anser, att en uppgörelse utan den tredje parten icke skulle vara till skada för betodlarna åtminstone. Finns det verkligen värden för 135 miljoner kronor och skall sockerindustrien ha ränta på det kapitalet, då kan det ju göra betodlarna detsamma. Men vi se ju, att riksdagen varje år söker bevisa och kan bevisa också, att det är icke ett verkligt reellt kapital, som är nedlagt, och som man kan begära, att den svenska konsumerande allmänheten skall förränta, utan den vinst sockerbolaget skall erhålla skall tryckas ned. Och då är det naturligt, att sockerindustrien söker pressa betodlarna.

Herr Röing nämnde nyss, att enigheten tycks ha blivit bättre mellan betodlarna och sockerindustrien, sedan trusten bildades, men det tror jag icke vi skola tillskriva trusten, ty det är nog betodlarnes starka organisation, som har förtjänsten härav.

Nu säger utskottet här, att det ligger i statsmakternas händer att reglera priset på socker, och att på grund därav ett statsmonopol är onödigt. Ja, det är som jag förut nämnde så, att den vinst sockerindustrien anser sig böra ha, den anser icke riksdagen alltid, att sockerindustrien bör ha, och då blir det betodlarna, som i sista hand få sitta emellan. Utskottet försöker tillbakavisa den satsen, att sockertrusten fått en ställning som en stat i staten. Ja, vi kunna ju tänka oss ett förhållande, då regeringen såsom under innevarande år bestämmer ett betpris för betodlarna och så säger till sockerindustrien, att den och den vinsten får ni. Men jag undrar, vilken som kommer att draga det kortaste strået i en sådan kristid som den nuvarande, om icke sockerindustrien vill sätta igång sina fabriker för den vinsten. Herr Röing nämnde förfogandelagen, men det kan ju hända, att icke kammaren här bredvid vore villig att giva Kungl. Maj:t den förfogandelagen, om det skulle bli fråga om någonting sådant.

Det har ju inforrats yttrande av betodlareföreningen i denna fråga, och utskottet pekar därpå, att statsmonopol skulle vara ofördelaktigare för betodlarna och att betodlarna och sockerindustrien ha lätt att uppgöra sina mellanhanden. Jag får verkligen säga, att min erfarenhet är motsatsen. Låt oss gå tillbaka till 1890-talet, då betodlarna började söka bilda sina sammanslutningar. Det var ju före trustens tillkomst, men de skulle ändå göra avtal med socker-

Ang. statsmonopol i tillverkning och import av socker.

(Forts.)

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Forts.)

ringen. Jag har ett bittert minne av det första sammanträdet, då betodlarna sökte bilda en sammanslutning. Därför, att de voro många, brast lätt sammanhållningen. Och sockerindustrien utnyttjade sin makt så, att de, som ställt sig som ledare för sammanslutningen, icke fingo odla betor det året. De vände sig sedan till en ny fabrik, som byggdes — i Köpingsbro tror jag att det var — och fingo sedan odla till denna fabrik.

Vi ha ett annat liknande exempel. Då betodlarna märkte, att de ej fingo den rätta andelen av det tullskydd, som skulle tillkomma såväl dem som sockerindustrien, då de märkte, att de ej kunde genom sammanslutning tilltvinga sig de priser, som sockerindustrien kunde betala, sökte de bygga en andelsfabrik. Vi veta alla, hur det gick. Sockerringen inköpte den av betodlarna. Först sänktes sockerpriset med 11 å 12 öre per kilogram råsocker för att göra det omöjligt för andelsfabriken att konkurrera med sockerringen. Sedan då av en eller annan anledning maskinerna ej levererades till denna andelsfabrik och betavverkningsen för det året omöjliggjordes, blev det omöjligt för den att existera, och då inköptes den av sockerringen. Då köpet var avslutat, höjdes priset med 10 å 12 öre per kilogram socker, och för att sockerringen skulle taga skadan igen sänktes då sockerbetspriset från 1 krona 85 öre till 1 krona 35 öre per 100 kilogram.

Jag erkänner, att sockerbetsodlingen har gjort gott för det skånska jordbruket, men ej sockerbetsodlingen ensam, ty de skånska betodlarna ha fått odla betor till priser, som ej ställts i proportion till priserna på andra växter, som av dem odlats, just därför, att sockerringen vid den tiden hade makt att pressa ned priserna för betodlarna. Det skånska jordbrukets nuvarande höga kultur beror nog i högre grad på lantmännens intensitet vid jordens skötsel.

Jag kan därför i egenskap av betodlare ej alls ställa mig betänksam, då det gäller denna fråga. Men med anledning av vad jag i början av mitt anförande framhöll, de abnorma förhållanden, vari vi befinna oss, och så vidare har jag ej kunnat vara med om ett bifall till motionen.

Herr Röing nämnde i sitt anförande, att han ej förstode, vad herr Andersson i Fiskebäckskil och jag menade i vår reservation. Men jag får säga, att jag ej blev klok på, vad herr Röing menade i sitt långa anförande. Ibland lutade han mot statsmonopol, och ibland var han motståndare till sådant. Herr Röing konstaterade sin tacksamhet mot betodlarna, och det gläder mig. Det skulle göra mig särskild glädje, om han komme ihåg den tacksamheten mot dem framdeles. Jag tyckte, att han, då det gällde sockerfrågans avgörande i fjol, ej hvyste samma tacksamhet.

Jag skall be, herr talman, att i anledning av det anförda få yrka avslag å såväl motionen som utskottets hemställan och bifall till den av herr Andersson i Fiskebäckskil och mig avgivna reservationen.

Som tiden nu var långt framskriden och flera talare anmält sig

för yttrandes avgivande, beslöt kammaren, på hemställan av herr talmannen, att uppskjuta den vidare behandlingen av förevarande utlåtande ävensom handläggningen av övriga på föredragningslistan förekommande ärenden till kl. 7 e. m., då detta sammanträde enligt utfärdat anslag komme att fortsättas.

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Forts.)

§ 7.

Avgåvos följande motioner, nämligen av:

herr *Jönsson* i Slätåker *m. fl.*, nr 464, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 426, angående försäljning till staden Eslöv av kronoegendomen Eslöv nr 15 och 17 i Malmöhus län;

herr *Kjellberg*, nr 465, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 435, angående reglering av löneförhållanden m. m. för vaktmästare och med dem jämförliga befattningshavare; och

herr *Lübeck*, nr 466, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 384, angående tillfällig lönereglering för tjänstemän vid statens vattenfallsverk m. m.

Ifrågavarande motioner bordlades.

Kammarens ledamöter åtskildes härefter kl. 4,38 e. m.

In fidem
Per Cronvall.

Onsdagen den 22 maj.

Kl. 7 e. m.

Fortsattes det på middagen började sammanträdet.

1 §.

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Forts.)

Herr talmannen anmälde till fortsatt handläggning andra kammarens tredje tillfälliga utskotts utlåtande, nr 12, i anledning av herrar Sternes och Waldéns motion nr 170 om skrivelse till Kungl. Maj:t angående införande av statsmonopol å tillverkning och import av socker; och lämnades därvid, enligt förut skedd anteckning, ordet till

Herr N y l a n d e r, som yttrade: Herr talman, mina herrar! Som en av de fyra, vilka i detta meningsskiljaktiga utskott dikterat själva utskottsbetänkandet såsom sådant, ber jag att få vända mig mot de vid detta betänkande fogade reservationerna, och jag ber då att få börja med den av herrar Andersson i Fiskebäckskil och Pehrsson i Bramstorp framlagda.

Dessa bägge reservanter, tillhörande det liberala partiet, hysa den uppfattningen att, som de säga i sin reservation, »generellt taget under statsdrift lagda näringsgrenar numera följa med framåtskridandet lika bra som enskilda, varjämte omkostnaderna för driften ej bliva större för staten än för enskilda.» Jag vill häremot framhålla, att statens affärsverksamhet hittills, som vi alla veta, huvudsakligen koncentrerats i kommunikationer jämte det elektriska kraftväsendet och skogsbruket. Vad kommunikationsväsendet beträffar vill jag ur denna synpunkt med ett par ord beröra ett enda område, där man verkligen kan draga en jämförelse mellan staten och ett enskilt företag. Jag tänker nämligen på telefonväsendet och då särskilt ett distrikt, nämligen Stockholm med rayon. Det visar sig, efter vad jag kunnat finna, att vid rikstelefon inom nyssnämnda distrikt under sista året d. v. s. 1917 uppstått en förlust på 1,525,000 kronor, efter vad det påstås just på grund av konkurrens med allmänna telefonbolaget, under det att vinsten för allmänna telefonbolaget samma år utgjorde 1,685,493 kronor. Vad järnvägarna beträffar kan väl ingen gärna påstå, att statens drivas billigare, vilket väl borde vara fallet med statens sockerindustri, om

en sådan verkligen skulle bli till nytta för konsumenterna. Mellan statens vattenfallsverk och enskilda är det å andra sidan svart att draga någon jämförelse, men jag tror ej, att reservanterna kunna bevisa, att ej ett enskilt företag med samma förutsättningar från början, vad vattenfalls- och distributionsmöjligheter beträffar, skulle kunnat sköta sig ännu bättre. Vad till slut det tredje av statens affärsdrivande områden — om jag nu bortser från posten som ju står i en särskild position — beträffar, så vill jag säga — och det vågar väl någon knappast bestrida — att enskilda skogsbruket, när det rationellt bedrivs brukar visa sig ekonomiskt mera lönande än statens. Utan att från min sida vilja göra någon anmärkning förtjänar i alla fall i denna kammare vidare att omnämnas statens nyaste affärsdrivande verk, nämligen bränslekommissionen, mot vars drift ju så starka klagomål riktats just från anhängare av statsmonopol i denna kammare.

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker
(Forts.)

Vad så förmågan att följa med det allmänna framåtskridandet beträffar, så är det väl i de ojämförligt flesta fall de enskilda, som gå i spesen, naturligt nog för övrigt, då dessa äro mera obundna i försök med nya uppfinningar, metoder eller experiment, för vilka statens verk eller anläggningar på grund av kostnader och framför allt på grund av strängare former ofta måste draga sig.

Jag vill med detta ingalunda ha framfört några anmärkningar mot våra affärsdrivande verk eller deras ledning, utan min mening har endast varit att med anledning av reservanternas motivering framhålla några synpunkter rörande systemen, den enligt min uppfattning mera bundna och tyngre statsdriften och den friare enskilda driften.

De liberala reservanterna framhålla vidare, att det ej är lätt att förstå, varför betodlarna skulle komma i en svårare ställning genom statsmonopolisering av sockertillverkningen. I den frågan vill jag hänvisa till utskottsbetänkandet men framför allt till de utlåtanden, som avgivits av de i denna fråga väl ojämförligt mest sakkunniga, nämligen Sveriges Allmänna Lantbrukssällskap och Skånes betodlares centralförening. Ur den senares — jag ber få poängtera det — enhälliga utlåtande och stämmoprotokoll må anföras ett par punkter, som väl borde hos varje lantman även i denna kammare väcka eftertanke. — Jag vill inom parentes säga, att jag ej kan förstå, varför herr Pehrsson i Bramstorp, som ju är betodlare, ej begagnat tillfället att avgiva en reservation, när detta Skånes betodlares centralförenings yttrande avgavs. — Jag ber nu emellertid att få övergå till vad denna nyssnämnda institution i sitt betänkande yttrat.

Den första av de av mig åsyftade tvenne punkterna lyder nämligen:

»I de fall, då sockerbetsodlingen hittills icke rönt det stöd, som den förtjänt, är orsaken icke att tillskriva sockerindustrien utan fastmera den ena statsmakten, riksdagen, och enbart i denna omständighet äga betodlarna tillräckliga skäl för att reagera mot tanken på statsmonopol.»

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.
(Forts.)

På ett annat ställe säger samma förening, att den uttalar »*de bestämdaste betänkligheter mot betodlarnas ställande under det stränga förmynderskap, som ett statsmonopol innebär*». Dessa två uttalanden av en enhällig betodlareförening stå i den skarpaste strid mot vad herr Pehrsson i Bramstorp på eftermiddagen anført, och det skulle därför vara intressant att höra de ytterligare motiveringar, som herr Pehrsson kan hava för sin ståndpunkt.

Herrar Andersson i Fiskebäckskil och Pehrsson i Bramstorp framhålla vidare gentemot oss, som dikterat utskottsbetänkandet, att sockerindustrien blir en stark makt såväl gentemot statsmakterna som emot betodlarna och att »förhållandena kunna lätt nog tänkas utveckla sig därhän, att det ej längre blir statsmakterna, som vid en konflikt är den slutligen bestämmande parten». Men dessa bägge reservanter komma ändå på grund av det allmänna ekonomiska läget till avslag på motionen. Herr Röing antydde i förbigående, att man ej kan finna annat än att i deras reservation ligger en uppenbar motsägelse, och det vill jag understryka, ty skulle någonsin sockerindustrien vara en stat i staten, så vore det enligt min uppfattning väl just nu, när importen är så gott som stängd och den lilla vi ha för närvarande står i ett pris av 2 kronor 65 öre per kilogram fritt holländsk hamn.

Har nu emellertid sockerbolaget handlat som en stat i staten under denna kristid, under vilket landet så gott som helt och hållet varit beroende av bolaget? Nej, det vågar jag bestrida. Redan den 4 augusti 1914 tillskrev bolaget Kungl. Maj:t och förklarade sig berett att ej på något sätt höja sockerpriset mer än efter vad själva framställningskostnaderna stego i pris. Detta löfte har också — det kan ingen förneka — lojalt infriats. Och vad är i denna stund följden? Jo, enligt Sociala meddelanden för 1917 häfte 9 sida 1119 hade priset på bitsocker från augusti 1913 till augusti 1917 ökat med endast $4\frac{1}{2}$ procent, under det att exempelvis mjölken stigit med 78,6 procent, vetemjöl med 35,5 procent, nötkött med 66,4 procent, o s. v. Under det att minuthandelspriset på bitsocker under kriget i sin helhet till augusti 1917 i Sverige stigit med 6 %, var stegringen i Danmark under samma tid 26 % och i Norge ej mindre än 126 %. Inför dylika siffror anser jag för min del, att även konsumenterna sannerligen borde känna sig tillfredsställda. Jag räknar mig också till dem, och anser, att det skulle vara en oförrätt, om staten just nu skulle lägga vantarna på en industri, utan vilken vi under den avstängning som rätt och fortfarande råder, skulle haft mycket svårt att reda oss. När den svenska sockerindustrien under nyssnämnda för densamma gynnsamma konkurrensförhållanden ställt sig så lojal, kan jag som sagt ej förstå herrar Anderssons och Pehrssons uttalande, att »förhållandena kunde lätt nog tänkas utveckla sig därhän, att det ej längre blir statsmakterna, som vid en konflikt är den slutligen bestämmande parten». Ty förr eller senare måste väl dock mera normala importmöjligheter komma fram, och då blir bolagets ställning gentemot staten, så svag som den redan är, ännu sva-

gare. Enligt min uppfattning är nämligen bolaget redan nu helt och hållet i statens makt.

Detta om den reservation, som avgivits av de liberala reservanterna i utskottet. Härifrån ber jag att få övergå till den reservation, som avgivits av socialdemokraterna.

Var och en som läser den reservation, som avgivits av herrar Eriksson i Stockholm, Hagnan i Domnarvret, Karlsson i Nynäshamn och Aarnseth, måste finna, — om han vill vara uppriktig, — att denna reservation är helt allmänt och principiellt hållen efter rent socialdemokratiska dogmer och intet annat. Reservanterna avhålla sig från varje försök att bevisa, att staten till förmån för konsumenterna skulle kunna framställa bättre och billigare socker än det enskilda sockerbolaget. De avhålla sig vidare från att söka bevisa, att en monopolisering skulle kunna bli till förmån för staten å ena sidan och betodlarna å den andra. De utgå helt enkelt från den uppfattning de för sin del hysa rörande de »förpliktelser, som böra åligga ett på allmänna rättsnormer grundat samhälle». Då jag för min del håller före, att även vårt nuvarande svenska samhälle vilar på vissa allmänna rättsnormer, så antager jag, att det är ett rent socialdemokratiskt samhälle som de avse, en sak som sannerligen borde beaktas av alla dem, som i denna kammare ej tillhöra det socialdemokratiska partiet. När man utgår från en dylik rent principiell ståndpunkt i fråga om förhållandet mellan det enskilda och det allmänna, så borde väl konsekvensen bli — om man verkligen vill vara logisk — att man i denna fråga om sockerindustriens förstatligande en vacker dag kommer till samma ståndpunkt, som finner sitt uttryck i ett nyligen utfärdat dekret i Ryssland rörande samma sak, *även om man nu kanske i denna stund förnekar, att man vill gå så långt som där*. I nyssnämnda dekret finnes nämligen en punkt av följande lydelse: »Mark som använts till odling av sockerbeter under något av de sista fyra åren skall definitivt ägnas åt sådan odling och skall hädanefter vara allmän egendom.» När man som sagt i likhet med reservanterna *endast utgår från en principell uppfattning* utan att framlägga några bevis och fakta för förmånen för konsumenterna, staten eller betodlarna av ett statsmonopol, kan jag för min del ej finna något hinder för att man en annan dag kommer till samma principiella uppfattning som i Ryssland. Därför bör enligt min mening den, som i övrigt ej kan gå in på de socialdemokratiska teorierna, i olikhet med de liberala reservanterna — den tredje liberalen i utskottet herr Olsson i Kollungeröd har däremot gått med oss — herrar Andersson och Pehrsson *även ur principell synpunkt taga avstånd från denna motion*. Är ett principiellt uttalande en gång gjort här i riksdagen i denna fråga till förmån för denna motion, så får väl riksdagen också vara beredd att i framtiden taga konsekvenserna, och vart de leda, tror jag ingen här i denna stund kan avgöra.

Reservanterna komma vidare med en oriktig antydan rörande ett visst enligt deras åsikt mindre lämpligt förfarande från sockerbolagets sida, i det de skriva: »Krigsårens dyrköpta erfarenheter har

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.

(Forts.)

låt det framstå i sin rätta belysning, hurusom dessa enskilda intressen icke ens inför befolkningens nödläge självmant velat bortse från det gängse privatkapitalistiska åskådningssättet och tvekat att gent emot samhällets krav sätta rent av hot om inskränkningar i produktionen.»

Gent emot detta vill jag framhålla, vad jag nyss påpekat, nämligen att sockerbolaget redan i augusti 1914 förband sig att ej höja priset mer än allteftersom självkostnadspriset steg, och jag har dessutom påvisat, att prisstegringen å socker varit minimal i jämförelse med andra livsförnödenheter. Reservanterna bortse också i detta sammanhang alldeles ifrån en inom affärslivet ganska viktig princip. nämligen att bolagets styrelse alltid är ansvarig inför aktieägarna. vilka givetvis måste fordra någorlunda skälig utdelning på sitt kapital. Något hot om inskränkning i produktionen, som de socialdemokratiska reservanterna omnämna i sin reservation, har mig veterligt ej förekommit. utan jag antager de åsyfta det tillfället, då styrelsen för sockerbolaget ej vågade gå under 5 % utdelning på aktierna. under det att staten fordrade 4 %. Ledningen förklarade nämligen då, att staten själv borde övertaga driften, då styrelsen inför aktieägarna ej kunde åta sig ansvaret för en så låg utdelning. Så ligger *den* saken.

Vad det nu av reservanterna omnämnda — jag citerar deras uttryck — »privatkapitalistiska åskådningssättet» beträffar — så vill jag säga, att jag är icke alls någon privatkapitalist, men jag är väl misstänkt som sådan, eftersom jag i denna kammare vågar uppträda som representant för våra näringar. Även om jag emellertid hyser en »privatkapitalistisk åskådning», så vågar jag påstå. att jag önskar allas bästa i lika hög grad som reservanterna utan att dock för min del anse, att lyckan för alla kommer genom socialdemokratien och dess nyssnämnda rättsnormer, utan i stället genom en lugn och sund, ekonomisk och social utveckling. vilande på våra urgamla rättsnormer och ej på några socialdemokratiska teorier.

Under det de liberala reservanterna åtminstone tagit hänsyn till de allmänna ekonomiska förhållandena i vårt land och med anledning därav samt med hänsyn till framtiden och våra statsfinanser under närmaste åren avstyrka motionen, så väga däremot även dessa förhållanden fjäderlätt för herrar Eriksson, Hagman, Karlsson och Aarnseth. De skriva nämligen i sin reservation helt enkelt följande: »Av vår ovan angivna principiella ståndpunkt följer nämligen. att vi finna frågan om de ekonomiska svårigheter, som nu eller senare kunna förefinnas i fråga om ett förstatligande av sockerindustrin vara av allenast sekundär betydelse samt av beskaffenhet att böra och kunna övervinnas.» För den som aldrig så litet sökt sätta sig in i våra statsfinansiella förhållanden och även sökt tänka sig in i huru dessa komma att te sig en del år framåt, måste dylika ord verka, jag måste säga rent ut avskräckande, ty skulle kammarmajoriteten utgå från samma principiella ståndpunkt som dessa socialdemokratiska reservanter, så skulle sannerligen statens miljoner rulla hundrafallt värre än nu, sedelpressarnas antal och hastighet snabbt ökas och i proportion därtill dyrtiden och nöden. Blir

detta i så fall herrarnas eller vårt fel, som icke äro anhängare av statsmonopol? Att få inlösa sockerbolaget under 135 miljoner kronor torde nu vara otänkbart, vilket också påpekas i en av bilagorna till utskottsbetänkandet. Men en dylik summa är enligt de socialdemokratiska reservanternas mening som sagt endast av sekundär betydelse. Delas mot förmodan denna uppfattning av herrar socialdemokrater för övrigt, så är sannerligen finansministern och svenska folket icke att gratulera.

Att för övrigt reservanterna betrakta denna motion ur rent statssocialistiska synpunkter bekräftas ytterligare därav, att i samma motion i föl fanns intagen en passus i denna riktning, vilken emellertid av obekant skäl i år utelämnats. Det stod nämligen i följande års motion, att det bör »vara en klok ekonomisk politik att undan för undan draga nytta av kristidens erfarenheter samt att göra till allmän eller statlig egendom vad som lämpligen kan informas i ett sådant system, för att av det allmänna drivas för det allmännas bästa». Drar man fullt ut de konsekvenserna, så torde väl knappast något i detta land bliva över för den enskilda verksamheten.

Herr Eriksson nämnde på eftermiddagen, att denna monopolfråga skulle kunna betraktas ur samma statsfinansiella synpunkt som järnvägsstyrelsen lagt på sin skrivelse med förslag till förstatligande av vissa enskilda järnvägar. Men herr Eriksson, även om järnvägsstyrelsen kommit med ett sådant förslag, så förstår jag för min del icke, att detta egentligen hör hit, och för det andra kan jag icke i denna fråga sätta järnvägsstyrelsen som någon slags national-ekonomisk auktoritet. Jag räknar mig icke heller själv såsom någon sådan.

Beträffande vad herr Eriksson i övrigt nämnde om, att denna motion endast innebär en förutsättningslös utredning, skall jag be att på mig själv, och min uppfattning få tillämpa ett par ord, som av vår nuvarande justitieminister fälldes i debatten om kvinnans rösträtt i andra kammaren för en tid sedan. Han sade nämligen där, »att under den korta tid, jag hade äran tillhöra första kammaren, jag icke fått lära mig så värst mycket, men åtminstone en sak, nämligen att första kammaren aldrig beslöt en utredning utan att den gillade tendensen och syftar med den utredningen. Det uttalandet vill jag, som sagt, tillämpa i denna fråga, men överflyttat på mig och andra kammaren.

Då jag i anslutning till vad jag nu anfört anser, att ett sockermonopol — och för övrigt monopol i allmänhet — måste leda till olycka för vårt land och folk och dess framåtskridande i både ekonomiskt och socialt hänseende, och då för övrigt varken de liberala eller de socialdemokratiska reservanterna kunnat påvisa några som helst fördelar av ett statsmonopol på socker vare sig för stat, kommun, lantbrukare eller konsument, ber jag, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag och avslag på motionen.

Vidare anförde:

Herr Möller: Herr talman, mina herrar! Jag vill erinra

Ang. statsmonopol o tillverkning och import av socker.

(Forts.)

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

om att 1913 fördes det en mycket stor och häftig sockerdebatt i andra kammaren på grund av ett förslag från dåvarande finansministern Adelswärd om en viss sänkning av sockertullen. Jag tror, att alla som erinra sig denna stora strid fingo en synnerligen stark känsla därav, att sockertrusten representerar en *kapitalistisk maktsumma* som är så pass stor, att den strängt taget icke bör tålas i ett välordnat samhälle. Det är icke för mycket sagt, att på grund av denna betydande makt, som sockertrusten den gången visade sig besitta, den dåvarande liberala regeringen led den kanske största smälek, som över huvud taget drabbade den. När man här i dag försöker framställa statens och trustens makt i förhållande till varandra på det sättet, att trusten är en nästan lemmalytt institution, som icke kan försvara sig, utan blott är en lekboll i statsmakternas hand, så är det uppenbart att trustens ställning i svenskt samhällsliv målas alldeles för oskyldigt. En dylik målning är i själva verket absolut oriktig.

Det som ställer den nu behandlade frågan i en klass för sig bland socialiseringsfrågor i allmänhet är, att man här har att göra med ett *enskilt monopol*. Och vad man har att taga ställning till är frågan, huruvida, om monopol överhuvud skola få förekomma, det skall få vara enskilt monopol eller om icke, i så fall, monopolet bör vara ett statsmonopol. Jag har den uppfattningen, att en fortskridande förtrostring av vårt näringsliv kan leda därhän, att konsumenterna, d. v. s. den stora allmänheten över huvud taget, bli ett tämligen värnlöst byte för en prispolitik, en ekonomisk politik i olika avseenden utan hänsyn till allmänt väl. Därför måste staten se till, att när sådana makter uppväxa i samhället, de snabbast möjligt inordnas under samhällets egen förvaltning.

I det som anförts här i dag finnes det sannerligen icke mycken bevisning till förmån för det enskilda monopolet. Detta utskottsutlåtande, som vi ha framför oss, verkar på mig, uppriktigt sagt, närmast en smula löjligt. Där anföres bl. a. som argument emot statsmonopol, att staten icke skulle göra *bättre* socker än trusten. Ingen människa har klagat på sockerkvaliteten. Det är icke fråga om sockerkvaliteten, så att man skulle behöva statsmonopolisera sockerindustrien, därför att sockret är så dåligt. Nej, att man vill monopolisera denna industri, är därför, att man icke vill, att den makt, trusten besitter, skall befinna sig i enskilda händer, utan när en monopolmakt finnes, så skall den vara i samhällets hand. Om man, jag vill blott påpeka detta, för framtiden vill undvika sådana konflikter som den av 1913, då finnes ingen annan utväg än att statsmonopolisera industrien. Vi kunna vara övertygade om att denna industri, (som — naturligtvis! — liksom alla företag startats väsentligen på grund av några filantropers, några välgörares medömkan med svenska folket), varje gång det blir fråga om att samhället kan behöva ingripa för att stävja trustens roffarinstinkter skall upphäva samma »hallå», bedriva samma våldsamma agitation och på samma sätt mobilisera både arbetar- och betodlarintressen, som 1913. Man bör eftersinna om icke redan önskvärdheten att und-

vika sådana konflikter borde vara tillräckligt skäl för att man skulle vara med om att överföra till staten detta enskilda monopol.

Om man ser på de yttranden utskottet infordrat, måste man säga, att hela utskottets metod i detta fall att infordra yttranden förtjänar en gensaga. Här ber man en rad intressenter — alla tillfrågade äro intresserepresentationer, vilkas hela åskådning är prononcerat starkt privatkapitalistisk — att de skola göra uttalanden i fråga om sockertrustens statsmonopolisering. I dessa infordrade yttranden finnes *ingen utredning*, det finnes *omdömen*, och alla omdömena gå naturligtvis, eftersom alla äro privatkapitalistiskt mycket starkt intresserade institutioner, ut på att sockerindustrien skall få vara och förbli enskilt monopol. Jag tar t. ex. betoddlarnas uttalanden i denna sak. En företeelse är utmärkande för deras liksom över huvud taget för alla yttrandena. Man känner ett sådant statsmonopoliseringsförslag som det här framförda såsom något förfärligt, man känner det så förfärligt, att man måste stoppa ögonblickligen. Skånes handelskammare, Sveriges industriförbund o. s. v., allesammans förklara, att därest ett beslut skulle fattas i den riktning som det av herrar Sterne och Waldén föreslagna, så skulle hela industrien komma in i ett osäkerhetstillstånd som skulle förlama hela näringslivet. Det är dock uppenbart, att sådant är att se spöken på ljusa dagen. Det rör sig här, jag betonar det ytterligare, om en särskild förteelse. Det rör sig om en förtrustad industri, ett enskilt monopol, och därför kommer det i en klass för sig i hela vårt näringsliv, om man förklarar att enskilda monopol icke få förekomma utan att en monopoliserad industri skall förstätligas, därigenom rör man icke vid det fria näringslivet.

Jag tillåter mig nu erinra herrarna om det argument som vanligen anföres, när det gäller att motsätta sig alla socialiseringsförsök, det argumentet nämligen, att man genom förstätligande utplånar konkurrens, den nyttiga tävlan mellan olika fabrikanter av samma vara, och sålunda uppammar allmän slentrianmässighet vid företagets skötsel, vilket i sin tur leder till att industrien nedgår eller förstöres o. s. v. Jag skall icke alls uppehålla mig med någon granskning av detta argument, jag vill blott betona, att det på intet sätt är tillämpligt, då det gäller denna trust. Inom sockerindustrien finnes icke någon verklig konkurrens, där är monopolet färdigt, och alla de skäl, som jag eljest skulle kunna förstå i den doktrinäre manchesterliberalen herr Röings mun, falla följaktligen platt till marken, då de användas i oppositionen mot detta förslag.

Nu påstås det här på flera ställen av såväl utskottet som i infordrade yttranden, det är nämligen alltså blott påståenden och ingen utredning, att erfarenheten har visat, att statsdriften är ekonomiskt förmånligare än den enskilda driften. Jag begär bevisning. Herr Nylander gjorde ett svagt försök till bevisning genom att jämföra Stockholmstelefonen och rikstelefon, men herr Nylander vet mycket väl, att allmänna telefon från början har haft ett väldigt övertag över rikstelefon. På grund av att allmänna telefon från början hade så stort antal abonnenter i Stockholm, så måste varje

Ang. statsmonopol "tillverkning och import av socker."
(Forts.)

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.
(Forts.)

människa som skulle skaffa sig telefon fråga sig, med vilken telefon han kom längst, och då fann han, att han i allmänhet kom längst med allmänna telefon. Det är detta förhållande som inverkat på vinstresultatet för de båda företagen och som gör det mycket rimligt, att allmänna telefon är ett ekonomiskt förmånligare företag än rikstelefon Stockholmssavdelning.

Vad skogsbruket beträffar, så veta vi alla, att skogarna icke äro rationellt utnyttjade för statens del. Men det finnes inget som hindrar, att staten börjar med en rationellare skogsbrukspolitik än den som hittills bedrivits.

Man vill naturligtvis försöka undvika höra talas om det utlätande från järnvägsstyrelsen, som för en tid sedan utdelades i kamrarna. Herr Nylander förklarade helt framt utan att anföra exempel, utan bevisning att naturligtvis är de enskilda järnvägarnas drift ekonomiskt bättre skött än statsbanornas. Det är möjligt, att man kan påvisa något sådant fall. Men vad visa oss siffrorna från järnvägsstyrelsen? Jo, de visa, att varje enskild järnväg i vårt land år 1914, alltså före krisen, hade *väsentligt högre* både gods- och persontrafikstaxor än statens järnvägar. Nu är det, såvitt jag kan förstå, på det sättet, att detta tal om sämre ekonomiskt resultat av statens företag kommer sig därav, att samhällets företag i allmänhet tvingas att betala arbetarna bättre, att över huvud taget behandla arbetarna bättre. Höga arbetslöner äro inom stora industrier en ofantlig utgiftspost, och det kan väl hända, att detta kan verka litet oförmånligt på vinstresultatet av företag i statens hand. Men, mina herrar, det har då verkat ytterst förmånligt för alla de människor, som äro anställda i företagen. Jag förmodar, att industrien ändå icke bedrivs *bara* för aktieägarnas skull eller för vinstsummans skull, utan att industrien också är till för att försörja de människor, som äro sysselsatta i den och för att försörja dem på bästa möjliga sätt. Nu är det min övertygelse, och det betyder ganska mycket för mitt ståndpunktstagande i detta fall, att det är synnerligen nyttigt för hela vår kultur, både den materiella och den andliga, att arbetarklassen kommer upp på en hög nivå. För detta ändamål kan en smula avdrag på aktievinsten i enskilda företag eller en smula avdrag på vinsten för ett statsmonopoliserat företag mycket gärna få göras för mig. Det har varit till större gagn för samhället, att arbetarna fått sin levnadsstandard allmänt höjd än att avkastningen varit mycket hög.

Herr Röing anförde två stora skäl eller kanske egentligen blott ett stort skäl gentemot monopolisering särskilt av sockerindustrien, och det var den stora *överkapitaliseringen*, då trusten på sin tid bildades — jag vill minnas att det var år 1907. Nu är det ju ett faktum, att de fabriker, som förtrustades, hade ett inbetalt aktiekapital på mellan 38 och 39 miljoner kronor. Dessa miljoner — det är en av de snyggaste finansoperationer, som våra välgörande kapitalistföretag över huvud taget tillåtit sig — skrevos på en enda gång upp till 135 miljoner kronor. Detta gjorde bland annat, att sockertrustens aktier under många år — jag har icke reda på.

om det sker fortfarande — såldes under parikurs, d. v. s. en aktie på 100 kronor såldes till 88 à 93 kronor under flera år. Överkaptaliseringen hade ändå varit litet för vild. Men förlåt, att jag säger, att såsom argument emot förställigandet är det rent struntprat, ty om staten nu skall övertaga sockertrusten, är det ingen människa, som iubillar sig, att det icke kommer att ske på grundval av aktiekursen. Det gör strängt taget detsamma, vilket aktiekapital trusten har, ty om staten skall övertaga den, får den i alla fall betala ungefär efter aktiernas kursvärde. Så antager jag åtminstone, att på grund av principerna i vår expropriationslag sockertrustens ersättning skulle komma att utmätas. När herr Röring gör ett stort nummer av det faktum, att den danska trusten har litet kapital, under det att den svenska trusten har stort kapital är det meningslöst, ty man har att se till utdelningen på de olika kapitalen. Den svenska trusten har i allmänhet utdelat 6 % på sitt stora kapital, under det att den danska trusten har utdelat 20 à 25 % under många år på sitt mindre kapital. Reducerar man efter utdelningarna kapitalen till lika värden, skall det sannolikt visa sig, att skillnaden i inlösningssumman, om staten ev. skulle övertaga monopoliet i Danmark, icke skulle bli så enormt stor. Nu betyda dessa 6 %, det veta vi alla, på grund av att det inbetalda kapitalets relativa obetydlighet, visserligen för de flesta fall cirka 24 % och för en del, om det finnes några gamla aktieägare kvar, betyder det hundratals procent, detta, som nominellt är 6 %.

Jag påstår, att erfarenheten beträffande statsdrift icke för närvarande kan sägas bevisa, att statsdriften ställer sig ekonomiskt sämre än den enskilda driften. De fall vi känna till säga oss ingenting på denna punkt, men ett faktum, som jag tillät mig påpeka i kolgruvedebatten, är, att herrarna icke våga föreslå, att de statsmonopoliserade företag, som finnas, skola övergå till att bli enskilda företag. Herr Nylander kommer också stickande med bränslekommissionen igen, och jag vill då säga, att om det gäller en helt och hållet *improviserad* institution, som bränslekommissionen är — den fick i uppdrag att på ytterligt kort tid införskaffa hela det förråd av bränsle, som landet behöver för olika ändamål — så är det säkerligen för vem som helst fullkomligt omöjligt att i detalj beräkna, huru organisationen skall utbyggas, huru det hela skall göras, för att det icke skall uppstå mycket svåra brister. Ett enskilt företag hade lika litet som bränslekommissionen kunnat göra det. Jag anser mig böra säga detta därför, att man kommit att köra litet för mycket med denna kommission. Ett sådant jätteföretag kan icke improviseras, det måste ha någon tid för att utbilda sina organisationsformer, innan man har rättighet att fälla någon slutgiltig dom över dess verksamhet. Jag erkänner således under inga omständigheter, att bränslekommissionen är ett argument gentemot statsdriften.

Jag skulle kunna sluta nu, men det är dock ännu en sak, som jag skall be att få anföra. Det sägs, att detta icke är den rätta tidpunkten — det är liberalernas räddningsplanka, för att icke de

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

skola anse sig tvunga att nu vara med om ett statsmonopol. Det sägs, att en utredning just nu skulle vara alldeles omotiverad på grund av de ekonomiska förhållandena. Herr Nylander påvisade, och det veta vi ju alla, att just sockerindustrien är en av det abnorma ekonomiska läget ganska oberörd industri. På grund av att hela sockerförbrukningen tillfredställes genom inhemsk tillverkning och man sålunda är oberoende av världsmarknadens priser, hava genom vår maximiprislagstiftning sockerprisen kunnat hållas relativt lågt nere. Följaktligen erbjuder det inga särskilda svårigheter att för sockerindustriens del med utgångspunkt från de nuvarande förhållandena göra en utredning om statsmonopolisering. Vad beträffar den fastighetsvärdering, som pågår inom sockerindustrien själv, så kan den ju blott bli till hjälp i den allmänna utredningen. Det är för mig snarare ett argument för att besluta sig för allmän utredning nu om förstärkande än ett argument emot en utredning. Om man låter det fortgå som hittills, blir utvecklingen sannolikt den, att sockertrusten, om staten sedan skall övertaga den, kommer att bli mycket *dyrare*, än den för närvarande är. Ty det är ganska klart, att i sockertrusten ökas fonderna oavbrutet, d. v. s. det av sockertrusten själv intjänade kapitalet växer och växer oavbrutet, och det kan hända, att om staten senare skall göra upp om denna sak, befinner det nödvändigt att betala mera, därför att man tillåtit kapitaliseringen inom trusten att fortgå, än om man beslöte sig så snabbt som möjligt för att verkställa en utredning i syfte att införa statsmonopol. Jag menar således, att den ståndpunkt, som intages av de liberala utskottsledamöterna, vilka principiellt gå på statsmonopolisering men begagna sig av detta svepskäl om de nuvarande ekonomiska förhållandena för att avstyrka, är icke hållbar. Det finnes icke några särskilda ekonomiska förhållanden beträffande sockerindustrien, som motivera ett uppskov. Argumentet skulle möjligen kunna användas ifråga om andra industrier, men beträffande sockerindustrien kan det icke med någon framgång användas.

Jag är för min del övertygad om att, även om herrarna i dag avslå detta krav på statsmonopolisering av sockerindustrien, kommer frågan upp igen. Sockertrusten kommer med all sannolikhet att veta att hålla frågan brännande och levande, ty med all respekt för kapitalistisk smidighet bruka i allmänhet verkningarna av en kapitalistisk politik göra sig så gällande, att de massor av människor, som önska socialisering, växa oavbrutet. Jag säger, det kan hända, att man får upp en sådan monopoliseringsfråga som denna senare, men det kan då också hända, att den kommer i något annat skick. Det kan hända, att de krafter då befinnas vara starkare, som icke äro villiga att utan vidare giva den s. k. fulla ersättningen åt aktieägarna. Ty så mycket är alldeles klart — hur man än för övrigt ser på denna sak — att om en utredning i detta spörsmål nu beslutas, så finnes det ingen part, som skulle skadas därav, icke ens de aktieägare, vilkas intressen man synes närmast föredra från visst håll här i debatten. Icke ens deras intressen skulle

bliva lidande på en utredning om statsmonopol under nuvarande förhållanden, men den dag kan komma, då det för dem icke ter sig lika ljust, som om det bleve fråga om monopolisering nu.

Om man kan konstatera, att inga intressen skadas, att samhällets intressen bättre skulle tillgodoses efter en socialisering än av trusten, därför att samhället självt får i sin hand tillfredsställandet av sockerbehovet, och om man kan säga, att de i industrien anställda arbetarnas intressen skulle bli långt bättre tillgodosedda än för närvarande, anser jag åtminstone, att det är en god motive-ring för att yrka bifall till denna motion.

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

Herr Hildebrand: Herr talman, mina herrar! Det är mycket lätt att förstå, att den senaste ärade talaren och hans partikamrater äro livligt intresserade av en statssocialisering av sockerindustrin liksom för övrigt av en hel del andra industrier och så småningom av näringslivet i dess helhet. Men saken ställer sig ju annorlunda för de övriga partierna, som ännu icke alldeles direkt på sitt program satt upp kravet på storindustriens statssocialisering. Herr Möller var för övrigt icke nöjd med utskottets betänkande, och det kan man förstå med hans utgångspunkt. Icke heller var han nöjd med bilagorna, därför att han tydligen ansåg, att det var privatkapitalistiskt anstuckna organisationer, som blivit tillsporda. Men icke kan det väl ändå vara hans mening, att uteslutande socialdemokratiska korporationer skulle tillfrågas. Deras mening är ju tämligen klar redan i förväg. Här har utskottet vänt sig även till ett par organisationer för jordbruk och betodling, och det fanns ju all anledning att tänka sig, att man på det hållet skulle se frågan ur helt andra synpunkter, än vad industriens organisationer skulle göra.

Frågan gäller nu, om statsmonopol bör anordnas eller icke, närmast här beträffande sockerindustrin, men man kan utvidga frågan och bör göra det för att principiellt bedöma den. Man bör fråga sig, om statsmonopolisering av industriföretag än nyttig för landet eller icke. Jag har redan en gång förut vid denna riksdag påpekat, att det är rätt egendomligt, att staten kommer och vill monopolisera industriella företag, när de kommit mycket långt fram, när de kommit ifrån barnåren och man redan kan se något resultat. Hur kommer det till, att icke staten vill övertaga industrien, just när man har svårigheter att kämpa med, när det gäller att utexperimentera nya metoder och dylikt? Det kan icke gärna vara på annat sätt, än att staten vill komma till dukat bord, vill draga nytta av enskildas ansträngningar, och att de, som representera statsaptiten härvidlag, inse, att det är sämre beställt med statens initiativförmåga såsom industriidkare än med enskildas.

Den föregående talaren anmärkte på herr Nylander, att han hänvisat till för få exempel på att statsindustri eller statens företagareväsen i vissa avseenden vore av lägre art än enskildas. Jag ber då att få taga ett par andra exempel. Om herrarne se på skogsskötselns här i landet, var hava de bästa, de mest fruktbärande metoderna utarbetats, på statens domäner eller i enskildas skogar? Jag tror,

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

att var och en, som samvetsgrant vill besvara den frågan, måste oförbehållsamt erkänna, att det är på de enskildas skogar, i den enskilda skogsförvaltningen, som nya uppslag tränga igenom och bliva fruktbärande. Det var icke länge sedan, som vi här i kammaren — jag tror, att det var från statsrådsbänken — hörde en mycket hemsk skildring om att en kronans maskinverkstad ute på Djurgården befann sig i ett synnerligen dåligt skick. Tro herrarne verkligen, att en enskild industriidkare, som vore mån om sin tillverkning, sitt renommé och framgången i sitt företag, skulle låta en verkstad vara i ett så eländigt skick? Jag tror icke, att det är möjligt, och om det någon gång händer, visar det bara, att denne enskilde företagare är långt efter sin tid, att han försummar sin rörelse, och att han så småningom kommer i jämnhöjd med staten såsom företagare.

Om man emellertid ser efter vilka fördelar och vilka nackdelar som äro beroende av och vidhänga ett statsmonopol, skulle en av dessa fördelar framför allt vara, att staten då äger att bestämma över näringen, över tillverkningen och över allt som angår denna. Frågan är då, om man icke skulle kunna ernå den bestämmanderätt, den samhällsnyttiga bestämmanderätt, som vi vilja tillerkänna staten, på en annan väg. Det är naturligtvis beroende av om man anser olägenheterna större än fördelarna. Jag vill senare återkomma till detta.

Sedan har man ett annat skäl, och det är, att staten skulle få inkomsten. Staten skulle få samma inkomst, menar man, som aktieägarne nu erhålla, och även om fondbildningar förekomma, skulle dessa fonder bildas åt staten och komma den till godo. Ett tredje skäl är, att staten särskilt beträffande livsmedelstillverkningen kan ordna det bra för konsumenterna med låga priser, god kvalitet o. dyl.

Jag kan då först anmärka, att de två senare skälen för statsmonopol, nämligen att staten får inkomsten och kan förbilliga för konsumenterna, rätt mycket konkurrera med varandra. Vill man skaffa staten inkomster, kan man icke förbilliga för konsumenterna. Vill man förbilliga för konsumenterna, kan man icke använda monopolet bara för att skaffa staten inkomster. För övrigt är frågan om statens inkomster av ett monopol beroende icke blott av denna monopolställning — exempelvis vid tobaksmonopolet där har ju staten betydliga inkomster, men där föreligger en verklig monopolställning, där priserna kunna höjas varannan eller var tredje månad — utan också på tillverkningsmetoderna och allt vad därtill hör. Till den saken vill jag återkomma senare.

Sedan har den föregående talaren anført ett alldeles särskilt skäl, som det är rätt naturligt, att han kommer fram med, nämligen att staten kan ställa det bra för de statsanställda. Ja, man känner igen det skälet, nämligen att staten skall vara en mönsterarbetsgivare. Ty icke kan väl ändå den ärade talaren mena, att staten skall ordna med statsmonopol bara ur den synpunkten att staten skall förbättra ställningen för det i jämförelse med hela folkmängden låga antal personer, som äro i sockerindustriens tjänst? Utan hans mening är väl, att staten skall bliva en mönsterarbetsgivare. Jag anser det särskilt såsom ett allmänt önskemål, att arbetsvillkoren förbättras. Men det

måste delvis bli en internationell reglering därav, så att icke det land, som kommit mycket långt på den vägen, sedan kan få det svårare i konkurrensen med andra länder. Ser man t. ex. på ideallandet Nya Zeeland, höll det på att totalt köra fast på grund av sociala reformer, men räddades genom de nya metoderna att frysa kött och sälja fruset kött på Europa. Det är sålunda rent ekonomiska, nya uppslag, som äro orsaken till att det sociala reformarbetet kunde kraftigt fortsättas därborta. Samma förmånliga ställning intaga visserligen icke andra länder.

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker
(Forts.)

Men sedan är det en fara med staten såsom mönsterarbetsgivare. Det är mycket förmånligt och riktigt, att staten intager en kontrollerande myndighet över alla och icke själv blir arbetsgivare på andra håll. Det kan lätt bli trassel även mellan statens arbetare och staten såsom arbetsgivare, och då intager icke staten den verkligt opartiska ställningen såsom kontrollant. Det är därför som man enligt min mening bör stanna vid att fordra, att staten med användande av sin lagstiftnings- och förvaltningsmyndighet uppträder för att *reglera* arbetsförhållandena överallt, där en reglering är nödvändig.

Om man mot dessa verkliga eller påstådda fördelar vill granska olägenheterna av statsmonopolisering av en näring, skulle jag först vilja påpeka den fundamentala olikhet mellan statsindustri och enskild industri, som ligger däri, att i den enskilda industrien vinstintresset driver till mycket större sparsamhet och framdriver förbättringar på ett helt annat sätt än inom en statsindustri. Vad är det nämligen inom en statsindustri, som skulle driva fram allt detta? Jo, det skall naturligtvis vara plikt känslan hos de ledande närmast. Men till en statsindustri hörer vanligen en kontant lön och icke något tantième — ty man skall ju icke lägga allt på vinstintresset o. dyl. — och det är sålunda plikt känslan. Men den är nog icke tillräcklig att bygga på i vår onda värld. Man får bygga på något, som ger de arbetande en direkt fördel. Det kan mycket bra ske inom den enskilda industrien genom att den, som lägger ner särskild omsorg på att spara utgifter, få förbättrade metoder och nya reformer, som kunna förbilliga driften samt giva större utbyten, får en särskild fördel genom att lönen stiger, genom att han får ökat tantième eller en befordran. Allt detta blir betydligt kinkigare, när det gäller statsdrift, där det ofta är ordnat på annat sätt med bestämda lönegrader.

Sedan har man samma skillnad, när det gäller för en företagare eller en ledare att göra personval, att t. ex. välja en ingenjör, en kontorsföreståndare, en byråföreståndare, en kamrer, en verkstadsförmän e. dyl. Här är det en alldeles given skillnad, i det att vid statsdrift pappersmeriter betyda mycket mera. Då betyda betyg, tjänsteålder och allt detta kanske mest. Man måste här mycket mera se frågorna ur objektiv synpunkt. Min mening är icke alls, att man i den enskilda driften bör bortse därifrån — tvärt om, det är alldeles naturligt i ledarens intresse i varje fall att få den mest meriterade. Vid enskild drift är det ofta så, att ledaren kan så att säga subjektivt känna och tänka: »Den personen passar mig. Den kan jag samarbeta med. Den behövs just på den här platsen.» Då kan han lättare taga den

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

mannen, även om hans pappersmeriter icke äro så förträffliga. Jag har verkligen känt denna skillnad, därför att jag varit ledare av ett aktiebolag och haft att avgiva utlåtanden, där det gällt statstjänst. Jag har känt på mig själv, att man måste se saken från olika synpunkter. Man kan icke gå fram med ett subjektivt omdöme på samma sätt, när det gäller tillsättande av en statstjänst. Då nödgas man att taga helt andra hänsyn. Man kan känna på sig, att den och den vore bättre, men kan icke på uteslutande objektiva skäl förorda honom. Man måste sätta en annan framför. Detta är en skillnad, som har det allra största inflytande, när det gäller den enskilda driftens företräden.

Sedan kräves hos all ledning ett mod att taga initiativ och taga risker, ett mod, som mycket lättare kan finnas inom av enskilda driven industri än inom statsindustri. Detta sammanhänger därmed, att den som vågat en risk och tagit ett initiativ eller såsom industriledare vågat sig på nya arbetsmetoder, på en omläggning av driften, på ett utexperimenterande av nya maskiner, som icke utprovats tillräckligt, naturligtvis får taga på sig möjligheten av att misslyckas. Vad blir då följden vid enskild drift, om man misslyckas? Jo, naturligtvis att det kan gå alldeles på tok för honom, om det är ett grovt fel. Men det kan också mycket väl hända, att om han väl motiverar sin åtgärd, han anses hava förfarit klokt i att göra det experimentet, och han får gå utan anmärkning. Men med all den formella kontroll och revision, som utmärker varje offentlig verksamhet, är en sådan tilltaggenhet nästan onaturlig. De döda företagsamheten. Det gäller i statstjänst att bli formellt ostrafflig, att se till, att det framför allt icke blir några anmärkningar, d. v. s. det blir en iver och ett begär att negativt sköta sig bra eller med andra ord att sköta sig så, att ingen har någonting direkt att säga mot det sätt, varpå man sköter sig. Att däremot komma fram med och avgiva helt nya positiva uppslag, ställer sig mycket annorlunda, och man finner därför, att allt i statsförvaltningen riskerar att fastna i vissa former. Det blir en viss byråkratisk uppfattning, som icke överensstämmer med ett sunt och kraftigt industriellt liv.

Väger man nu dessa olägenheter mot de nyss påstådda fördelarna av ett statsmonopol, tror jag, att man måste säga, att en industri drives fram mycket bättre, om den är i enskildas händer; och om man, såsom jag känner mig övertygad om, måste säga, att en industris kraftiga utveckling är till hela samhällets nytta, blir följden, att statsmonopolisering av en industri kan bereda hela landet eller samhället verklig skada. Då kanske någon invänder: Vad gör det, om man statsmonopoliserar bara en enda industri? Det är blott fråga om sockerindustrien. Den föregående talaren berörde även detta. Han ansåg, att om man nu skulle få ett beslut om utredning, skulle det icke göra någon människa skada, icke ens aktieägarna. Jag vill säga, att jag verkligen bortser från aktieägarna. Jag tycker, att aktieägarna skola hava sin rätt, men man skall icke vid en riksdagsbehandling se frågan för mycket ur aktieägarnas synpunkt. Det finns ett *samhällsintresse*, som är mycket viktigare, nämligen att om staten förbereder eller anses

förbereda statsmonopolisering av en industri, verkar detta skrämmande och deprimerande även på andra industrier. Om man här får ett beslut om utredning, om man skulle tänka sig, att riksdagen skulle besluta och Kungl. Maj:t sätta i gång en sådan utredning, tro herrarna — om man nu ser direkt på sockerindustrien — att det skulle komma upp några nya uppslag, att det skulle finnas en redobogenhet att utexperimentera dessa nya uppslag och lägga ned penningar på sockerindustrien under den tid, som denna utredning pågår? Nej, det tror jag visst inte, ty det ligger inte alls i sockerindustriens intresse att lägga ut pengar på det sättet — för så vitt det inte är fråga om mycket obetydliga belopp. Men sedan har man den där ledsamma återverkan på andra industrier av det sätt, varpå statsmakterna hittills handskats med sockerindustrien och som i vissa avseenden varit alldeles för hårdhänt; det har nämligen återverkat mycket hämmande på en sammanslutningsrörelse, som vore nyttig för landet, inom andra branscher. Jag känner åtminstone ett livsmedelsområde, där det alldeles bestämt skulle ha varit till allas bättnad, om det kunde ha blivit en sammanslutning av fristående företag. Därmed skulle omkostnaderna ha nedbringats högst väsentligt, så väsentligt, att på samma gång det skulle ha ställt sig bättre för delägarna i företaget, priserna för konsumenterna alldeles avgjort ändå kunnat nedbringas. Men om man har talat med finansmän eller en del industrimän, som ha följt med statsmakternas åtgöranden, om denna sak, har man mött en fast mur; det har hetat: »skulle vi gå på en sammanslutning av denna livsmedelsnäring, komme staten och trakkaserade oss och toge näringen till sist. Varför skulle vi då göra det?» Nu har även från socialdemokratiskt håll många gånger erkänts, att en sammansluten näring utgör ett högre stadium än många med varandra konkurrerande små företag. Denna samhällsnyttiga och goda utvecklings uteblivande visar, att staten alldeles för skarpt ingripit mot en eller annan näring, och det är ur denna synpunkt särskilt, som ett beslut om utredning här eller igångsättandet av en utredning om statssocialisering av sockerindustrien skulle göra en ofantlig skada, även om den föregående talaren skulle ha rätt uti, att det inte skulle skada sockerindustriens egna aktieägare för närvarande. Jag vill också hänvisa till, att man under krigsåren fått en erfarenhet inom Tyskland om att stora industrisammanslutningar kunna i många fall innebära en verklig fördel, och mycket stor fördel, för staten. Det gäller bara att staten skall finna goda medel att utöva den kontroll, som staten bör tillerkännas.

Hela frågan bottnar djupast uti uppfattningen av statens väsen och statens uppgift. Här har man ändock på socialdemokratiskt håll den meningen, att staten skall bli förmyndare för oss alla. Staten skall till sist göra allting. Staten skall nu övertaga skogar och vattenfall, övertaga järnvägar, övertaga en hel del industrier också, och så småningom växer statens aptit. Sedan skola stora gods övertagas, och hur det skall gå med den övriga jorden, vill jag lämna därhän. Det behöver jag för närvarande inte ingå på. Sedan skall staten föreskriva, hur man skall arbeta och till sist hur man skall kläda sig och bo

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

och mycket i den vägen. Att undandraga detta statens bestämmanderätt kommer nog inte att gå.

Vi återigen tro, att samhället mår bäst utav att den enskildes företagsamhet är ledande inom allmänna näringslivet. Endast på detta sätt kan man ordentligt tillvarata alla de rikedomar, som äro nedlagda uti vårt lands jord. Endast på det sättet kan man organisera alla dessa krafter mot ett gemensamt mål, och man måste tänka på att allt näringsliv behöver för en sund och kraftig utveckling ett mycket stort mått av frihet. Vill man draga allt för snäva gränser för en industri, för en näring, ja, då kan man inte beräkna den initiativförmåga, som behövs, för att den näringen skall kunna göra samhället och landet största möjliga nytta. Det är också den skillnaden i uppfattning här, att socialdemokraterna vilja, som sagt, att staten skall bli i största möjliga grad företagare. Vi vilja, att staten skall utöva nödig kontroll, där kontroll är nödvändig, men att själva den framdrivande kraften inom allt näringsliv skall överlämnas åt enskilda.

Ser man på den hittillsvarande utvecklingen, kunna vi peka på vad man har uträttat, på vad som har vunnits medels enskildas initiativ, då däremot man på socialdemokratiskt håll icke kan hänvisa till någonting sådant. Denna skillnad borde naturligtvis vara av en icke oväsentlig betydelse för den, som lugnt vill bedöma situationen, å ena sidan en hänvisning till historisk erfarenhet, å den andra sidan ett påpekande utav luftslott uppe i molnen, som man ännu aldrig har sett byggda och fast grundade härnere på marken.

Jag tror, att riksdagens andra kammare gör klokt uti att tänka på betydelsen utav den skillnaden och hellre se på vad den historiska erfarenheten lär, och gå den väg, som utskottet här har förordat. Med hänvisning härtill, ber jag, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Winkler: Herr Röing har i sitt anförande lämnat en skildring i korta drag av uppkomsten av sockerfabrikationen inom vårt land. Jag har inte mycket att tillägga därutöver men skall likväl tillåta mig att något ta kammarens tid i anspråk för att komplettera de av honom därvid lämnade uppgifterna.

Det är bekant, att man sedan gammalt använt sockerröret, som huvudsakligen förekommer inom de varmare länderna, för beredning av socker och framför allt sedan urminnes tid till sötning av matvaror.

Däremot uppkom sockerbetsodlingen först i början av 1800-talet. Visserligen hade redan 1799 en person i Schlesien gjort försök med utdragning av socker ur betorna, men resultatet blev så ringa, att det icke ekonomiskt lönade sig, och det var först under Napoleon I:s tid, då han som bekant avstängde kontinenten från samfärdsel med England och kolonierna, som betodlingen tog bättre fart. Man började då i Frankrike och Tyskland odla betor för att därur utdraga socker, och denna industri gick naturligtvis under

dävarande kristid mycket bra, ehuru, som man funnit av rapporter från denna tid, den sockermängd, som uttogs av betorna då, icke utgjorde mer än c:a 4 procent, ja till en början blott 2 à 3 procent av betvikten. När emellertid denna blockering av kontinenten från samfärdseln med de utomeuropeiska länder, varifrån socker och sockerrör hämtades, upphörde, avstannade även sockerbetsodlingen i Europa.

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Forts.)

I Sverige finna vi först från början av 1830-talet en begynnande sockerbetsodling. Den därpå grundade råsockerproduktionen omfattade emellertid under de första åren så obetydliga kvantiteter som från 2 à 3 à 4 ton upp till 12 ton och det var inte heller någon lönande rörelse. Den låg för övrigt helt och hållet nere under åren 1845—54. Samtliga de sockerfabriksbolag, som startats, ävensom de enskilda personer, som försökt sig på denna rörelse, måste antingen inställa driften och taga förlusten själva eller inställa sina betalningar och överlämna sin egendom till konkursförvaltning. Sedan började man återigen 1855 med sockerbetsodling, och då hade sockerproduktionen stigit till 129 ton för att sedan så småningom ytterligare ökas. Vi hade den tiden inte mer än en enda betsockerfabrik, nämligen i Landskrona. Man hade visserligen försökt starta ännu en fabrik i Halmstad, men den fabriken lades ner mycket fort. Först 1884 hade vi i landet tvenne bestående fabriker. Man kan emellertid inte tala om någon egentlig sockerbetsodling eller fabrikation av socker från sockerbetor förrän så sent som 1890, då i Sverige funnos 4 fabriker, vilka avverkade tillsammans 136,813 ton betor, varav utvanns 14,626 ton råsocker, och man erhöll då ett råsockerutbyte ur betorna utav omkring 10 procent. Sedan dess har betodlingen städse gått framåt, den ena fabriken har byggts efter den andra, tills kulmen nåddes 1907, då det fanns inte mindre än 19 råsockerfabriker och 10 raffinaderier. Samma år ägde den största sockerbetsodling rum, som förekommit i vårt land, nämligen 1,029,324 ton. Sedan har, som vi veta, på grund av den dåvarande överproduktionen av socker denna odling gått tillbaka, så att den nu omfattar omkring 850,000 ton, däremot har fabrikationssättet förbättrats i betydlig grad, och för närvarande torde utbytet ur betorna bli ungefär 16 procent.

Inom parentes vill jag fråga, om det finnes någon här, som tror, att om det från början varit statsdrift på detta område, vi skulle kunna uttaga så stor sockerhalt som vi för närvarande göra. Jag för min del tror det inte.

Dessutom kan man påpeka den ofantliga nytta vårt jordbruk, framför allt i Skåne, har haft av sockerbetsodlingen. Endast den, som har varit i tillfälle att följa jordbruksdriften i Skåne sedan ett 30-tal år tillbaka, kan bedöma den stora skillnad, som råder nu mot förr i det rationella brukandet av jorden, vilket verkligen till mycket stor del varit en följd av betodlingen. Man har därigenom på ett helt annat sätt än eljest kunnat ske kommit in i denna så kallade skiftesdrift, d. v. s. det system, som var och en känner till, att man odlar olika slag av växter under olika år på samma jord, varigenom

*Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.
(Forts.)*

man nästan alldeles slipper ha någon jord, som vilar sig från det ena året till det andra.

Jag kunde emellertid inte följa herr Röing i allt han här omnämnde. Han talade nämligen, vilket jag framför allt fann anmärkningsvärt, om det stora sockerbolagets tillkomst och han nämnde i sammanhang därmed, att det var statens skyldighet att tillse, att inte bolaget förtjänade mer än som skäligt var på det i bolaget nedlagda kapitalet. Jag håller före, att han i stort sett har rätt i detta sitt påstående, men däremot tror jag inte, att han och jag äro ense om vad som menas med skälig förräntning av uti en industri nedlagt kapital. Jag tänker därvid särskilt på vad jag redan förut anfört angående de pionärer, som började att sätta i gång denna drift i landet, hur den ene efter den andre förlorade pengar och hur t. ex. herr Tranchell senior i Landskrona nedlade ett ofantligt stort arbete och betydligt kapital för att söka höja sockerbetsodlingen i landet. Vi veta, att herr Tranchell vid sidan av denna verksamhet drev en annan, som han förtjänade betydliga summor på, nämligen raffinering av till landet importerat socker, men om han inte använt stora delar av denna sin förtjänst på att söka genomdriva en rationell sockerbetsodling, hade vi säkerligen rett oss mycket knappt i den kristid, som för närvarande råder och som rätt under dessa 4 år. Jag undrar, varifrån vi då skulle ha tagit vårt socker, om man endast här kunnat raffinera från utlandet importerat råsocker. Jag håller före, att om statsmakterna skulle komma till det resultatet, att ingen industri vore värd att erhålla mer än 4, 5, högst 6 procents ränta på i industrien nedlagt kapital, skulle snart varje nybörjareverksamhet upphöra, ty ingen skulle väl då icke föredraga att sätta in sina pengar på bank eller placera dem i statsobligationer, framför att börja nya riskabla industriella företag.

Jag har själv varit med om och säkerligen gäller detta många av de här närvarande näringsidkarna, att man fått betala in det ena kapitalet efter det andra i nya bolag, men det har glädjande nog ofta inträffat, att bara man hållit på länge nog med dessa experiment de slutligen krönts med framgång. Många äro dock de, som stannat på halva vägen, och många äro de, som ansett sig ha fått betala nog och sedan lämnat åt andra att göra liknande försök. Men om den dag kommer, då statsmakterna försöka hindra kapitalet att förtjäna pengar vid sådana tillfällen, då vederbörande lyckas i sina företag, skulle jag vilja se, om det inte bleve till förfång för landets innebyggare, ingen undantagen, icke ens arbetarklassen och konsumenterna, som man här så varmt talat för, under framhållande av att man i främsta rummet skall se på deras intressen.

Sedan kom herr Röing in på frågan om den stora urvattningen av kapitalet, som han påstod ägde rum vid det nya bolagets bildande. Jag förstår inte, varför man oupphörligt skall fortsätta att tala om dylik urvattning, inte heller förstår jag, att icke en affärsman som herr Röing kan fatta skillnaden mellan urvattning och »good will» eller affärens värde. Jag menar med urvattning.

och troligen står jag inte ensam bland affärsidkarna om denna uppfattning, att om man startar ett bolag, för vilket icke finnes någon inarbetad marknad, med ett visst aktiekapital, och sedan bygger $\frac{3}{5}$ eller $\frac{4}{5}$ av detta kapital på nya oprövade patenter eller andra mer och mindre värdelösa tillgångar, är detta en urvattning av aktiekapitalet. Däremot är det inte urvattning att kapitalisera ett väl inarbetat affärsföretag, och ingen kan väl neka till, att dessa många sockerbolag, då det stora bolaget bildades, hade så att säga väl inarbetat denna affär. De hade, då det stora bolaget bildades, icke endast visat, att man med fördel kunde odla betor i detta land, utan även, att man kunde utdraga tillräcklig mängd socker av betorna för att få affären lönande. Jag håller före, att ännu icke något stort sammanslutningsbolag är bildat och inte heller kommer att bildas efter moderna och riktiga affärsprinciper, som inte tar till utgångspunkt de respektive småbolagens aktievärden, och om man sammanslår dessa sockerbolags aktievärden den dag, då det stora sockerbolaget bildades, får man ett resultat, som motsvarar ungefär dessa 135,000,000 kronor. Det mest betecknande i herr Röings anförande var i alla fall, att han sade, att man endast behöver gå över sundet till Danmark för att finna ett bolag så bildat, som ett bolag bör vara, så att det skulle kunna vara ett föredöme för det stora svenska sockermonopolet. Han sade, att i det danska bolaget fanns inte en droppe av vatten. Jag skall försöka med några ord bevisa, att där finnes minst lika mycket vatten, som i det svenska bolaget. Jag kallar detta nu för min del icke för vatten, men jag begagnar det uttrycket här, därför att det förut blivit använt i denna debatt.

Det är nämligen så, att jag vill taga som utgångspunkt för värdet av det danska bolaget så väl som för det svenska sockermonopolet värdet av aktierna i de respektive bolagen, men först vill jag påpeka, att herr Röing även i sitt anförande sade, att det danska bolagets råbetsfabriker och raffinaderier voro i det danska bolagets räkenskaper upptagna till ett belopp av ungefär 24,000,000 kronor. Detta värde hade man emellertid icke kommit till därigenom, att några nämnvärda avskrivningar blivit gjorda på de danska fabrikerna. Jag förstår inte, hur herr Röing kan komma till dessa siffror, då jag förmodar, att det var samma papper han hade i sin hand, som jag har här, nämligen det danska sockerbolagets bokslut för räkenskapsåret 1 maj 1916—30 april 1917 — möjligen hade herr Röing bokslutet för ett annat år, men siffrorna äro väl under alla förhållanden ungefär desamma. I denna rapport står Helsingørs g. Sukkerraffinaderies Ejendoms Conto upptaget till 430,249:07, under det att det belopp, till vilket detta bolag inköpts, var 1,795,909:70. Ett annat av de danska bolagen Lyngby Sukkerraffinaderie står i bokslutet upptaget till 741,218:57 kronor medan dess verkliga självkostnad upptagits till kr. 1,562,218:57. Jag går vidare och tar ett annat bolag nämligen Sukkerkogeriet »Odense», vilket står upptaget i bokslutet till 549,700:19 kronor, under det att inköpspriset angives till kronor 1,559,630:13. Vidare

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

*Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.*

(Forts.)

Nakskovs Sukkerfabrik, som står upptagen till 3,858,525:04 kronor, under det att inköpssumman är 7,020,441:66. Vidare ha vi Assens Sukkerfabrik, som står upptagen till 2,408,741:04, medan inköpspriset angives till 4,738,359:17 kronor.

Jag förstår inte, hur man med sådana siffror för ögonen vill påstå, att det endast är oväsentliga avskrivningar, som gjorts.

De danska sockerfabrikernas aktiekapital utgör såsom bekant 22,500,000 kronor. Deras aktier noterades i dag till 414 procent. Jag har dock endast räknat med 410 procent, därför att jag gjorde denna beräkning för några dagar sedan, då de noterades till detta belopp. Om man utgår från bolagets aktiekapital, nämligen 22,500,000 kronor, kommer man, efter en beräkning av 410 procent kurs, till ett värde av 92,250,000 kronor. Svenska Sockerfabriks-aktiebolagets aktiekapital är, som bekant, kr. 135,000,000:—, och då aktierna stå i en dagskurs av cirka 72 procent, uppgår aktievärdet till ett belopp av kr. 97,200,000:—. Sålunda är skillnaden i aktiestockens värde för det danska och det svenska stora sockerbolaget endast cirka kr. 5 miljoner, och ingen vill väl förneka, att icke de svenska fabrikerna med sina maskinella anordningar och övriga tillhörigheter representera ett värde betydligt överstigande motsvarande värde i de danska fabrikerna.

Oavsett det mer än dubbla antalet såväl råsockerfabriker som raffinaderier, vilka finnas i Sverige och vilka tillsammans säkerligen äro i stånd att, i händelse tillräcklig råvara förefunnes och det tillverkade sockret kunde avsättas, tillverka mer än dubbelt så mycket socker, som motsvarar de danska fabrikernas tillverkningskapacitet, och om man endast tager i beräkning den verkliga högre sockertillverkningen vid de svenska fabrikerna, d. v. s. cirka 50 procent mera än vid de danska, skulle värdet å det svenska sockerbolagets aktier, efter samma värde i förhållande till tillverkningsmängden som i Danmark, motsvara ett belopp av kronor 138,375,000:—, alltså över parivärdet för de svenska aktierna.

Herr Röing nämnde vidare, att de danska sockerfabrikerna tillverkade ungefär samma kvantitet socker som de svenska. Detta måtte i varje fall bero på något misstag från herr Röings sida, då i utlåtandet från trustkommittén, där herr Röing själv fungerat som ordförande, angives, att de danska fabrikerna raffinera 60 miljoner kilogram årligen, under det att de svenska raffinera 122 miljoner kilogram — det är i varje fall den rätta proportionen — under det att proportionen med avseende på råsockertillverkningen är 166,000 ton för Sveriges del och 116,000 ton för Danmarks. Oaktat alltså de svenska fabrikerna raffinera dubbelt så mycket som de danska, har jag i denna beräkning utgått från att produktionen i Sverige endast är 50 % högre än i Danmark, men det är alldeles uppenbart för var och en, som känner dessa förhållanden, att sockerfabrikerna här äro i tillfälle att avverka betor och raffinera råsocker till mer än dubbla de kvantiteter, som kunna avverkas och raffineras i de danska fabrikerna.

I detta sammanhang vill jag säga, att det är alldeles riktigt,

som även anförts i debatten, att man har för många både råsockerfabriker och raffinaderier i Sverige, jämfört med den konsumtion, som här äger rum. Men detta har, som var och en vet, uppkommit på det sättet, att våra sockerfabriker förut arbetade självständigt, och då det visade sig, att sockerbetsodlingen lönade sig, och då, sedan man började kunna utdraga över 10 % socker av betorna, även sockerproduktionen visade sig vinstgivande, bildades här flera sockerbolag, än vi behövde. Men det var klart, att när sockermonopolet bildades och skulle övertaga dessa fabriker, måste det övertaga dem alla. Sedan ha på grund av förhandlingar med svenska riksdagen flera socker- raffinaderier nedlagts, under det att, som var och en har sig bekant, man gjort till förbehåll, att inga råsockerfabriker få nedläggas. Huruvida det varit lyckligt för de orter, där dessa raffinaderier legat, att dessa blivit nedlagda, eller om det lett till någon betydande besparing för bolag och konsumenter, lämnar jag därhän. Säkert är, att man både i Ystad, Hälsingborg och Lund saknar de raffinaderier, som lågo på dessa platser, och att nedläggandet förorsakat en viss arbetsbrist och även naturligtvis en viss minskning i inkomsterna för dessa respektive städer.

Jag skulle sedan ha kunnat säga några ord om de två reservanternas reservation, men den är i huvudsak bemött av herr Nylander, och jag vill därför inte upptaga tiden med det. Jag vill emellertid gentemot herr Pehrsson säga, att jag förstår inte hans resonemang, lika litet som jag förstår reservanternas motivering, ty såväl denna motivering för avslag på motionen, som herr Pehrssons anförande här tycktes mig tala för ett tillstyrkande av här ifrågavarande motion, och jag har därför ingen anledning att taga tillbaka vad jag sagt förut, att det hade varit mycket lämpligare, om det funnits ett logiskt sammanhang mellan motiveringen och avstyrkandet, än att man här — såsom sker många gånger för övrigt — försökt ge med den ena handen och taga igen med den andra.

Vad beträffar herr Pehrssons yttrande om mitt anförande i utskottet, vill jag säga, att jag har trott, att man kunde yttra sig något friare i utskottet än i kamrarna, och jag tror för övrigt det är ganska sällsynt, att man här relaterar vad som där anförts. Emellertid har jag inte sagt annat där, än jag kan stå för. Jag har där icke sagt, att statsmakterna icke böra lägga sig i vilken vinst sockerfabrikerna göra eller vilket pris de taga för sin vara, men jag har sagt, att enligt min mening har sockerbolagets drift icke någon fördel av att statsmakterna genom för saken mer eller mindre intresserade, men i alla fall i branschen fullkomligt okunniga personer lägga sig i detaljerna i denna drift, till exempel vid bestämmandet av hur mycket sockerbolaget skall taga för sockerlådor eller påsar eller betala i frakt för betor. Jag sade i detta sammanhang, herr Pehrsson, att om man gjorde så med min affär, skulle jag antingen be att få sköta den själv eller också låta staten övertaga skötseln därav helt och hållet, ty jag vill inte ha något hälftenbruk tillsammans med staten.

Jag skulle för övrigt å min sida kunna citera vad herr Pehrsson

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Forts.)

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

yttrade i utskottet — men jag skall inte göra det för att inte vara ogrannlaga — på tal om den andelsfabrik, som på sin tid startades i Odåkra, men som av en eller annan anledning icke kom igång. De orden få emellertid stå för herr Pehrssons räkning, och den förklaring, som gavs av vad som stod i sammanhang därmed. Känna utskottets ledamöter till, och det anser jag för min del tillräckligt.

Vad denna andelsfabrik för övrigt beträffar, tror jag inte, att den kom att upphöra med sin verksamhet på grund av något åtgörande från sockermonopolets sida. Sockermonopolet existerade inte då, utan respektive bolag skötte sig alldeles själva, och jag tror inte, att det existerade något samarbete bolagen emellan, i varje fall inte på annat sätt, än att man försökte i viss mån hålla samma priser och genom stipulerande av böter försökte få fabrikerna att hålla ingångna avtal. Det är emellertid säkert, att dessa icke alltid höllos, utan att sockerfabrikerna åtminstone någon gång föredrogo att bryta överenskomsterna och betala böterna.

Jag förstår då mycket bättre socialdemokraternas reservation. De föra åtminstone ett rent språk. De säga, att det är av mindre betydelse, hur mycket ett förstatligande av sockerindustrien kostar, och de anse, att en inom landet förefintlig industri för produktion av näringsmedel, som uppnått sådan monopolställning som sockerindustrien, bör befinna sig i statens händer. Jag delar inte denna uppfattning. Gjorde jag det, skulle jag rösta med dessa reservanter, om jag nämligen trodde, att vårt land i dess helhet, så väl konsumenter som producenter, skulle ha någon fördel av en statsmonopolisering av sockerindustrien. Jag håller emellertid före, att det ur ekonomisk synpunkt är mindre gagneligt och fördelaktigt, och i det stora hela bör i sådana frågor som denna uteslutande den ekonomiska synpunkten vara avgörande. Jag tror nämligen inte, och det har heller aldrig någon vågat påstå, att man genom en statsmonopolisering skulle kunna få billigare socker, ej heller att staten skulle förtjäna mer på denna drift än nu sockermonopolet gör. Inte heller tror jag, att striderna mellan betodlarna och staten skulle bli mindre än de hittills varit mellan bolagen och odlarna. Tvärtom ha vi här ett utlåtande, som är bifogat detta utskottsutlåtande, från betodlarföreningen, vari den enhälligt avstyrker statsmonopolisering av sockerindustrien. Inte heller är jag säker på, att det skulle bli billigare socker, om sockerbetsodlarna, som förhållandet är i Danmark, finge en viss del av vinsten. Det blir sak samma, om man betalar dem på ena eller andra sättet.

Herr Pehrsson sade emellertid i sitt anförande, att betodlarna vore de, som alltid finge sitta emellan. Så visar sig emellertid icke vara förhållandet, ifall man härvidlag lägger till grund priset på betorna. Ser man nämligen på genomsnittspriset på betor för Sverige, Danmark och Tyskland — jag håller mig endast till dessa tre länder — så finner man, att betpriset i genomsnitt per 100 kg., man räknar exempelvis med medeltalet för åren 1906—1910, i Sverige utgör kronor 2,50, i Danmark 2,26 och i Tyskland 2,11. Om

vi se på den tekniska sidan av saken, så finna vi, att även därvidlag de svenska sockerfabrikerna stå, som herr Nylander nyss påpekade och även herr Röing omnämnde, på höjden av teknisk fullkomning. Det är nämligen så, att man i Sverige utvinner något större sockerhalt av betorna än i Danmark och resultatet här är även fördelaktigare än det, som kan påvisas från Frankrike, under det att Tyskland kommer några hundradels procent högre.

Vidare sades av herr Möller, att man vid de svenska sockerfabrikerna sökte nedtrycka arbetslönerna i hög grad. Detta håller inte heller streck, om den statistik är riktig, som uppgjorts av sakkunniga, vilket jag har anledning förmoda. Den visar nämligen, att genomsnittstimplönen för sockerfabriksarbetare utgör i Sverige 35 öre, i Danmark 37, men i Tyskland endast 30 öre. Om man tar den svenska arbetarens lön som utgångspunkt och betecknar den med 100, bli motsvarande siffror för Danmark 106 och för Tyskland 86.

Jag tror även, att man i stället för att hindra sockerbetsodlingens utveckling, så att allt mindre areal användes härtil, tvärtom borde gynna denna med hänsyn till det näringsvärde man genom sockerbetsodlingen vinner, ty om man ser exempelvis på en av Sveriges kemiska industrikontor utarbetad uppgift om näringsvärdet hos en del kulturväxter, finner man, att om allt, som användes såväl till människo- som djurföda omräknas i foderenheter eller kalorier, och om sockerbetsskörden per hektar, uttryckt i foderenheter, sättes lika med 100, erhållas följande näringsvärden: för foderbetor inklusive blast endast 55, för potatis inklusive blast 42, för höstvetete med kärna och halm 34, för korn, kärna och halm 27, för höstråg, kärna och halm 26, för havre, kärna och halm 21, under det att för endast avfallet (melass, betmassa och blast) av sockerbetor siffran blir 34, således betydligt högre än både för korn, höstråg och havre.

Inte heller kan man rimligtvis säga, att det är för låga pris, som nu betalas för betorna, då man tager i betraktande, att det i år betalats, om jag inte missminner mig, för höstleverans kronor 5,10 och för vinterleverans 5,40. I alla fall framgår av de uträkningar, som sakkunnige gjort och av den skriftväxling, som förts med sockerbolaget, att genomsnittspriset är 5,30, och jag vågar åtminstone påstå, herr Pehrsson, att de lantbrukare, som rationellt driva sin näring, kunna med dessa priser genom odling av sockerbetor erhålla mer än 4 och 5 % på det i lantbruket nedlagda kapitalet.

Enligt min mening har staten i sin hand, oaktat herr Möller bestred, att så var förhållandet, att reglera priset å såväl sockermonopolets tillverkningar som å varje annan industris och närings alster i vårt land på grund av den förfogandelag staten har till sitt förfogande, trots herr Möllers påstående att monopolets makt 1913 var så stor, att den ej bort tålas i ett välordnat samhälle.

Vidare sade herr Möller, att han ansåg, att utskottsutlåtandet verkade löjligt. Det må vara herr Möllers åsikt såsom ordförande i ett annat tillfälligt utskott, men jag vågar göra det påståendet, att det är ett olämpligt uttryck att fälla av en ordförande i ett annat tillfälligt utskott. Jag vågar stå för det utlåtande utskottet här lämnat,

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.
(Forts.)

då jag varit med om att ge direktiv vid formuleringen därav, men jag betvivlar icke, att om denna fråga blivit remitterad till herr Möllers utskott, såsom exempelvis skedde med frågan om monopolisering av den svenska kolindustrien, utskottsutlåtandet möjligen hade blivit ett annat. Den motivering han anförde, nämligen att man skulle statsmonopolisera, endast därför att man icke *ville* ha ett monopolbolag så beskaffat som det nuvarande, sedan det utvecklat sig därhän, att ett enda bolag behärskade den övervägande delen av tillverkningen i landet, anser jag vara en synnerligen svag motivering, betydligt klarnare än den utskottet använt.

Vidare talade han om rena roffareintressen. Visserligen tror jag, att det tyvärr inom vår svenska köpmannakår finnes sådana representanter, som inte äro värdiga att tillhöra denna kår och som i kristiden begagnat sig av nödläget att skaffa sig stora vinster på grund av rent orimliga priser. men inte bör man använda detta som anledning till en kritik av sockerbolaget, ty det finns inte någon näring eller någon industri i vårt land, som ställt sig till den grad lojal gentemot svenska folket och svenska statsmakten som denna sockerindustri, ja, enligt mitt förmenande har den från affärssynpunkt sett gjort allt för många eftergifter, ty man får väl ändå hålla litet grand på att man skall ha rättighet att bestämma åtminstone något över sitt eget. Vad jag nu säger innebär icke någon anmärkning utan ett ytterligare understrykande av det tillmötesgående, som från Svenska sockerfabriksaktiebolagets sida visats.

Här har herr Hildebrand med avseende å själva slutklämman framdragit tillräckligt vägande skäl för att gå varliga fram, då det gäller statsmonopolisering av industriella verk i vårt land. Det skulle säkerligen vara synnerligen beklagligt, om man på så sätt skulle uppfatta statsmakternas åtgöranden, att de ville hindra all möjlighet för bolag och affärsmän att göra sina företag inkomstbringande. Det vore nämligen att i betydlig mån dämpa den företagarganda eller, kanske bättre uttryckt, den tävlingslust, som finnes nedlagd hos varje människa, och denna tävlingslust behöver inte endast taga sig uttryck i en strävan att arbeta sig fram redbart i ekonomiskt avseende, utan kan även taga sig uttryck i vad som därmed mycket väl kan förenas, nämligen i lust och intresse att göra nytta under den korta tid en människas liv räcker. Jag tror för min del, att man bör akta sig för att lägga band på de ekonomiska lagarna, ty dessa ekonomiska lagar verka med samma precision, vågar jag påstå, som vilka naturlagar som helst. Om man försöker att lägga band på dessa lagar och genom konstlade medel tvingar in verksamheten i skeva färör, kommer det att straffa sig själv.

Här skulle kunna sägas betydligt mera än vad som redan är sagt beträffande fördelarna av privat drift framför statsdrift, men jag vill inte upptaga tiden med det. Det har emellertid här påståtts, att dessa fördelar icke skulle föreligga, men jag vågar åtminstone påstå, att de exempel på statsdrift vi hittills haft för ögonen icke äro tilltalande. Inte heller tror jag för min del, att det skulle på något sätt vara fördelaktigt om, som en talare här nämnde, vi skulle för-

statliga alla enskilda järnvägar i landet. För min del är jag principiell motståndare till all statsmonopolisering av industriell verksamhet, då jag håller före, att dylika företag mycket bättre skötas av privata initiativtagare. Däremot är jag med herr Hildebrand fullt ense därom, att statsverket aldrig bör fränsäga sig sin rätt, då det ser, att företagaranan tar sig oriktiga uttryck, men det kan man, vågar jag ännu en gång säga, icke påstå vara fallet beträffande sockermonopolet, ty nog hade det varit riktigt att åt detta företag medgivits att åtminstone i någon mån få komma i åtnjutande av de vinster som andra större företag i vårt land åtnjuter under den kristid, som nu gått. I stället har emellertid sockerbolaget fått finna sig i en betydligt reducerad vinst, t. o. m. under vad som stod till dess förfogande under normala tider. Det framgår nämligen av sockerbolagets bokslut, att dess vinst förut under vissa år uppgått ända till över 10 miljoner kronor men icke något år under 7,500,000 kronor, och intet år före denna kristid har utdelats mindre än 5 %, däremot de flesta år sex procent, under det att de sakkunniga, av regeringen utsedda, ha ansett, att man som skälig vinst för sockerfabriksaktiebolaget borde sätta 4 %. Sockerbolagets vinst 1917 uppgår allenast till 6,127,360 kronor, under det att vinsten år 1912 t. ex. var 10,898,531 kronor. Visserligen finnes ett undantag i detta hänseende för krigsåren, nämligen 1916, då bolaget visade en vinst på 11,099,640 kronor, men man får taga i betraktande, att den stora vinst, som då uppkom, uppstod därigenom, att sockerbolaget det året realiserade nära nog hela sitt inneliggande lager. Förut hade det nämligen varit vanligt, att sockerbolaget magasinerat en viss kvantitet socker, som motsvarade ungefär ett halvt årsbehov i landet, men på grund av den pressning, som utövades från regeringens och statsmakternas sida, har bolaget icke kunnat vidhålla denna stora överföring utav ett balanseringslager från det ena året till det andra; det uppstod nämligen därigenom en ränteförlust, och det har även uttalats från de sakkunniga, att detta vore alldeles obehövt. Hade bolaget emellertid icke gjort denna realisation, hade vi icke stått i det läge vi för närvarande befinna oss, nämligen att sockerret är mycket knappt, och det oaktat har, såsom är anført av herr Nylander, priset å samtliga övriga näringsmedel höjts betydligt mer proportionsvis än sockerpriset.

Jag skall ej längre upptaga kammarens tid, utan det anförda må vara nog. Jag beklagar blott, att herr Möller yttrade, att man ämnar hålla denna fråga vid liv. Det förefaller därav, som om vi ha att vänta ett upprepande av denna debatt, d. v. s. ett upprepande mer eller mindre av samma uttalanden, som gjorts under flera år förut. Jag håller nämligen före, att vi här i riksdagen kunna sysselsätta oss med bättre ting än att varje år upprepa en enligt min uppfattning fullständigt meningslös debatt om denna fråga.

Herr talman, jag ber att få sluta med att yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Sterne: Herr talman, mina herrar! Jag hörde till min

• Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Forts.)

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.
(Forts.)

• förvåning, att den siste ärade talaren var missbelåten med det första anförandet som hölls i denna fråga av trustkommitténs ordförande, herr Röing. Jag trodde eljest, att det anförandet var av den beskaffenheten, att det skulle mycket varmt omfattas av dem, som ha samma åsikt i frågan som de, vilka dikterat utskottets betänkande. Det var nämligen till sitt innehåll och allmänna tendens av den beskaffenhet, att det ju mycket skarpt stod i motsatsförhållande till de tankar, som från vårt håll läggas på frågan och på vårt sätt att se på det ekonomiska livets lagar i allmänhet. Emellertid uttalade ju den siste talaren sin missbelåtenhet med herr Röings anförande, och jag vill, om det kan glädja honom, säga, att också jag är djupt missbelåten med herr Röings anförande, särskilt därför att han trodde, att kammarens socialdemokrater vid detta tillfälle skulle vara mycket väl försvarade med att icke biträda motionen, och han gav dem ju en direkt anvisning att rösta emot den reservation, som inom utskottet är avgiven till förmån för motionen. Förmodligen ansåg han väl, att när herr Räf vid ett visst tillfälle fick kommandera honom, så kunde han själv nu försöka utöva ett lämpligt kommando över kammarens socialdemokrater.

Det är emellertid inte detta, som är för mig av någon avgörande betydelse, vad trustkommitténs ordförande i år har kommit till för uppfattning i problemet. Jag måste blott rörande den saken säga, att för mig innebar det anförandet en överraskning i så måtto, att det utvisade en sådan sällsynt beundran för denna kapitalsammanslutning, som vi benämna sockertrusten, att det nästan slog över i en servil stil. Det är nästan, som om man här i kammaren skulle fullständigt ha glömt, vad det är för en gud man faller ned och tillbeder, när det gäller sockertrusten. Det har förut påmint om den finansoperation, som gjordes — och vilken jag här icke skall uppehålla mig vid — när man skapade ett aktiekapital av 135 miljoner kronor. Men låt oss se på en massa andra förhållanden. Hur ha arbetarna inom industrien det ställt? Vad är det som motiverar en så stor tacksamhet från det allmännas sida mot trusten? Jo, vi vet, att det ofta varit strid mellan arbetarna och arbetsledningen inom trusten, och år 1908 hotade man t. o. m. med stor, allmän lockout, för att arbetarna voro nog oförskända att begära ett öres förhöjning i timlönerna. Har man glömt, att betodlarna beskurits ganska betydligt på sin andel i det tullskydd, som svenska staten tillerkänt sockertrusten? Har man glömt konflikten mellan betodlarna och sockertrusten? Har man glömt, att Sveriges köpmannakår varit på nåd och onåd utlämnad till samma trust? Har man glömt, att allmänheten har fått vara med om att under årens lopp betala 100-tals miljoner kronor i fattigunderstöd åt trustens aktieägare? Har man förresten nu anledning att säga, att sockertrusten under den gångna tiden verkligen på ett så utomordentligt sätt fyllt de krav, som man har kunnat ställa på densamma, såsom utskottet här vill göra troligt. Har man glömt, att trusten på sin tid narrade den Hammar skjöldska regeringen att bevilja exporttillstånd på ett större parti socker och sedan man väl fått detta exporttillstånd och

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

utfört hälften av det parti, för vilket licens beviljats, så kom man underfund med, att svenska folket måste ransoneras och måste sättas på så knappa ransoner, att vi fingo ett kilo per månad, under det att danskarna fingo två? Jag tror, att denna lilla meritlista, som jag här blott mycket kortfattat skisserat, är ett tillräckligt exempel på, vilken utmärkt ledning det är och vilket utmärkt kapitalföretag det är, som man här ifrån olika håll begär, att Sveriges folk nu och i all framtid skall stå under absolut förmynderskap utav.

Ty vad gäller egentligen frågan, och vad är det vi diskutera? Är det fråga om att här genom statens medverkan framskapa ett monopol? Nej, visst icke. Monopolet finnes redan. Monopolet finnes i den privata företagsamhetens dräkt. Och när vi alltså redan ha monopolet här klart och konstaterat med alla dess fördelar och alla dess nackdelar, så är väl frågan bara den: äro vi bäst betjänta med ett monopol av den enskilda karaktär, som för närvarande finnes, eller äro vi bättre betjänta med ett monopol i statens hand och under det allmännas kontroll? Ja, på den lilla omständigheten, att monopolet faktiskt redan finns, falla förresten alla de argument, som man här anfört rörande förkvävandet av initiativkraften, borttagandet av den enskilda företagarens rätt att komma fram och alla dessa svårigheter, som man här upprepat. Ty visst är det väl så, att för närvarande har faktiskt all privat företagsamhet på detta område totalt lamslagits. Är det någon, som kan försöka att starta ett sockerbruk? Är det någon handlande, som överhuvud taget vågar visa olydnad mot sockertrusten? Jag tror, att det finns exempel, som visa, huru det går dem, som våga sätta sig upp mot den allsmäktiga makt, som denna kapitalsammanslutning representerar. Har man glömt Söderhamnshandlanden som djärvdes söka importera litet socker från Tyskland? Har man glömt konflikterna med Kooperativa förbundet? Nej, vi böra återföra detta i minnet, och sedan vi gjort det, skola vi kanske tala litet tystare om det förkvävande av den enskilda företagsamheten, som ett monopol från statens sida skulle innebära.

Om jag går och ser efter, vad som skall vara det verkligt bärande skälen för avslag i motiveringen till detta utskottsutlåtande, bakom vilket stå fyra av utskottets tio ledamöter, så finner jag två huvudskäl. Det första är, att vi icke kunna åstadkomma några ökade möjligheter i fråga om tillgodoseende av vårt lands sockerbehov genom inhemsk produktion. Och det andra skälet är, att det är ekonomiskt omöjligt att nu tänka sig ens en utredning i frågan. Under det första skälet staplar man upp några rena negationer för att bevisa, hur omöjligt det skulle vara för staten att åstadkomma någonting bättre. För det första säger man, att det föreligger ett påtagligt gott resultat »av många års hängivet arbete för vår sockerindustri bestånd och utveckling», och att detta »till följd av den förändring i industriens ledning, som kommer att åtfölja verksamhetens förvandling till statsdrift, i varje fall skulle komma att äventyras». När jag läste detta, så förvånade det mig verkligen, att utskottsmajoriteten, eller de, som dikterat utskottets utlåtande, icke funderat något över, hur det är

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.

(Forts.)

ställt i toppen på sockertrusten, hur det är ställt med dess administration och ledning. För så vitt jag icke är fel underrättad, så finns det fortfarande kvar i toppen en mycket stor och dyrbar apparat. Där finnas 95 styrelseledamöter, dragande en årlig utgift, enligt trustkommittén, av 131,271 kronor, 20 direktörer, som icke ha någon direkt verksamhet i företaget, dragande en årlig kostnad av 284,675 kronor, vidare 423 högre och lägre tjänstemän i administrationen, tillsammans dragande en årlig kostnad av 1,631,962 kronor, inalles en tjänstemannastab i denna sockertrust på 538 man, dragande en årlig kostnad av 2,047,908 kronor. Men om jag håller mig bara till de 95 styrelseledamöterna och de 20 direktörerna, som icke ha någon direkt verksamhet i sockertrusten, med sina kostnader av i runt tal 400,000 kronor om året, så nog får man säga, att det finns dock en ganska diger marginal även för statens administration av denna näring. Jag vill tro, att det skall finnas få statsföretag, som kunna visa ett sådant slöseri med avlönad kraft som just detta företag.

Ja, vad beträffar en del av de andra erinringarna, så har ju redan en föregående talare, herr Möller, mycket riktigt, enligt mitt förmenande, bemött dem. Det är på en punkt, som det för mig rest sig ett frågetecken, nämligen när utskottet uttalar, »att sockerindustrien under kristiden visat sig motsvara de anspråk, som ställts å densamma ifråga om sockerbehovets tillgodoseende». Ja, man får verkligen ha ganska små anspråk, när den normala konsumtionen av socker ligger emellan 30 och 40 kilogram om året per person, men vi få nöja oss med 13 kilogram, för att skriva, att industrien visat sig motsvara de anspråk, som kunna ställas på densamma. I stil med det övriga är det, när man talar om sockrets kvalitet. Med all respekt i övrigt så instämmer jag därvid livligt i herr Möllers karaktéristik, att det är tämligen enfaldigt att tala därom i detta sammanhang.

Om jag på det sättet går från punkt till punkt och ser på utskottets skäl för avslag på min motion, så måste jag säga, att de verka då icke synnerligen imponerande.

Vad beträffar det ekonomiska skälet till att man nu icke ens skulle våga verkställa en utredning, så är det väl alldeles tydligt, att den utredning, som nu begäres, den skulle icke komma att avlöpa i år och icke nästa år heller, utan den skulle givetvis draga sin tid, såsom all erfarenhet giver vid handen. Då är det väl tämligen överflödigt att visa en så stark och utpräglad rädsla för förhållandena just nu under kristiden, att man icke ens skulle våga skriva till Kungl. Maj:t och begära en utredning, huruvida och på vad sätt det är lämpligt att åstadkomma en statsmonopolisering av sockerindustrien. Det är givetvis beträffande detta skäl så, att man av rent principiella skäl, av rädsla för vad man ser i våra krav på en socialisering av denna näring, inte vill vara med om saken.

Herr Nylander hade en alldeles särskild karaktäristik av strävandena från socialdemokratiskt håll på näringslivets område. Han

*Ang. stats
monopol, å
tillverkning
och import
av socker.
(Forts.)*

ansåg, att en utvecklad socialisering endast skulle innebära en ökning av sodelpressarnas arbete och samtidigt en växande nöd, och miljonerna skulle här rulla i högre grad och värre än någonsin. Så ungefär målade han ut för sig själv och för kammarens ledamöter situationen, därest vi skulle besluta en utredning i sockerfrågan och räkna ett finger åt en tendens, som han på allt sätt vill bekämpa.

Nu förbiser han i denna skräckmålning, att här gäller det dock att förvärva produktionsföretag, som väl rimligen skulle bära sig själva. Ingen skulle väl vara så stupid eller enfaldig ens bland socialdemokraterna, att man tänkte sig, att staten härvidlag blott skulle ösa ut penningar med fulla händer eller att dessa företag skulle misskötas, så att de lämnade gapande luckor efter sig i statens budget. Nej, det är verkligen icke på den linjen, vi kunna övertyga varandra, utan jag tror, att det vore bättre, om herr Nylander, som intresserar sig för exportspörsmål, ville fundera ut, huruvida det icke kunde vara möjligt att exportera något av den stora och dyrbara administrativa apparaten i toppen på denna sockerindustri, och om han icke vill se till, huruvida detta kunde medföra ett förbilligande av detta näringsmedel. Försök att se efter, om det icke skulle vara lämpligt att exportera några av dessa 95 styrelseledamöter och 20 direktörer; därigenom skulle man väl alltid vara ett gott stycke på vägen.

Vad sedan gäller jämförelserna med andra företag, som herr Nylander anställde, exempelvis telefonbolaget, så vill jag förutom de skäl, som herr Möller anförde, tillägga, att man skall icke glömma, att telefonbolaget har verkat här i Stockholm inom en trängre rayon på en stor plats, där det finnes stora möjligheter att utveckla detta företag, men vad har rikstelefonen gjort? Jo, den har dragit ut ledningar till Norrlands ödemarker och skapat kulturmöjligheter för andra företag. Staten har icke hållit sig till de rena, krassa vinstmöjligheterna utan sett på hela landets välfärd och fördel, och detta bör man ha i minnet då man anställer en jämförelse mellan de båda företagen; häri ligger en skillnad mellan ett privatföretag och statens monopol. Det privata företaget kan från sina vinstsynpunkter icke taga hänsyn till det allmännas bästa och det allmännas välfärd, det kan icke breda ut sig för att skapa kulturella förutsättningar i ödemarkerna och ödebygderna och där åstadkomma ordnade och samhälleligt bättre förhållanden. Men detta är en statens plikt, och bedömer man statens affärer, järnvägarna, telefon, post eller vilka andra grenar vi gå till av statens affärsverksamhet, bör man också räkna denna omständighet som ett plus.

Att komma och peka på de tillfälliga kristidsinstitutionerna är också missvisande. Jag vet, att man med förkärlek brukar anlägga sådana synpunkter på de nuvarande ransoneringsåtgärderna och säga: så här kommer det att se ut, när socialismens framtidsteorier blivit förverkligade, så här kommer brödet att ransoneras och så här vedaffärerna att skötas, med mera sådant. Men det är väl en skillnad, när man måste tillgripa statens reglerande verksamhet

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.

(Forts.)

först i tider av nöd och i tider då allt saknas, i stället för att under normala tider i lugn och ro och på bästa sätt för alla medborgare söka ordna dessa angelägenheter.

Herr Nylander lade också en viss vikt vid de enhälliga uttalanden från olika sällskap och föreningar, som bifogats utskottets uttalande. Ja, av det anförande, som hölls av en av de liberala representanterna, nämligen herr Pehrsson i Bramstorp, fick enigheten inom betodlareföreningen sin riktiga belysning, och jag misstänker, att om vi gå och studera de avgivna utlåtandena närmare, så skola vi finna, att de som dikterat eller avgivit de »enhälliga» utlåtandena, äro herrar av ungefär samma ekonomiska åskådning som herr Nylander eller herr Winkler från Malmö; det är personer med samma politiska uppfattning, som utan att något djupare trängt in i de ekonomiska problem som det moderna trustväsendet upprullar, skriva under de mycket enkla subjektiva resonemang, som de för resten glömma eller icke kunna bevisa.

Herr Hildebrand utvecklade i en längre doktorsavhandling, huru omöjligt det skulle vara att monopolisera denna näring och göra den till ett statens affärsdrivande verk, vilket skulle betyda, enligt hans uppfattning, att man stoppade förutsättningen för en sund utveckling. Han talade om huru, när pappersmeriterna äro avgörande för anställande av personer i statstjänst, initiativkraften försvagas, ingen teknisk utveckling är tänkbar etc. etc. Ja, jag ha redan sagt, att när vi faktiskt stå inför ett monopol, som förkväver den privata initiativkraften, som gör det omöjligt att skapa något nytt, så faller ju hela detta resonemang, som han anför. Även hans liktänkande ha ju sökt framhålla riktigheten av de synpunkter, som han uttalade, att själva förslaget att monopolisera en sådan här näring skulle hindra en sund och riktig ekonomisk utveckling, hindra sammanslutningar på andra områden, som det vore synnerligen välbetänkt att få till stånd. Nu tror jag icke, att själva den kapitalistiska utvecklingen är beroende av de åtgärder, som staten vidtager på ett eller annat begränsat område. Jag tror, att den ekonomiska utvecklingen ändock går sin väg framåt på det sättet, att när med varandra konkurrerande företag tillräckligt länge legat och fört krig med varandra, så kommer man förr eller senare under fund med, att det är klokare att sammansluta sig, att skapa karteller eller truster och därmed lägga hela marknaden under sin domvärjo. Det är den naturliga utvecklingsgången, och denna utvecklingsgång hejdas icke av de åtgärder, som staten finner sig föranlåten att tillgripa mot ett redan utvecklat företag. När herr Hildebrand talade om faran för, att staten skulle bliva förmyndare för sina medborgares verksamhet, så vill jag säga, att en större fara ligger i det förhållandet, att vi här i landet ha enskilda kapitalistiska sammanslutningar, som faktiskt äro förmyndare för det svenska folket. Det är därför icke så, som han förmenar, att socialdemokraterna bara peka på luftslott i molnen. då de kräva en monopolisering av sådana här företag, utan det är erfarenheter, verkliga tunga erfarenheter, som göra,

att förr eller senare måste staten tränga fram till en annan ställning än den förut intagit till dessa företag.

Ja, här har ju därjämte sagts av den föregående talaren åtskilligt i samma stil, och han har ju varmt försvarat de nuvarande förhållandena. Han sökte också att göra en jämförelse mellan den danska och den svenska sockerindustrin, som enligt min uppfattning är rätt haltande. Han sökte nämligen att på grund av de olika noteringarna för de danska och de svenska sockeraktierna bevisa, att det danska sockerkapitalet skulle vara ganska urvattnat det också. Jag tror att detta är och måste betraktas som ett misstag. Så vitt jag kan se, ha icke det svenska sockerfabriksaktiebolagets aktier någonsin uppnått parivärdet utan alltid legat nere vid 70 å 80 procent eller något däröver av parivärdet. Det visar enligt min uppfattning, att antingen är affären som sådan bankruttmässig eller också har man urvattnat aktiekapitalet så, att det icke motsvarar det verkliga värdet av företaget. Men de danska aktierna visa en övernotering så stor, att det noterade värdet icke på långt när står i relation till de danska sockerbolagens realvärde.

För oss ligger saken i korhet så, att staten måste förr eller senare till självförsvar mot allt för starka monopolföretag vidtaga åtgärder, genom vilka möjligheter beredas, att reglera förhållandet mellan det allmänna och dessa kapitalföretag. Det är icke bara i vårt land, som man måste slå in på att skapa en sådan statsmaktsställning gent emot vissa kapitalföretag. Man har sett, huru man i Tyskland, ett land, vars ledning icke kan misstänkas för stats-socialistiska tendenser, tvingats att skapa statsmonopol för vissa näringar, som visat tendenser att i viss mån växa upp till en stat inom staten. Kanske är det tillräckligt att härvidlag peka på mineraloljorna, som äro föremål för internationell trustbildning, och kanske räcker det med att påvisa, att i flera andra länder man tvingats att gent emot starka kapitalistiska enväldssammanslutningar på olika sätt införa statsmonopol för att därmed giva uttryck åt samverkans princip i motsats till den fria konkurrens, som man på många håll är så fullständigt fastbiten uti. Statsmonopol betyder i motsats till de skräckmålningar, som man här fört fram, en de samhälleliga krafternas gemensamma anspänning omkring de ekonomiska företag, som man samlat sig om, för att driva dem till fördel för det allmänna. När företag ligga i enskilda kapital-sammanslutningars händer, så måste man i första rummet taga sikte på vinstintressena, och därigenom åstadkommas också de svårigheter, den dualism och de konflikter, som alltid måste uppstå, när det gäller en över hela landet sig spännande sammanslutning, som har att räkna med många mot sig stående intresse-mot-satser.

Det är från de utgångspunkterna som jag, herr talman, vågar att hemställa om bifall till den reservation, som avgivits av socialdemokraterna och vidfogats utskottets utlåtande och i vilken reser-

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Forts.)

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.

vation yrkas bifall till den motion, som av mig och herr Waldén framburits.

Med herr Sterne förenade sig herr *Waldén*.

(Forts.)

Herr Olsson i Kullenbergstorp: Herr talman! Under denna långa debatt har åtskilligt framkommit, som kunde behöva närmare synas i sömmarna, men jag skall icke uppehålla tiden länge, utan blott göra ett par erinringar i den här föreliggande frågan. I herr Erikssons m. fl. reservation finnes följande passus: »måste det för oss framstå såsom synnerligen eftersträfvansvärt att inom landet förefintlig industri för produktion av näringsmedel, som uppnått sådan monopolställning som sockerindustrien, befinner sig i statens händer, på det att statsmakterna må äga oinskränkt möjlighet att reglera produktionen». Ja, men om statsmakterna skola äga oinskränkt möjlighet att reglera en produktion, då måste de också ha råvaran säkert i sin hand. Men då ber jag få rikta till herrar reservanter den frågan: Huru ha herrarna då tänkt sig den saken? Skall det ske genom tvångsproduktion, genom tvångsodling? Eller hur har man tänkt sig detta? Ty jag kan icke se hur hela den produktion, varom man här talat, skall kunna komma till stånd, om man icke har råvaran lika väl som fabrikerne i sin hand.

Det har av andra talare framhållits här, att den reservation, som är avfattad av herrar Andersson och Pehrsson, icke skulle vara riktigt klar. Jag skall nu icke gå in på ett närmare bedömande av den saken, men jag vill påpeka, att då de ha uttalat sig för statsmonopol beträffande sockerbruksnäringen, ha de endast ställt sig på samma ståndpunkt som herr vice talmannen, när han i fråga om kolgruvornas förstatligande betraktade denna fråga ur synpunkten att det skulle kosta för mycket att nu lösa den frågan i monopolistisk riktning. De ärade reservanternas uttalande i den nu föreliggande frågan synes nämligen gå ut på samma sak.

Jag kan verkligen icke dela den uppfattningen. Jag tror till och med, att den är svagare än socialdemokraternas, ty hur tänker man sig ändå att näringar skola kunna bestå och med kraft gå framåt, om man, låt vara indirekt, utsäger, att så fort det skulle ställa sig ekonomiskt fördelaktigt för staten att lägga sig till med en näring, så skulle den göra det? Jag tror verkligen, att den synpunkten är den svagaste, och ett godkännande av den principen kommer säkert att ha farliga konsekvenser med sig. Följden bleve naturligtvis den, att man i de industrier, som det kunde komma i fråga, att staten skulle kunna monopolisera, måste gå ut ifrån, att så snart det vore ekonomiskt fördelaktigt för staten med ett monopol, så skulle staten införa det, men vore det icke fördelaktigt, så finge den enskilde driva den industrien, som han kunde och ville. Denna slutledning är enligt min åsikt synnerligen betänkelig. Då föredrar jag verkligen, att man gör table rase med detsamma, antingen nu den sidan står sig, som säger: vi tycka icke om statsmonopol, eller den som säger: vi skola genomdriva statsmonopol i så stor utsträckning som möjligt. Man

vet ju icke bestämt, vilken sida som har rätt, men de erfarenheter, som gjorts på de områden, där statsdrift hittills prövats, hava icke tytt på, att arbetet, då det ledes av staten, blir lättare eller hastigare eller billigare utfört än vid de enskilda företagen, tvärtom.

Jag skulle vilja tillägga, att det har för mig synnerligen stor betydelse, att Skånes betodlares centralförenings styrelse har bestämt uttalat sig mot statsdrift på det här ifrågavarande området. Föreningen består dock av rätt många medlemmar. Jag hade för ett par dagar sedan ett samtal med deras sekreterare, som står i livlig rapport med betodlarna, och han förklarade, att meningarna gingo alldeles bestämt i den riktningen. Det är möjligt att de taga fel, men det vill jag för min del säga, att deras mening går då alldeles rakt emot herr Pehrssons i Bramstorp. Jag har egentligen velat taga till orda för att klargöra för herrarna att så är fallet. Jag hade själv förmånen att för några dagar sedan få sammanträffa med tvåhundra jordbrukare, som själva bragte denna fråga på tal. Jag yttrade icke ett ord i saken, men hörde ingen förklara, att han önskade statsmonopol på sockerbruksnäringen. Detta är dock ett symptom, mina herrar, för vilket det är nödvändigt att ha blicken öppen. Det är dock så, att man för råvaran får lita till jordbrukarna, och fast jag icke tror att de skulle göra någon opposition, så vill jag dock erinra om, att bland de skånska jordbrukarna är den minoritet synnerligen liten, som vill ha statsmonopol på sockerbruksnäringen. De önska icke den utvecklingen, det har jag rätt att säga efter vad jag hört från dem, som jag kommit i förbindelse med. Min egen uppfattning går i samma riktning; jag tror icke det vore en lycklig utveckling. Jag har sett åtskilligt, som givit mig den tanken, att den enskilda kraften får lov att komma till. Det vore verkligen trist, om jag skulle säga till en person, som arbetat sig fram och kommit till ett gott resultat: Ja, detta skall du nu överlämna till mig. Jag tycker icke om, att såsom medlem av svenska riksdagen nödgas säga något sådant till folk, som skött sig och gjort sin sak bra. Men det blir följden av detta, det kan man icke komma ifrån. Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Persson i Fritorp instämde häruti.

Herr Nylander: Herr talman, mina herrar! Herr Möller framhöll gentemot mig med styrka, att det ej är sockrets kvalitet, som man klagat på. Nej, icke alls. — Icke heller priset. Konsekvensen måste väl under sådana förhållanden vara, att han icke vågar sig på att söka prestera bevis för att ett monopol kan framställa *bättre eller billigare socker* utan snarare tvärtom. Det är just detta, som vi, som dikterat utskottets betänkande, hava framhållit.

Genom detta herr Möllers resonemang blir han själv lika »löjlig» som vi, då han ju indirekt kommer till precis samma resultat. När herr Möller icke kan få fram bättre och billigare socker genom monopol, slår han i stället på stora trumman och säger, att sockerbolagens aktiekapital — jag säger det ord för ord, såvitt jag kunde

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Porta.)

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker.

(Forts.)

fatta honom — är »en maktsumma, som icke bör tålas i ett ordnat samhälle». Med hänsyn till detta herr Möllers uttalande skulle det verkligen vara av intresse att få veta, vilken summa som han anser kunna få tålas i ett ordnat samhälle.

Då herr Möller vidare kallar en utdelning på 4 % för rofferi och rofferivinst, måste den summa, som enligt hans uppfattning ej kan tålas i ett ordnat samhälle, vara mycket beskedlig. Men då borde väl också logiken fordrat, att han tänkt på statens utgiftssumma, och att han icke instämt med dem, som avgivit den socialdemokratiska reservationen och som ansett, att lösesumman under nuvarande tider endast är av sekundär betydelse, även om den rör sig om 135 miljoner kronor.

Herr Möller omnämnde vidare, att ingen konkurrens finnes till sockerbolagen. Jag vill då framställa den frågan: Har han glömt den utländska konkurrensen, låt vara att den *nu* under krigstiden är minimal.

Jag drog i mitt förra anförande fram ett exempel på statsdrift. nämligen den, som handhaves av statens nyaste affärsdrivande verk. bränslekommissionen. Jag vill då här understryka, att jag aldrig i denna kammare riktat någon anmärkning mot denna kommission. utan verkligen sökt efter bästa förmåga sätta mig in i den svåra uppgift, som densamma har sig ålagd. Det gläder mig därför desto mer att höra en så framstående medlem av det socialdemokratiska partiet som herr Möller nu taga parti för bränslekommissionen emot de kamrater till honom, som för kort tid sedan just här i denna kammare så skarpt fördömde denna institution som affärsverk.

Herr Möller kritiserade min jämförelse mellan det allmänna telefonbolaget och rikstelefon här i Stockholmsdistriktet och påstod, att det icke var så märkvärdigt, att allmänna telefon bar sig bättre och var en bättre affär, ty, sade han, »man kom längre med den senare». Jag har aldrig kommit underfund med annat än att »man kommer längre med rikstelefon» och något annat har väl heller ingen annan i denna kammare kunnat finna.

Slutligen yttrade han, att även om andra kammaren i dag avslår motionen, så är det ändock säkert, att den åter kommer upp. Ja, jag hoppas verkligen, att alla, som ej kunna gå in på de av herr Möller uppställda socialdemokratiska teorierna, vilja erinra sig just detta. ty de i mitt föregående anförande framhållna konsekvenserna av ett principtagande i denna fråga rörande jordägarerätten och äganderätten till andra ägodelar, dem har herr Möller icke kunnat bestrida. Jag tänker då särskilt på det beslut, man nyligen fattat i Ryssland just rörande den till sockerbetsodling använda jorden.

Herr Sterne visade sig ha mycket gott minne. Han framdrog det ena efter det andra och sade: Hur minnas vi ej, hur minnas vi ej? Men han minns fel. Han omnämnde bland annat, att arbetarna skulle vara särskilt dåligt behandlade av sockerbolagen. Mig veterligt har det emellertid icke varit några andra strejker där än bland fackarbetarna, som på grund av vissa lockouter eller strejker i branschen nedlagt arbetet. Några vidare konflikter mellan grovarbetarna och

bolagen kan jag icke erinra mig. Det var mycket roligt att höra herr Sterne taga affärsmännens parti, då han framhöll konflikterna mellan dem och sockerbolagen. Jag trodde icke, att herr Sterne skulle representera affärsmännen här i kväll, men då han icke desto mindre gjort det, ber jag mot honom få hänvisa till det betänkande, som är avgivet av Skånes handelskammare och bifogat utskottets utlåtande. Därifrån kommer man till en annan åsikt än herr Sterne, och det får herr Sterne ursäktas mig, att jag tror verkligen, att Skånes handelskammare som representant för handelskåren i vårt största sockerbetsodlande och sockerproducerande distrikt är en större tyngd i vågskålen än herr Sterne, när det gäller ett från kommersiell synpunkt avgivet omdöme i denna fråga.

Vidare omnämnde herr Sterne konflikter mellan betodlarna och sockerbolagen. Ja, dem ha vi förut talat om i kväll. Jag ber blott få erinra om vad jag framhöll i mitt förra anförande, nämligen det enhälliga uttalandet från Skånes betodlares centralförening, ett uttalande, som jag också i denna punkt anser mera värt än herr Sternes. Vi hörde ju också nyss vad herr Olsson i Kullenbergstorp anförde rörande betodlarnas uppfattning. Det är endast att beklaga — jag vill ännu en gång säga det — att icke herr Pehrsson i Brånstorp framlade sin åsikt redan då Skånes betodlares centralförening behandlade denna fråga. Det skulle då ha varit av intresse att få se, om någon lantbrukare i denna förening delat hans åsikt i denna sak. Att döma av föreningsuttalandet synes så emellertid icke vara fallet, utan han står nog skäligen ensam.

Herr Sterne förde vidare på tal det gamla Härnösandsfallet med herr Olsson eller vad han hette. Ja, hade vi följt denne herr Olssons intentioner, tror jag icke vi haft något socker alls i Sverige, ty om vi icke ha en produktion ordnad så, att vi kunna stå emot en onödigt utländsk konkurrens utan att konsumenterna därav få lida, så blir följden den, att vi under kristid komma just till det, som herr Sterne vill undvika, nämligen att vi bli utan socker, och detta lär väl ingen av oss önska.

Herr Sterne har vidare på den punkt i utlåtandet, där vi skrivit, att vi anse, att sockerbolagen tillfredsställande ordnat tillgodoseendet av sockerbehovet i vårt land, framhållit, att vi måtte vara synnerligen beskedliga i våra pretentioner, då ju sockerkonsumtionen gått ned från 40 kg. till 13 kg. per individ, tror jag han sade. Nu vill jag påpeka, att efter vad jag erfarit har konsumtionen aldrig varit uppe i 40 kg., och vad siffran 13 beträffar, så uteglömmer herr Sterne alldeles industrisockret och räknar endast med sockerkorten. Sockerproduktionen nådde år 1916 sitt maximum 130.000 ton, var i föl 117.000 ton, och i år har den gått ned till 111.000 ton. Sämre är icke sockerproduktionen här i landet, och dessa siffror anser jag vara ganska tillfredsställande ur nationalekonomisk synpunkt. Det är malplacerat att bedöma sådana frågor endast efter sockerkorten och icke tänka på produktionen i sin helhet.

Vidare anförde herr Sterne, att det icke är skäl för oss att draga oss för bifall till förslaget om utredning just nu, därför att, när ut-

*Ang. stats
monopol &
tillverkning
och import
av socker.*
(Forts.)

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

redningen är klar, äro kanske de nationalekonomiska och de statsfinansiella förhållandena annorlunda. Jag tror man skall vara ganska sangvinisk, om man tänker så. Och ett ytterligare skäl varför jag icke vill gå med på denna utredning är vad jag anförde i mitt förra anförande, då jag återopade vad justitieministern anförde under kvinnorösträttsdebatten den 27 april i år, nämligen att sådana utredningar, som herrarna säga vara förutsättningslösa, icke bliva så förutsättningslösa, när det kommer till praktiken.

Herr Sterne kritiserade också mina uppgifter och jämförelser mellan rikstelefon och Stockholmstelefon samt framhöll, vilka omkostnader som voro förenade med rikstelefons framdragande av linjer uppåt Norrland o. s. v. Häremot vill jag endast fastslå, att jag aldrig talat om rikstelefon i landsorten utan endast om rikstelefon i stockholmsdistriktet och jämfört den med allmänna telefon där. Ty allmänna telefon är icke dragen utom Stockholm med rayon. Och det är just där som det visar sig, huru pass lönande statsdrift är i jämförelse med enskild drift.

Herr Sterne ingick vidare på att påvisa, hurusom statsmonopol införts i utlandet nu under kriget, och sökte ur detta förhållande analysera fram en orsak för oss att gå på bifall till utskottets förslag. Det kan jag icke alls förstå, ty i utlandet råder dock, herr Sterne, krig, som måste medföra skarpare, onormala ingrepp från statsmakternas sida gentemot de enskilda, men lyckligtvis ha vi dock här i landet hittills undgått krig, och jag hoppas också för min del, att vi skola undgå statsmonopol. Ty jag anser, att ett statsmonopol — och icke ett sådant, utan statsmonopol i allmänhet — kan leda till snart sagt lika stora ekonomiska olyckor som ett krig. Därför ber jag, herr talman, att fortfarande få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Engberg: Herr talman, mina herrar! Det kan ju kanske vara vanskligt att, sedan näringarnas speciella beskyddare och representant i andra kammaren här haft ordet och lagt sitt tungt vägande ord i vågskålen i denna fråga, våga sig fram med några synpunkter även från annat håll. Men jag kan icke neka till, att när jag hörde dels herr Hildebrand, dels herr Nylander själv och den något övermodiga ton de togo sig gentemot den socialdemokratiska uppfattningen i denna fråga, så fann jag däri bara en genklang av vad vi hörde, när vi här i kammaren debatterade frågan om de skånska stenkolsgruvornas socialisering.

Som exempel på den sakliga polemik, varmed herr Nylander här rycker i fält, kanske jag inledningsvis får påpeka, huru han nu gentemot herr Möller polemiserar på det sättet, att han vill veta, huru stor penningssumma herr Möller tolererar här i samhället. När herr Möller talat om en trust, som representerar en *makt*ssumma, då förvandlade det sig genast i den för näringarna intresserade herr Nylanders ögon till en *pennings*ssumma. Den som polemiserar i fortsättningen med dylika förväxlingar — och det vimlade åtskilligt av sådana i herr Nylanders anförande — den kanske också, när det

gäller kritiken av socialismens åskådningar i dessa frågor, skulle stämma ned sin kritiska ton åtskilligt.

Herr Nylander förklarade, att våra urgamla rättsnormer och ej några socialistiska teorier skola här följas. Ja, det är ganska intressant att höra av en modern representant år 1918 för svensk stor-kapitalism, att det är våra urgamla svenska rättsnormer — naturligtvis då på det ekonomiska området, ty något annat lär väl icke ha någon mening — som nu skola följas. Visserligen är det sant, att herr Nylander tillhör ett mycket reaktionärt parti, men att reaktionen gått så långt, att man nu vill återvända till de urgamla svenska rättsnormerna — jag förmodar på naturhushållningens tid — det hade jag ändå icke drömt om.

Herr Winkler förklarade, att vi kunna här i kammaren syssla med nyttigare ting än att diskutera denna årligen återkommande fråga. Ja, det kan vara sant ur den synpunkten möjligen, att så länge man har en första kammare, där de åskådningar ha majoritet, som företrädas av herrar Nylander och Hildebrand och de andra, så kan det te sig lönlöst, men jag undrar ändå, om icke herrarna av den uppfattningen skulle kunna göra sig snart förtrogna med den meningen, att när tiden kommit därhän, att det fästet ramlar där uppe i första kammaren, så blir det nog åtskilliga reformer på det ekonomiska området, som komma att vidtagas, även om man i likhet med herr Nylander bara skulle vilja likställa dem med krig och annan pestilentia.

Herr Winkler förklarar, att de ekonomiska lagarna verka med samma precision som vanliga naturlagar. Jag gratulerar herrarna av högern, att de nu å ena sidan kommit till en sådan lagbunden uppfattning av den ekonomiska utvecklingen, men å andra sidan med herr Hildebrand i spetsen lovsjunga det privata initiativet för övrigt på det ekonomiska området. Det kanske kan vara skäl att påpeka, att det här för högerns vidkommande blir en bumerang, som återvänder och träffar vederbörande själv, när det ju alltid på den kanten riktats den anmärkningen mot socialismen, att den skulle hysa en så fatalistisk uppfattning av det ekonomiska livet, att det privata initiativet där skulle totalt försvinna.

Herr Hildebrand sammanfattade i åtskilliga punkter, vad han hade för anmärkningar mot en ifrågasatt monopolisering på detta område, och gjorde då först gällande, att man måste bygga på något, som giver den arbetande en direkt fördel, ty det såg han såsom en förutsättning för utveckling över huvud taget. Jag gratulerar herr Hildebrand! Vi beskyllas på socialdemokratiskt håll för att hysa en krass materialistisk uppfattning, men nu hör man den, som jämte herr Räf står näst herr Lindman som högerns uttolkare av höger-åskådningen i denna kammare, giva oss besked, att man i själva verket på den kanten ser all utveckling betingas av att det skall finnas en direkt fördel för den som utför ett arbete och att det skall vara det som är det drivande för icke bara den ekonomiska utan även den sociala utvecklingen över huvud taget.

Herr Hildebrand förklarade, att här skulle statens väsen och

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

*Ang. stats-
monopol &
tillverkning
och import
av socker.*
(Ports.)

uppgifter tolkas på ett helt annat sätt, än att staten skulle syssla med sådana ting, och jag kom verkligen att tänka på, när han gjorde sin karrikatur av vår uppfattning på denna punkt, ett ställe i Anatole France's roman »Herr Bergerat i Paris», där han talar om staten som en gammal knarrig och vresig gubbe i luckan. Det låg något av den karrikaturen över hela herr Hildebrands uppfattning, när han talade om, att här skall naturligtvis lämnas föreskrifter från socialdemokratiskt håll om vad man skall äta, hur man skall kläda sig o. s. v. Jag trodde verkligen icke, att herr Hildebrand skulle i riksdagens andra kammare komma dragande med sådana argument gentemot den socialistiska åskådningen.

Nej, det är nog åtskilligt sant i det som här sades av herr Winkler, att det finnes vissa ekonomiska lagar, som verka som naturlagar, och dit höra nog också, att när samhället, som här är fallet, nått en viss kapitalistisk utveckling och detta kapitalistiska liv har börjat genomsyra staten på sådant sätt, att vi, som nu är fallet, stå inför en notorisk statskapitalism, så tvingas staten att giva allt flere och flere regler för det ekonomiska livet. Det har också erkänts av herrarna på högerkanten och särskilt av herr Hildebrand, som sade, att enligt hans uppfattning skulle det vara statens förnämsta uppgift att uppträda som kontrollant över samhällets ekonomiska liv. Vi taga fasta på detta. Men är det icke då skäl att fråga sig, vad nästa steg i utvecklingen är? Tror icke herr Hildebrand, att i samma mån som privatkapitalismens utveckling tvingar staten att fylla sig själv med nytt socialt innehåll, i samma mån blir det nödvändigt att taga stegen undan för undan och att från det blotta kontrollantskapet gå till att få sin hand över det hela? I det avseendet utgör väl sockertrusten ett ganska belysande exempel på, huru konflikt och spänning måste uppkomma mellan en så stark kapitaliserad trust å den ena sidan och staten å den andra sidan. Då är det väl självfallet, att staten i befolkningens eget intresse måste se till, om icke den konflikten kan lösas, genom att staten inträder och övertager det privata monopoliet och gör det till statsmonopol. Det har här av herr Möller erinrats med rätta, att det icke är fråga om att träda in i konkurrens med andra, eftersom denna konkurrens redan är utesluten. ty detta privata monopol är redan ett allenahärskande monopol. Den synpunkten duger alltså icke att från högerhåll föras i fält.

Vidare gjorde herr Hildebrand gällande, att högern kan hänvisa till den historiska erfarenheten, nyttan alltså av privatkapitalism, under det att socialdemokratien icke kan hänvisa till någon historisk erfarenhet. Och därför måste också detta krav på monopolisering avvisas. Ja, men herr Hildebrand, jag får verkligen säga, att om man hyser den där uppfattningen, som han har i denna fråga, då måste det bli ett mysterium, huru i själva verket staten ändå icke bara kan ha egna järnvägar utan också därtill strävar att här utvidga sin dispositions- och äganderätt. Ty vore det så, som herr Hildebrand tycktes vilja göra gällande, att i detta att staten framträder som ägare och ledare skulle ligga ett tillbakaskjutande av initiativkraften och idériakedomen på ifrågavarande ekonomiska område, då

måste man fråga sig: huru är det då möjligt att förklara, att likvisst på detta område det icke alls saknas initiativkraft och idérikedom, både organisatorisk och ekonomisk? Jag tror, att högerargumentationen i det avseendet återvänder och slår sig själv på fingrarna.

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Forts.)

Och vidare. Det är ju alldeles uppenbart, att vi socialdemokrater ha icke någon historisk erfarenhet i den meningen att hänvisa på, att vi kunna visa, huru ett socialdemokratiskt ordnat samhälle har gestaltat sig, utan vi ha en annan ständigt fortgående erfarenhet att visa på, och det är detta, att den privatkapitalistiska samhällsordningen bär på en inre motsägelse i hela sin ordning, som sönderspränger den och gör den omöjlig undan för undan. Och vi kunna med trygghet påstå, att vi däri se en anvisning, som pekar utöver den ordningens idéram och fram till ett samhälle, som icke längre är ett privatkapitalistiskt ordnat samhälle.

Det är också, herr talman, min övertygelse, att ett bifall till den reservation, som avgivits av socialdemokraterna inom utskottet, skulle markera, att man på denna punkt inser och förstår, att man endast är i överensstämmelse med utvecklingen själv, när man här skrider till att förvandla detta mäktiga privata monopol till statsmonopol, och därför ber jag att få yrka bifall till den reservationen.

Herr von Sneidern: Jag beklagar, att min ärade vän och partikamrat herr Röing, som inledde denna debatt, nödgats resa härifrån i kväll, så att han ej själv fått njuta av den långa debatt i sockerfrågan, varom han i sitt anförande uttalade en önskan. För egen del tar jag nu under debattens femte timma ganska lätt den förebräelse, som herr Röing riktade emot mig, att, genom att i viss mån vara ansvarig för förra årets utskottsutlåtande, då han förekommit en lång debatt i frågan.

Jag skulle nu vilja göra två invändningar mot den debatt, som hittills hållits. Det är först och främst, att man onödigtvis upptagit till skärskådande den principiella skillnaden mellan privatdrift och statsdrift. Här har skrikits från det håll, där privatdriftens försvarare ha sitt främsta säte, som om ett genomförande av statsmonopol på detta område skulle taga död på allt vad privatdrift heter. Här är icke frågan om en strid mellan statsdrift och privat drift i vanlig bemärkelse. Vi ha ju redan ett privatmonopol, och det gäller, om man vill överföra det i statens hand, och då naturligtvis i den mest lämpliga form eller som statligt-privat bolag. Jag tror, att denna fråga kan skärskådas utan att man behöver taga någon principiell ståndpunkt till den stora frågan angående privatdriftens och statsdriftens företräden. Vad den frågan beträffar, ställer jag mig i huvudsak på deras sida, som äro förkämpar för privatdriften, men det är icke denna fråga, som nu skall avgöras. Det gäller att välja från fall till fall, och i det fall, som här föreligger, finnas onekligen talande skäl för att övergå till en annan form, fastän jag naturligtvis erkänner, att många skäl även tala däremot.

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.

(Forts.)

Den andra fråga, som berörts under debatten och vilken jag skall tillåta mig yttra några ord om, är att det såväl från den förste talarens som från herr Winklers sida gjorts gällande, att det av sockertrusten och sockerindustrien med deras föregångsmän har nedlagts så stora förtjänster med avseende på denna industri, att en övergång till statsdrift skulle vara otillbörlig. Det är ju icke nu fråga om att gå fram med våldsam hand mot bolaget, och därför tycker jag, att hela det resonemanget faller helt och hållet utanför frågan. Men jag skall be att även som belysande för den ställning sockerindustrien intagit få citera ett yttrande, som fälldes, då denna fråga behandlades under år 1913. Då skrev professor Gustaf Cassel i Svensk Tidskrift en artikel — och jag tror, att varken denna tidskrift eller författaren kan misstänkas för någon partiskhet mot det stora sockerbolaget — i vilken artikel bland annat förekom följande: »Vad särskilt den svenska sockerindustrien beträffar, har den under de gångna åren mottagit så oerhörda presenter av det svenska folket, att den härvidlag helst borde ta av sig hatten och tacka för god hjälp i stället för att protestera mot att hjälpen nu börjar dras in.» Jag tror, att detta verkligen är tänkvärda ord, som man har anledning uppmärksamma, icke på det sättet, att man går fram med våldsam hand mot trusten, men att man skulle slippa ifrån de blomstermålningar, som här förekommit. Industriens män ha nedlagt ett förtjänstfullt arbete, men jag tror också, att de fått den belöning, som ett sådant arbete är förtjänt av.

Då jag förut sagt, att jag i allmänhet är förkämpe för privatdrift på näringslivets område, följer därav, att jag icke kan skriva under de skäl för övergång till statsdrift, som ha framförts av de socialdemokratiska talarna. Jag tror icke, att man därigenom skulle kunna få en drift, som vore i någon högre grad gynnsam för konsumtionen och konsumenterna. Det skäl, som gör, att jag åtminstone för närvarande vill hålla frågan öppen är, att jag hoppas, att man genom en övergång till statsdrift skulle kunna undvika eller åtminstone förmildra de svåra strider, som uppkomma, närhålst vi från statens sida röra oss på detta område. Jag kan för min del icke negligera desamma på sätt den förste ärade talaren gjorde, då han uträknade, att det varit några få gånger det förekommit sådana tvister under hans riksdagstid. Faktiskt är det ganska ofta, som bittra strider utkämpas, och kan man utan skada eliminera bort en av de stridande parterna, så att det endast blir två, tror jag, att däri ligger en fördel. När jag talar om de stridande parterna, är det givet, att jag fäster mig vid, hur man från betodlarnas sida ställer sig till statsmonopoliseringen. Här ha framhållits de skiljaktigheter, som förekomma mellan det utlåtande, vilket avgivits av betodlareföreningen, och de uttalanden, som i dag gjorts av en betodlare, en av reservanterna till utskottets betänkande. Ja, det är skiljaktigheter, men jag undrar, om icke dessa möjligen till en del åtminstone kunna förklaras därav, att det inom betodlareföreningen är de större odlarna, som föra ordet,

under det möjligen uppfattningen bland de mindre brukarna till viss del kan vara annorlunda. Åtminstone bör den efter en genomförd monopolisering bli annorlunda. Jag tror nämligen, att dessa efter en monopolisering skulle komma att stå sig bättre.

Ang. statsmonopol i tillverkning och import av socker.
(Forts.)

Hade förhållandet varit det, att under den nuvarande krisen staten direkt kunnat leda sockerindustrin, tror jag, att ställningen varit gynnsammare för betodlarna i gemen. Anledningen till den missbelåtenhet, som på en del håll förefunnits, beror, tror jag, icke på någonting annat än att genom den organisation, som nu funnits, det har varit nödvändigt att vid så tidig tidpunkt som skett avgöra priset på sockerbetor. Prisen på alla övriga produkter bestämmas samma år eller höst, som produkterna skördas, under det sockerbetspriset fastställts redan hösten eller vintern innan betorna odlats. Följden är att sockerbetspriset blivit bestämt dels med hänsyn till jämförelser med föregående års odlingar av andra kulturer dels med hänsyn till beräknade kostnader för den kommande odlingen av betorna. Faktiskt har betpriset varit sådant, att det motsvarat vad betodlarna begärt. Så var det förra året, dock med den skillnaden, att riksdagen gjorde den ändring, att den beräknade priset efter en normalskörd av sockerbetsodlingen i stället för den ogynnsamma skörden av 1916. Sedermera ha förhållandena på grund av de ökade priserna på allting ställt sig ogynnsamma. I år har betpriset blivit precis detsamma som odlarna begärt, men trots det har man sett, att det blivit reduktion av betarealen i Skåne. Förhållandena äro icke desamma i mellersta Sverige, där man kunnat konstatera en ökning. Detta förefaller egendomligt, ty ett betpris, som är gemensamt för hela landet, borde vara gynnsammare för Skåne än mellersta Sverige. Jag antar, att det är andra förhållanden, som spelat in, exempelvis foderförhållandena i Skåne, något som jag emellertid icke nu har anledning att gå in på.

Anledningen till, att man så tidigt som skett bestämt betpriserna, är emellertid behovet att noga fixera betpriset i de kontrakt, som uppgöras mellan bolaget och odlarna. Vidare har varit nödvändigt att i största utsträckning ur sockret av föregående års odling uttaga den ökade kostnaden för årets betodling. I händelse man lägger kostnaden för de dyrare betorna på det socker, som av dessa tillverkas, kan nämligen inträffa, att fred slutas, varav en sockerimport till relativt låga priser kan följa och då hjälper ingen maximiprisförordning, utan, om man vill skydda sig mot stora förluster, måste man gå till en så litet önskvärd åtgärd som en höjning av sockertullen.

Hade nu såväl tillverkning som import av socker legat i statens hand, skulle man vid årets början, liksom man nu bestämmer minimipris å andra odlingar, kunnat kontraktera på basis av ett minimipris och sedan träffa slutlig uppgörelse enligt de verkliga och icke de beräknade kostnaderna. Sedermera hade staten, när den så funnit lämpligt, genom högre priser på sockret kunnat taga ut kompensation för de höjda betpriserna.

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Forts.)

Detta gäller emellertid förhållandena under krisåren med deras onormala prisfluktuationer, och det är icke efter de förhållandena vi skola fatta vårt beslut. Men hur ställer det sig för framtiden? När man kommer i den situationen, att vi icke såsom för närvarande måste med alla medel stimulera odlingen, utan det åter blir fråga om att reducera arealen, har icke, frågar jag, den mindre betodlaren anledning antaga, att han av staten skall behandlas på ett gynnsammare sätt än vad han kan vänta från trustens sida, som icke har speciellt intresse att gynna just honom? Men från samhällets synpunkt är det av intresse att betodlingen i större utsträckning utföres av de mindre odlarna, vilka icke äro beroende av den importerade säsongarbetskraften, utan kunna reda sig med de egna arbetskrafterna. Staten har anledning att hålla på denna utveckling av driften, ty det har visat sig under dessa brydsamma tider, att det varit från de mindre odlarna samhället haft det säkraste stödet. Under år 1917, då odlingen inskränktes i Skåne, finner man, att beträffande de mindre odlarna — med under $2\frac{1}{2}$ hektar — vilkas antal var 13,649, reduceringen av arealen utgjorde $8\frac{1}{2}$ %, d. v. s. under den siffra 10 %, till vilken de enligt kontrakten hade rättighet att sänka arealen. Komma vi till den högre gruppen, odlare med mellan $2\frac{1}{2}$ och 10 hektar och vilkas antal utgjorde 3,050. motsvarade reduceringen 14,6 %. Gå vi till de stora odlarna, som ha 10 hektar eller däröver och räkna ett antal av 450, finna vi, att reduceringen uppgick till icke mindre än $23\frac{1}{2}$ %. Man ser, var landet haft det säkraste stödet under dessa tider. Man får antaga, att reduceringen i viss grad är föranledd av de svårare arbetsförhållandena vid de större gårdarna, men just häri ligger en anledning att få överförd odlingen på händer, där den ligger säkrare i förhållande till samhällets intresse.

Som sagt är, tror jag, att skäl finnas för en statsmonopolisering, men naturligtvis är detta närmast en prisfråga. Starka skäl finnas också emot. Men det är emellertid icke lämpligt, att det nu blir ett avgörande av denna prisfråga. Det gäller ju en värdering av trustens egendom och med de ytterst osäkra värden, som för närvarande råda, måste man avvakta normala tider för verkställande av en sådan värdering. Den jämförelse, som en talare gjorde med den begäran, vilken framställdes av järnvägsstyrelsen, att nu få göra en utredning angående förvärv av enskilda banor, tror jag icke är bärande. Över huvud taget är jag icke så intresserad av denna utredning, men jag vill säga, att man från järnvägsstyrelsens sida synbarligen åsyftar att göra en utredning om vilka banor lämpligen skulle kunna och böra införlivas med statsbanenätet, under det avgörandet av inköpen och värderingen av banorna skulle uppskjutas till normala tider.

Det andra bärande skälet emot att motinärernas förslag nu skulle bifallas hänför sig till den osäkra statsfinansiella situationen, vilken gör, att man nu bör uppskjuta frågan. Genom anslutning till den liberala reservationen har man vägen öppen för framtiden, och jag tror ingalunda, att man, som herr Olsson i Kullenbergstorp an-

såg, därmed skulle riskera utvecklingen av den industri, som det här gäller, ty det kan givetvis icke få vara fråga om annat än att denna skall få ersättning för det värde, som den vid ett eventullt inköp har. Och under sådana omständigheter har jag svårt att tro att industrien har så mycket emot, om ett övertagande sker. Herr Winkler yttrade, att om han hade en industri, där statskontroll var nödvändig — och han ansåg, att i förevarande fall statskontroll var nödvändig — skulle han säga, om någon ville kontrollera den: då få ni övertaga den själva. Det är situationen sådan den är, och därför ber jag att få yrka bifall till den av herrar Andersson och Pehrsson avgivna reservationen.

Ang. statsmonopol & tillverkning och import av socker.
(Forts.)

Herr Andersson i Skivarp: Jag skall icke inlåta mig på att svara herr Engberg, när han talar om det övermodiga sätt, varpå högern skulle uppträda. Skall man tala om övermodigt sätt, får han höra på vad som yttras från andra hållet, men det brukas icke från vårt håll några övermodiga fasoner.

Man får väl se den här saken som en rent ekonomisk fråga, och ur den synpunkten tror jag att man bestämt kan påstå, att ett statsmonopol är en oriktig ståndpunkt att ställa sig på. Det visar sig redan av de företag, som äro monopoliserade.

Herr Engberg framhöll, såsom bevis på att statsföretagen äro mäktiga av initiativ, det förslag, som framkommit från järnvägsstyrelsen om utredning angående förstärkning av de enskilda järnvägarna. Ja, mina herrar, det initiativet tror jag icke kommer att verka till nytta för samhället. Det går ut på att järnvägsstyrelsen skall kunna helt och hållet ensam vara bestämmande utan att behöva ha någon konkurrens. Det är ett dåligt initiativ enligt min mening, och jag tror, att man skall bli mycket besviken, om det samma fullföljes.

Det har från flera håll, där man icke känner förhållandena, framhållits de konflikter och spänningar, som förekommit mellan odlarna och bolaget. Ja, det är klart, att när det är två parter med så olika intressen, som dessa båda ha, kan det icke vara lika meningar alltid, utan det kan uppstå tvistigheter, men de ha avvecklats på ett sätt, som icke varit till skada varken för den ena eller den andre, utan det har gått ganska ordentligt till.

Nu gjorde den siste talaren några uttalanden, som jag icke kan låta stå obesvarade. Han nämnde, att det är de stora betodlarna, som föra talan på betodlarnas sammanträden. Nej, mina herrar, det är icke de stora betodlarna, som föra talan på dessa sammanträden, utan där mötas både stora och små betodlare från hela Skåne. Det har kunnat vara 600 personer närvarande vid vissa tillfällen. Jag har icke hört någon opposition i fråga om den skrivelse, som avläts av betodlareföreningen, mer än från herr Pehrsson i Bramstorp. Hade det varit flera, skulle de nog ha uttalat sin mening till protokollet och reserverat sig, men det ha de icke gjort.

Nu framhöll herr von Sneidern, att det var ökning i mellersta Sverige ifråga om betodlingen i år, och han fann detta anmärknings-

Ang. stats-
monopol å
tillverkning
och import
av socker
(Forts.)

värt, därför att det icke varit någon ökning i södra Sverige, utan minskning. Det bevisar också, att han icke känner till eller tänkt sig in i förhållandena. Annars tycker jag, att detta är ganska naturligt. Vi ha i södra Sverige betsådden 3 veckor tidigare än här uppe, och när man icke fick gödning i så god tid, som man behöfde, var det naturligt, att man icke vågade teckna sig för betodling och att denna till följd därav minskades.

Så nämndes, att det var de mindre betodlarna, som man hade att lita till. Om de bleve hyggligt behandlade, ifall det infördes statsmonopol, skulle de kunna tillgodose brukens behov av betor. Jag undrar hur långt man skulle sträcka sig, därest betalningen för betorna skulle bli högre, ju mindre en odlare hade att sälja. Jag tror icke, att man med en sådan anordning skulle kunna tillfredsställa sockerbehovet, vilket däremot skulle blivit tillgodosett, om icke herr von Sneidern och hans meningsfränder ställt sig på den ståndpunkt, som de gjorde förra året i sockerfrågan.

Nu frågas av flera personer, och särskilt undrade herr Olsson i Kullenbergstorp, hur det skulle gå, ifall vi nu monopoliserade sockerbruken men icke råvarorna och icke jorden. Jo, det går så, att jorden blir socialiserad. Det blir som i Ryssland. Herr Nylander läste upp en del av en förordning, som kommit ut där, men icke allt. Jag skall be att få läsa upp ett referat av hela förordningen, så få vi se, hur det skall gå i framtiden.

»Sovjetregeringen har genom ett dekret nationaliserat Rysslands hela sockerindustri. Nationaliserade äro här därefter alla sockerfabriker ävensom alla sockerbetsodlingar jämte all därtill hörande teknisk och levande materiel. Mark, som använts till odling av sockerbetor under något av de fyra sista åren, skall definitivt ägnas åt sådan odling och skall hädanefter vara allmän egendom. De gamla innehavarna kunna utföra sådden, om hushållningssällskapen en månad före säningstiden icke vidtagit de härför nödiga åtgärderna. All personal, som är sysselsatt med sockertillverkning, ävensom med sockerbetodling, stannar på sin post. De nuvarande ägarna böra överlämna alla sina affärspapper till de härför utsedda kommissionerna inom en vecka efter utfärdandet av detta dekret. Sockerindustrien skall höra under en central sockerkommitté, sorterande under högsta rådet för folkhushållningen, och kommittén skall dela sin makt med de lokala sovjets- och hushållningssällskapen. En särskild kommitté skall leda varje fabrik och skall bestå af fem representanter från olika branscher, sammanhängande med sockerindustrien. Den skall bestämman säningstiden, säningsmarken och betesmarkerna, som äro nödvändiga för underhållande av de för betodlingen behöfliga husdjuren.»

Så kommer det att gestalta sig, så fort vi socialisera bruken. Jag undrar, om herrar Pehrsson och von Sneidern verkligen äro betänkta på att slå in på en sådan väg.

Jag har icke något att tillägga utan ber blott att på det bestämdaste få avstyrka ett förslag, som jag anser vara för samhället ganska vådligt.

Ang. statsmonopol å tillverkning och import av socker.
(Forts.)

Herr Pehrsson i Bramstorp: Endast ett par ord. Herr Nylander adresserade sig i sitt anförande särskilt till mig, och han frågade, varför jag icke, när det gällde betodlareföreningens skrivelse, hade reserverat mig. Jag är icke skyldig svara, men jag vill säga, att jag icke var närvarande, då föreningen fattade beslut i ärendet.

Herr Nylander talade också om sockerbolagets lojalitet under kristiden. Jag har icke klandrat bolaget, men det är nästan förmått att berömma bolaget för mycket. Ha aktieägarna 25 % på det inbetalta kapitalet, tycker jag, att skammen går på torra landet, om man skulle begära mera.

Herr Winkler sade i sitt anförande, att betodlarna hade tillräckligt betalt jämfört med de tyska och danska betodlarna och jämfört med den svenska sockerindustriens vinst. Jämförelsen med de tyska och danska förhållandena förvånar mig storligen. Svenska sockerindustrien har ett tullskydd, som är 6 öre högre än vad den danska sockerindustrien har, och denna ger lika stor vinst som den svenska industrien. Jag undrar, om icke tullskyddet är avsett att även komma odlarna till del. Det är icke meningen, att detta endast skall vara till gagn för sockerindustrien. Det bör på detta område vara på samma sätt som då det gäller spannmålstullarna, vilka äro avsedda att komma odlarna till godo, därför att de odla under mindre gynnsamma förhållanden än i Danmark.

Herr Olsson i Kullenbergstorp nämnde, att han talat med 100 eller 200 betodlare om denna sak. Ja, jag har också talat med både 100 och 200 betodlare, men de ha en annan uppfattning än den han framförde.

Herr Andersson i Skivarp framhöll, att det icke allenast var de stora betodlarna, som voro med och bestämde på betodlarnas sammanträden. Jag vill då säga, att det yttrande, som här är avgivet, icke tillkommit på ett sådant stort möte, utan det har blivit utarbetat av centralstyrelsen, som består av 6 eller 8 representanter för var förening. Det är sålunda icke 10 % av alla betodlare, som få deltaga, när man avger ett sådant yttrande. Då det gäller, att statsmonopolisera en sådan industri, som är ett storkapitalistiskt monopol, som har en sådan makt, att den, som jag förut sagt, blivit en stat i staten, som kanske staten själv får draga sitt strå till, då det gäller för statsmakterna att i samhällets intresse hålla vägen öppen för att man skall kunna få bukt med denna sammanslutning, då söker man här att skrämma med, att nästa gång gäller det att statsmonopolisera jorden. Jag har hört sådant på möten, men jag trodde icke, att man skulle få höra sådana skrämskott i andra kammaren.

Jag yrkar fortfarande bifall till reservationen.

Härmed var överläggningen slutad. Herr talmannen framställde propositioner på 1:o bifall till utskottets hemställan, 2:o bifall till den av herrar Andersson i Fiskebäckskil och Pehrsson i Bramstorp avgivna, vid utlåtandet fogade reservationen samt 3:o avslag å utskottets hemställan och bifall i stället till den reservation som avgivits av herr Eriksson i Stockholm m. fl.; och förklarade herr tal-

*Ang. stats-
monopol &
tillverkning
och import
av socker.*

(Forts.)

mannen sig anse svaren hava utfallit med övervägande ja för den sistnämnda propositionen. Votering begärdes emellertid, varför herr talmannen för bestämmande av kontraposition ånyo upptog de båda återstående propositionerna, av vilka herr talmannen nu fann den under 2:o) angivna hava flertalets mening för sig. Men även härom begärdes votering, i anledning varav först uppsattes, justerades och anslogs följande voteringsproposition:

Den, som vill, att kammaren till kontraposition i huvudvoteringen angående tredje tillfälliga utskottets utlåtande nr 12 antager yrkandet om bifall till den av herrar Andersson i Fiskebäckskil och Pehrsson i Bramstorp avgivna reservationen, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren till kontraposition i nämnda votering antagit yrkandet om bifall till utskottets hemställan.

Omröstningen enligt denna voteringsproposition utföll med 99 ja mot 62 nej; och blev följaktligen den av kammaren nu godkända propositionen för huvudvoteringen så lydande:

Den, som vill, att kammaren, med avslag å tredje tillfälliga utskottets hemställan i utskottets förevarande utlåtande nr 12, bifaller den av herr Eriksson i Stockholm m. fl. avgivna, vid utlåtandet fogade reservationen, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren bifallit den av herrar Andersson i Fiskebäckskil och Pehrsson i Bramstorp avgivna reservationen.

Huvudvoteringen utvisade 75 ja mot 58 nej; och hade kammaren alltså med avslag å utskottets hemställan bifallit den av herr Eriksson i Stockholm m. fl. avgivna, vid utlåtandet fogade reservationen.

Jämlikt § 63 riksdagsordningen skulle detta beslut genom utdrag av protokollet delgivas första kammaren.

2 §.

Vidare föredrogs lagutskottets utlåtande, nr 59, i anledning av väckta motioner angående skrivelse till Konungen med begäran om framläggande av förslag till lag, innefattande vissa villkor för rättighet att utföra vetenskapliga experiment på levande djur vid icke

statsunderstödda läro- eller forskningsanstalter; och blev utskottets däri gjorda hemställan av kammaren bifallen.

§ 3.

Härpå föredrogs och lades till handlingarna lagutskottets memorial, nr 60, med föranledande av kamrarnas skiljaktiga beslut beträffande lagutskottets utlåtande nr 56 i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om statsdepartementen, dels ock i ämnet väckta motioner.

§ 4.

Å föredragningslistan fanns härefter upptaget jordbruksutskottets memorial, nr 75, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut angående lag om förbud mot utsläppande av tjur eller hingst å samfälld betesmark.

*Ang. förbud
mot utsläppande
av tjur
eller hingst å
samfälld betes-
mark.*

I utlåtande nr 52, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om förbud mot utsläppande av tjur eller hingst å samfälld betesmark, hade jordbruksutskottet hemställt, att riksdagen måtte antaga ett i utskottets utlåtande intaget lagförslag i ämnet.

Vid föredragning av berörda utlåtande hade första kammaren bifallit vad utskottet däri hemställt, varemot andra kammaren bifallit utskottets hemställan med viss ändring i 1 § av det utav utskottet framlagda lagförslaget.

I utskottets, av första kammaren biträdda förslag hade nämnda paragraf erhållit följande avfattning.

1 §.

Där förhållandena inom något hushållningssällskaps område sådant påkalla, äger Konungen på framställning av hushållningssällskapet och vederbörande landsting, förordna, att inom hushållningssällskapet område eller viss del därav tjur, som är över sex månader, eller hingst, som är över ett år, icke må utsläppas å samfälld betesmark, med mindre alla, som äga rätt till bete därstädes, det medgiva.

I dylikt förordnande skall tillika utsättas viss dag för dess ikraftträdande.

Andra kammaren hade i paragrafen vidtagit den ändringen, att i första stycket ordet »alla» utbyts mot »två tredjedelar av alla dem».

I anledning av vad sålunda förekommit hemställde utskottet i förevarande memorial, att andra kammaren måtte biträda första kammarens beslut.

Ang. förbud
mot utsläp-
pande av tjur
eller hingst å
samfällä betes-
mark.

(Forts.)

Reservationer hade likväl avgivits:

av herr *Norin*, som ansett, att sammanjämkning icke kunnat ske och att följaktligen frågan bort anses hava förfallit; samt av herr *Olsson* i Kullenbergstorp.

Efter föredragning av utskottets hemställan yttrade:

Herr *Olsson* i Kullenbergstorp: Herr talman, mina herrar! Vid föreliggande memorial har jag avgivit en blank reservation. Anledningen därtill är, att jag ansett, att utskottet icke *sammanjämkat* kamrarnas beslut. Det ligger förresten tydligt och klart uttalat redan däri, att den ena kammaren uppmanas att biträda den andra kammarens beslut. Då blir det ju ingen sammanjämkning. Visserligen var det med mycket liten majoritet, som det yrkande, som segrade i denna kammare, här antogs. Men då man icke på allra minsta sätt tillmötesgått från den andra sidan, så anser jag, att det icke heller reellt är någon sammanjämkning.

På grund av vad jag sålunda anfört, ber jag, herr talman, att få yrka avslag på utskottets hemställan.

Häruti instämde herrar *Norin*, *Hage* och *Edberg*.

Herr vice talmannen *Hamilton*: Herr talman! Det skulle vara svårt att här åstadkomma en sammanjämkning mellan första kammarens och andra kammarens beslut. Jag tror icke heller, att det vore lämpligt att avslå utskottets förslag, utan vill man verkligt ha något effektivt i lagstiftningsväg, så bör man biträda första kammarens beslut, som utskottet tillstyrkt, vartill jag ber att få yrka bifall.

Sedan överläggningen härmed förklarats avslutad, gav herr talmannen propositioner dels på bifall till utskottets hemställan, dels ock på avslag å berörda hemställan; och fann herr talmannen den förra propositionen vara med öfvervägande ja besvarad. Då votering emellertid begärdes av herr *Olsson* i Kullenbergstorp, blev nu uppsatt, justerad och anslagen en så lydande omröstningsproposition:

Den, som vill, att kammaren bifaller jordbruksutskottets hemställan i utskottets förevarande memorial nr 75, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren avslagit utskottets berörda hemställan.

Voteringen utvisade 82 ja mot 49 nej, vadan kammaren bifallit utskottets hemställan.

§ 5.

Föredrogos vart efter annat jordbruksutskottets utlåtanden:

nr 90, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående upplåtande till föreningen Svenska Röda korset av visst område å Djurgården;

nr 91, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående tillfällig löneförbättring åt lärare vid lantmannaskolor och lanthushållsskolor;

nr 92, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående driftkostnader under år 1919 för egnahemslånefonden;

nr 93, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående avstående av den rätt till vatten och strömfall i Klarälven, som tillkommer kyrkoherdebostället $\frac{1}{12}$ mantal eller 80 öre skatt Östra Råda i Norra Råda socken;

nr 94, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående undantag beträffande fångst av sälhund från det i § 8 jaktstadgan meddelade förbud att vid fångst av djur använda sax;

nr 97, i anledning av väckt motion om anslag till beredande av understöd åt trädgårdskoloniverksamhet och potatisodling i städer, köpingar samt municipal- och stationssamhällen ävensom vid industriplatser;

nr 98, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anvisande av anslag å tilläggsstat för år 1918 för fullbordande av vissa spannmålslagerhus och fryshus; och

nr 99, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående nedläggning i beloppet av viss kronan tillkommande fordran av Gustaf Elf.

Kammaren biföll vad utskottet i dessa utlåtanden hemställt.

§ 6.

Vidare förekom till behandling andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande, nr 14, i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t angående upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten.

Ang. upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten.

I en inom andra kammaren väckt motion, nr 289, hade herr *Berglund m. fl.* hemställt, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhänga om utredning på vad sätt det nuvarande sambandet mellan stat och kyrka skulle kunna upplösas samt om omedelbara åtgärder i syfte, att allt av statskyrkan utövat tvång på oliktankande måtte fullständigt upphävas.

Vidare hade herr *Möller m. fl.* i en likaledes inom andra kammaren väckt motion, nr 293, föreslagit, att riksdagen behagade besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhänga, det täcktes Kungl. Maj:t låta verkställa en allsidig utredning, på vad sätt det nuvarande sambandet mellan kyrkan och staten lämpligen måtte varda upplöst.

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.
(Forts.)

Andra kammarens första tillfälliga utskott, som till behandling i ett sammanhang förehaft ovannämnda motioner, hemställde, att desamma ej måtte till någon andra kammarens åtgärd föranleda.

Reservation hade likväl avgivits av herrar *Engberg, Viklund* i Oviken, *Svensson* i Eggelstad och *Söderberg*, vilka ansett, att utskottet bort hemställa, att andra kammaren för sin del måtte besluta, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t ville anhålla, det tacktes Kungl. Maj:t låta verkställa en allsidig utredning, på vad sätt det nuvarande sambandet mellan kyrkan och staten lämpligen måtte varda upplöst.

Utskottets hemställan upplästes. Därefter yttrade

Herr Engberg: Herr talman, mina herrar! Som herrarna ha märkt ha vi socialdemokrater inom utskottet antecknat vår reservation till det beslut, vartill utskottet har kommit, och jag ber därför att något få motivera den ståndpunkt, som för oss varit bestämmande, när vi avgivit vår reservation.

Jag ber då först att få rikta några anmärkningar gentemot det utskottsbetänkande, som här föreligger. Först vill jag då påpeka, att den historiska framställning, varpå utskottet stöder sitt avslagsyrkande, är långt ifrån tillfredsställande och riktig. Utskottet börjar med att klargöra vad som menas med statskyrko-tanken — »statskyrkotankens idé» — och förklarar den vara, »att statens högsta styrelseorgan också skall vara högste vårdare jämväl av folkets religiösa angelägenheter». Det är, för såvitt jag kan förstå, helt och hållet en förväxling av två saker. Med statskyrko-idén kan aldrig menas detta som här uttryckes av utskottet, utan med statskyrkoidén menar man ju alltid idén, att medborgarskap i staten presumerar medlemskap i kyrkan, med andra ord att staten är religiöst organiserad i form av kyrka.

Utskottet har i alla händelser gått ut från, att här skulle från hedenhös ha funnits denna tanke och att den egentligen är konsekvent fortsatt även med kristendomens införande i landet. Utskottet tar ingen hänsyn till den omständigheten, att det är dock först från den Lutherska reformationen vi kunna datera en *statskyrka* här i landet. Ty förr kunde man icke tala om en statskyrka. Statskyrkotanken var den tanke, som frambars av den Lutherska reformationen, genom att man där, i stället för att förut ha haft den påvliga och överstatliga enhetskyrkan, gick över till den nationella enhetskyrkan.

Nu har i alla händelser på grundval av denna historik, som är både felaktig och torftig, utskottet dragit sina slutsatser och följaktligen kommit dithän, att någon egentlig konflikt skulle icke föreligga mellan den nuvarande faktiska verkligheten och statskyrkosystemet. Nej, det är självfallet, att om man tolkar statskyrkotanken på det sätt utskottet behagar göra, då kan denna konflikt icke föreligga, ty om statskyrkotanken skulle helt enkelt

innebära, som utskottet uttrycker sig, att den högste vårdaren av kultangelägenheterna i landet också är landets högste styresman, då kan man icke få fram den konflikt, som här är utgångspunkt för kravet på statens skiljande från kyrkan. Därför är det ganska naturligt, att man inom utskottet, där man tagit denna falska utgångspunkt, kommit till den slutsatsen, att här skulle behöva utredas *hururida* i stället för att utreda det *sätt*, varpå skilsmässan skulle äga rum.

Jag vill också säga, att den omständigheten, att vi socialdemokrater stå antecknade här som reservanter, gentemot utskottets beslut, är ingen tillfälligheternas lek, utan det är snarare i full överensstämmelse med och i konsekvens av den grundsyn vi ha i allmänna samhälleliga frågor. Vi tro icke på några givna samhällsförhållandens orubbliga fortbestånd, utan vi se dem som ställda under omvandlingens lag, och därför tro vi icke heller på vissa sociala institutioners orubbliga fortbestånd, då dessa institutioner av vad slag de vara må en gång danats på ett visst jämviktsläge klasserna emellan. När detta jämviktsläge förskjutes, så förskjutes också den grund, varpå institutionen vilar.

Förhållandet mellan kyrka och stat intager icke någon undantagsställning i det avseendet. Vi hysa nämligen den den uppfattningen, och det på goda grunder, att statskyrkosystemet vann sitt förverkligande under och tack vare en viss produktionsordning och att den produktionsordningens omvandling också har åstadkommit, att de betingelser, som statskyrkosystemet har i våra dagar, ingalunda äro samma betingelser, som det hade förut. Det skulle ha varit önskligt, om utskottet, när det behandlade denna fråga, även historiskt, ägnat åtminstone någon uppmärksamhet åt de faktorer, som här varit medbestämmande och som gjort, att det nuvarande förhållandet med statskyrkosystem är i grund och botten orimligt.

Det måste väl medgivas, att en kyrka vilar på en bekännelse. En kyrka utan bekännelse vore en självmotsägelse. Det vore detsamma som ett politiskt parti utan politiskt program. Därför kan man också säga, att för såvitt en statskyrka skall föreligga, så måste det föreligga en bekännelsens enhet. Det måste med andra ord äga rum en allmän gruppering av medborgarne kring ifrågavarande kyrkas bekännelse. I samma mån som kyrkans bekännelse röner motsägelse av andra talrika meningsgrupper, i samma mån brytes denna kyrkans enhetliga bekännelse, som är förutsättningen för att man skall kunna tala om en statskyrka. Och man behöver icke mer än kasta en blick på utvecklingen för att nödgas medgiva, att i själva verket är det ohållbart att tala om en enhetlighet i bekännelse för närvarande.

Den gamla katolska kyrkan i medeltiden var så att säga en trogen avspeglning av den gamla produktionsordning, som ännu representerade en obruten naturhushållning. Men vi märka redan i tidsskedet mellan medeltiden och den nya tiden framväxande nya klasser och skikt av social betydelse. Där kommer en konflikt med den gamla produktionsordningen. Denna i sin tur utgestaltas

Ang. upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten.
(Forts.)

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.

(Forts.)

i form av tilltagande religiös individualism. Reformationen, vad var den annat än den första upptakten till den revolt, som spelade fullt ut i den franska revolutionen? Den var endast en bekräftelse därpå, att där hade redan genombrottet i samhällets produktionsordning ägt rum i sådan omfattning, att det icke längre fanns möjlighet att tänka sig någon bekännelsens enhet. Reformationen var även en revolt mot den överstatliga auktoritet, på vilken den katolska påvekyrkan gjorde anspråk. Reformatorn satte gent emot denna auktoritet den subjektiva och individuella övertygelse, för vilken han åberopade bibelordet, vilket han betraktade så entydigt till sin kraft och verkan, att möjligheten av att det skulle kunna motsägas var för honom utesluten. Men det visade sig, att han snart nog kom till en motsättning till sina egna utgångspunkter. Det visade sig, att han icke utan tillgripande av ett tvångsinstrument kunde upprätthålla denna bekännelsens enhet. Där den religiösa individualismen förut stött huvudet mot den katolska enhetskyrkans murar, där törnade han nu mot statskyrkans murar. I sjäva verket var det klart, att det skulle gå på det sättet, och man kan gärna medgiva, att det förelåg en tragisk konflikt. Utgångspunkten var att värna om den religiösa individualismen. Men reformatorn nödgades där tillgripa *statsmakten* som tvångsinstrument, när det gällde att hävda bekännelsens enhet. Därför blev följdén, såsom en framstående tysk teolog uttryckt det, att protestantismen i själva verket förvandlades till en *tvångskultur* även den, liksom den katolska kyrkokulturen hade varit.

Den följande utvecklingen visade också, att här låg från begynnelsen en motsättning, som skulle visa sig allt uppenbarare, i samma mån som utvecklingen fortgick. Vi sågo, huru en ny produktionsordning bröt fram. Borgardömet gick fram med sina arriärgården av nya sociala skikt och bildningar, som där gjorde en allt starkare insprängning i den gamla sociala strukturen, och detta hade till följd en tilltagande splittring på det andliga livets område. När man därför stod i den moderna kapitalistiska tidsriktningen, när de borgerliga revolutionerna knallat i Europa, så var samhällets struktur så klassuppdelad och söndersplittrad, att möjligheterna voro mindre än någonsin att upprätthålla fiktionen om en bekännelsens enhet.

Det finns nu enligt vårt sätt att se ett alldeles bestämt kännetecken, varpå man kan avläsa, huruvida en sådan institution som statskyrkan längre motsvarar de sociala och ekonomiska förhållanden, under vilka den kommit till. Om det visar sig, att alla dessa bestämmelser, som endast äro naturliga uttryck för institutionens förbandenvaro, på den ena punkten efter den andra råka i konflikt med den rådande ordningen, om det visar sig, att statsmakten på den ena punkten efter den andra måste lossa på dessa bestämmelser, som likvisst äro naturliga, för såvitt institutionen skall bestå, då ligger däri enligt vårt sätt att se en bekräftelse på, att institutionen representerar en anomali, att den står i motsägelse till verkligheten själv. Vi socialdemokrater för-

mena därför, när vi här peka på dessa bestämmelser, som riksdagen redan gång på gång haft möjlighet att taga ställning till, såsom bestämmelserna i regeringsformens 24 och 28 §§ med deras utlöpare och avläggare av mer eller mindre konsekvent beskaffenhet i särskilda stadgor och förordningar, att dessa bestämmelsers tilltagande ohållbarhet betingas av att i samma mån som det ekonomiska och sociala underlaget har skiftat och söndersprängts, så har också en söndersprängning av den religiösa överbyggnaden blivit en naturlig följd. Vi kunna också på den punkten säga, att kyrkan skall icke inbilla sig, att hon i längden kan föra en framgångsrik kamp för att hindra, att dessa bestämmelser undan för undan avlägnas. Hon kämpar här gentemot utvecklingens egna krafter. Dödsmärkta sedan länge, ha dessa bestämmelser blivit bojor, bojor som ovillkorligen måste slitas och brytas, och ju längre man dröjer med att vidtaga reformerna, desto starkare blir också krisen, när den en gång kommer. Den protestantiska kyrkan kommer att på den punkten göra samma erfarenhet som den katolska. Man behöver bara härvidlag kasta blicken ut över det andliga livsområdet för att nödgas medgiva, att vi stå inför en bekännelsens splittring av sådan omfattning, att varje möjlighet att nu längre upprätthålla fiktionen, att en enhetlig samling kring statskyrkans bekännelse kan bestå, är utesluten. Vi ha sett, huru kyrkans kamp mot sekterna lyktat med nederlag för henne själv, och man skulle kunna säga, att konventikelpakatets historia står som ett historiskt monument, oförgångligare än koppars, över en dåraktig politik, som icke ville räkna med den faktiska utvecklingen själv.

Jag erinrar också om, huru kyrkan stått som en klassinstitution i första rummet. Det var naturligt, att hon skulle så göra, ty kyrkan representerar ju såsom statskyrka i själva verket den religiöst organiserade staten. Så länge staten behärskas av den besittande och privatkapitalistiska samhällsklassen, får man därför helt naturligt räkna med, att kyrkan också i alla sina aktioner skall vara ett uttryck för den privatkapitalistiska klassens intressen. Så har även varit fallet här i landet. I början spelade hon också öppet med på borgardörets sida, och vi ha ända in i det sista från hennes prästerskap hört röster, som tagit till orda för bekämpande av den besittningslösa klassens befrielsesträvan. Det hjälper icke, att kyrkan söker trösta sig med fiktionen, att hon är rebellernas moder. Det rubbar icke det faktum, att hennes modersrätt numera är underkänd. Folkets rättsmedvetande får och kan icke längre legitimera kyrkan såsom den, som har rätt att monopolisera åt sig att framför andra vara den nationella kulturens bärare. Här ha vi liksom i Europas övriga länder sett sekulariseringen fortgå och sedan skärpas, i samma mån som den religiösa individualismen och irreligiositeten tilltagit.

Vi stå därför i den situationen, där det är nödvändigt för oss att taga i övernagande, huruvida man icke genom lagstiftning endast har att *bekräfta* det faktum, som här föreligger, *bekräfta*

Ang. upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten.

(Forts.)

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.
(Forts.)

alltså, att här har utvecklingen själv bragt statskyrkosystemet i ett ohållbart läge. Jag vet väl, att det finns många ärliga radikaler, som resonera som så: vi skulle gärna vara med om statskyrkans avskaffande, men om vi avskaffa statskyrkan, vad ha vi då för garanti för att icke obskurantismen i allehanda former tilltager? Vi ha dock genom statskyrkan en *kontroll* över det religiösa livet, och genom att rätt utnyttja statskyrkan kunna vi på visst sätt bekämpa vidskepelse och obskurantism, varhelst den uppträder i religiösa former. För min del får jag säga, att det naturligtvis ligger åtskilligt i ett sådant betraktelsesätt. Och jag har åtskilliga meningsfränder i religiösa frågor, som säga öppet och ärligt, att de hålla tillsvidare på statskyrkan, därför att det är alldeles tydligt, att den moderna teologien med sin dogmraserande verksamhet skall snart ha fått herraväldet över de teologiska fakulteterna, fått herraväldet över prästutbildningen, och då kan denna moderna teologi bli vägrödjande för en modernare livsåskådning. Då skulle kyrkan som instrument i händerna på en upplyst statsmakt kunna tjäna till, vad en god vän till mig en gång förklarade, att avkristna folket.

Man förstår ju också, att en sådan synpunkt är naturlig, om man ställer sig på den ståndpunkten. Jag medgiver, att det i denna synpunkt, som underkänner den kristna livsåskådningen, finns mycket berättigat. Ty att den moderna teologien kommer att erövrå prästutbildningen är klart, och att under sådana förhållanden statskyrkan blir ett instrument av angiven beskaffenhet i en upplyst statsmakts händer, får man icke heller blunda för. Men å andra sidan måste jag säga mig, att för mig går dock framför allt annat hänsynen till religionsfrihetens princip, och religionsfrihet och statskyrkosystem kunna aldrig sammanrimmas med varandra. Jag kan här icke godkänna det resonemang, som godtages på åtskilliga håll här i landet och som framställts i en av de på detta område snillrikaste böcker som kanske skrivits, nämligen professor Harald Hjærnes bok »Stat och kyrka» och det supplement därtill, som han gav i en liten broschyr »Statsreligion och statskyrka». Detta resonemang gör en åtskillnad mellan statsreligion och statskyrka på det sättet, att statsreligionen innebär ingenting annat än detta bakomliggande, till vilket staten ytterst måste appellera i alla sina enklaste rättsgrundsatser, på det rättsliga och moraliska livets alla områden, och att statsreligionen därför väl kan råka i konflikt med statskyrkosystemet. Jag kan för min del icke godkänna det resonemanget annat än under en enda förutsättning, och det vore, om man skulle gå med på att staten själv kan ha en religion, d. v. s. att staten kan bilda sig religiösa föreställningar, att staten med andra ord hyser en religiös åskådning. Men då måste staten vara en person, och endast den som tror, att staten är en person, kan fasthålla vid en sådan uppfattning. För oss andra är det klart, att försåvitt statsreligion måste vara någonting annat, försåvitt den måste betyda, att staten inträder till förmån för en viss bekännelse, så kan en kränk-

ning av religionsfrihetens princip icke undvikas. Under sådana förhållanden måste vi säga oss, att vilja vi hålla på religionsfrihetens princip, så kunna vi icke hålla på statskyrkan, och hålla vi på statskyrkan, så kunna vi icke hålla på religionsfrihetens princip.

Det har därför också i någon mån förvånat mig, att de liberala ledamöterna inom utskottet kunnat sväva på målet i denna punkt, ty såvitt jag kan förstå är varje tvekan här angående svaret på frågan *hururida* detsamma som tvekan angående svaret på frågan: skola eller skola vi icke ha full religionsfrihet i detta land? Så vitt jag kan se innebär denna ståndpunkt på liberalt håll ett avsteg från vad som förut har ansetts vara god liberal uppfattning. I alla de traditioner, som den gamla liberalismen hade från de borgerliga revolutionernas dagar, låg dock ett starkt hävdande av religionsfrihetens princip, som man sköt i förgrunden i revolutionsedikten. Och det står för mig också klart, att känsligheten för religionsfriheten och dess bevarande är en god mätare på halten av den kulturella vidsyn och det kulturella frisinne, som man gör anspråk på.

Nej, det finns endast ett parti, som är den borne bäraren av religionstvängets princip. Det är det parti, som självt i hela sin åskådning förkroppsligar förtrycket, förkroppsligar utugningen. Det är *högern*. Må vi överlåta åt högerpartiet att här stå som drabant och riddare för religionstvänget. Det ligger i hela högerns kynne. Det ligger i hela dess sätt att se på samhället, hela den brutalitet och cynism, varmed den försvarar privatkapitalismens utugning. Ett parti som vägrar nationens kvinnor medborgarrätt, ett parti som väger medborgarnes vikt med guld, ett parti som alltid utgjort en säkerhetsvakt kring allt andligt och ekonomiskt förtryck, ett sådant parti är givetvis det parti, som också här skall vara den förste på skansen, när det gäller att slå vakt kring religionstvänget. För all radikal uppfattning, den må vara socialdemokratisk eller äkta liberal, är ett hållande på religionstvänget orimligt. Men var och en som håller på statskyrkosystemet, han håller också i själva verket på religionstvängets princip.

Vi socialdemokrater säga oss även, att så vitt möjligt underlätta den ekonomiska frigörelsesträvan, så få vi lov att avlägsna statskyrkosystemet. Ty när har statskyrkan någonsin framträtt och tagit till orda för en frigörelsesträvan av ekonomisk natur inom samhället? Den stod alltid såsom den besittande klassens tjänare. När framträdde statskyrkan och kastade domens åskviggas över detta utugningssystem, som den moderna privatkapitalismen utgör? När lade statskyrkan sitt tungt vägande ord i vågskålen till förmån för en politik, som skulle skydda de fattiga mot de rikas förtryck? När framträdde statskyrkan som målsman för folkvälde gentemot envælde och fåvälde? Aldrig. Därför stiger också i närvarande stund upp ur samhällets djup en anklagelse mot henne, som alltid förde talet om rättfärdigheten på sina läppar men i sin gärning förnekade densamma.

Ang. upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten.
(Forts.)

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.
(Forts.)

Man må därför icke undra över, att det moderna samhällets fattiga klasser nu stå oförstående utanför kyrkans murar och att de ha gått andra och egna vägar. Jag vet väl, att det på många håll tolkas som om man vänt sig bort från en djup och bärande livssyn. På den punkten vill jag säga, att jag är fullständigt ense med dem, som inskärpa nödvändigheten av en fördjupad livssyn och en fördjupad livsuppfattning. Jag vill säga, att på den punkten är jag fullt ense med herr Kjellberg, när han talar om nödvändigheten av en etisk renässans, en etisk nyorientering. Men jag vet också att det talet är i grund och botten en förargelse och ett obegripligt tal för den idéförgätna mammonism, som en gång lystrade till talet om den »religiösa renässansen». För den åskådning och den samhällsanda, som är bärare av gulascheriets kultur, för den åskådning, för vilken förtrycket är en naturlig funktion, för den åskådning, som här alltid anlägger religionens yttre åthävor men i liv och gärning förnekar dess anda, ja för en sådan åskådning är *deras* strävan obegriplig, som kräva ett etiskt fördjupande av hela det samhälleliga livet. Det råder där en konflikt, som endast kan övervinnas genom att själva systemet avlägsnas och att det gives möjlighet till större ärlighet i samhället och i religiösa frågor än nu är fallet. Låt var och en gå dit han inför sitt förnuft och sitt samvete känner och förstår, att han måste gå! Låt var och en välja icke bara *huruvida* han vill ansluta sig till något religiöst samfund utan också *vilket* religiöst samfund han vill ansluta sig till! Medgiv alltså religionsfrihet för alla! Men då är det också en nödvändig konsekvens att avlägsna det statskyrkosystem, som står som ett förkroppsligande av att religionsfriheten är kränkt.

Jag skall innan jag slutar be att få peka därpå, att i en tid som den nuvarande, som onekligen visar hän på en allmänare upplösning å ena sidan men å andra sidan också trevar efter någonting kommande och nytt, kan man icke skjuta undan dessa frågor. Man har enligt min mening hållits dem förnämt undan den offentliga debatten alltför länge, och därför har också följden blivit, att vi i nuvarande stund stå i den konflikt, i vilken vi stå i denna fråga. Något måste göras, och jag ser ingen annan väg än att man går den vägen, som utstakats av socialdemokraterna inom utskottet, när de begära en utredning om *sättet* för statskyrkans avskaffande. Jag anser frågan *huruvida* den skall avskaffas vara besvarad av livet självt. Det är visserligen sant, att för mången ter det sig som ett ingrepp på en helig tradition att kräva kyrkans skiljande från staten. Man förbinder med statskyrkoinstitutionen en vördnadsbjudande tradition, som man icke vill offra. Men jag vill mot alla dylika betänkligheter svara bara det, att en historisk tradition, hur vacker den än må vara och hur stor uppgift den en gång, när den kanske icke var bara en tradition, hade att fylla, äger rätt att röna respekt endast för så vitt den motsvaras av de faktiskt rådande förhållandenas krav. Har den kommit i motsättning mot ett modernare samhälle, har det visat

sig, att under dess fortbestånd konflikterna ökas i stället för att avtaga, då är det ingen tvekan för lagstiftningen, huru den skall handla.

Det är ur den synpunkten, herr talman, och efter att hava angivit helt kortfattat och fragmentariskt de synpunkter, som för oss på reservantsidan inom utskottet varit bestämmande, som jag ber att få yrka bifall till den av mig och mina partivänner afgivna reservationen.

Ang. upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten.
(Forts.)

Herr vice talmannen, som under herr Engbergs anförande övertagit ledningen av kammarens förhandlingar, gav härpå ordet till

Herr Hallén, som yttrade: Herr talman, mina herrar! Inför de föreliggande motionerna känner sig nog mer än en medlem av kammaren måhända en smula orolig. Det är kanske här ungefär detsamma, som man kunde iakttaga vid behandling av de kristendomsmotioner, som kammaren för en liten tid sedan sysslade med. Man tänker, att det är allenast ett utslag av tidens ondska det här gäller. Men jag tror, att man här kan tillämpa, vad ärkebiskop Söderblom skrev i sammanhang med frågan om religionsundervisningsmotionerna. Han skrev där: »Mången invaggar sig nog i den föreställningen, att det är bra, som det är, och att tidens ondska satt pennan i handen på dem, som yrka på ändring. Det är ett farligt misstag.» Jag tror, att detsamma kan sägas här, och jag skulle för min del vilja gå ett steg längre och tillägga, att dessa motioner, vad man för övrigt må tänka om dem, vitna säkerligen om både intresse och vaken blick för denna viktiga sida av samhället, som här avses. Och man kan ju icke förneka, att synnerligen stora och allvarliga skäl ha kunnat motivera de yrkanden, till vilka motionärerna kommit. Man kan icke heller neka till, att det är ett visst utslag av sund reaktion, att uppmärksamheten fästes på de allvarliga missförhållanden det här är fråga om. Kanske man rent av kunde säga, att om inga motioner i denna fråga kommit fram, hade det varit ett utslag av andlig sömnaktighet och indifferentism, som sannerligen icke är eftersträfvansvärd.

Jag skulle vilja gå vidare på erkännandets väg med att säga, att kyrkan kan icke sägas hava stått i kontakt med den religiösa utvecklingen i vårt land. När ärkebiskopen yttrade om kristendomsundervisningen följande ord: »Det skall oförbehållsamt erkännas, att den vetenskapliga teologiens arbete ännu ej kunnat som sig bör tillgodogöras i skolans undervisning», så kan detta säkerligen tillämpas även på kyrkan och på den religiösa förkunnelsen i allmänhet. Från alltför många predikstolar bjudes alltfjämt den religiösa livsåskådningen i den ortodoxiens dräkt, som tillskars för vårt lands vidkommande så långt tillbaka i tiden som år 1593, då Uppsala mötes beslut fattades. Den hebreiska världsbilden, ja hela den mytologiska framställningsform, i vilken svunna tiders religiösa upplevelser måste kläda sig, eftersom inga andra former voro tänkbara eller begripliga, allt detta bibehålles oförändrat.

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.
(Forts.)

Helvetes- och djävulstron, läran om de eviga straffen, den rent bokstavliga tron på mirakler och underverk, verbalinspirationen och mycket annat dylikt bjudes alltså i massor av våra kyrkor. Det är som om hela det religiösa tänkandet icke skulle hava undergått någon förändring. Huru detta bidrager till att skapa både bristande respekt för kyrkan och dess arbete och tvivel på att den över huvud taget har någonting att bjuda vår kultur, kan man lätt förstå. Man behöver bara tänka sig en mycket vanlig episod. Det är söndag, och en stor arbetarbegravning skall förarrättas i kyrkan. I liktåget deltaga kanske en massa yngre kunskapstörstande intelligenta arbetare, som för länge sedan lämnat den traditionella kyrkliga uppfattningen bakom sig. De sitta kanske sedan kvar i kyrkan och lyssna i sammanhang med begravingen till en predikan, i vilken för dem framlägges den 1600-talets dogmatiska syn på både de religiösa och de etiska frågorna över huvud taget, som de känna att de på intet sätt kunna dela. Att det icke skall kunna öka deras respekt för en sådan kyrka, får man naturligtvis icke ifrågasätta eller begära.

Man måste också erkänna, att, vad värre är, den teologiska forskningens män själva, som man ju annars skulle kunna ställa större krav på, visa ofta en ganska beklaglig oklarhet. Det var icke alls länge sedan jag från några unga teologer vid ett av våra universitet fick höra, att det var åtminstone ett par av de teologiska professorerna, om vilka man tyckte sig hava på känn, att de icke kunde eller vågade sjunga ut klart och öppet den vetenskapliga uppfattning, till vilken de kommit, därför att dessa män samtidigt ville upprätthålla en viss kontakt och ett visst förhållande samförstånd med en del av de äldre inom prästerskapet, till vilka de kunde tänkas komma i beroende, exempelvis när det gällde besättandet av en biskopsstol eller dylikt. En sådan oklarhet på det teologiska området har naturligtvis också återverkat beklagligt åtminstone i många fall på en hel del av teologerna eller de unga prästerna själva. Man har ibland talat om ett slags »teologiskt frisinne», som mer ger sig tillkänna så att säga i enrum, där man kan liksom nödd och tvungen göra en hel del eftergifter på det dogmatiska området, som man annars sällan vill öppet föra till torgs. Sådant kan man icke annat än beklaga, ty det är väl knappast på något område, där under sista århundradet framstegen varit så i ögonen fallande stora som just på den religiösa forskningens område. Vi känna nog till, även de, som äro lekmän på detta område, hur man där kunnat lägga i dagen uppkomsten och utvecklingen av judarnas religion och dennas påverkan av och inverkan på andra samtidiga religioner och judendomens inflytande på kristendomen; hela denna storartade källskriftsforskning eller sådant som Harnack, den store tyske forskaren lagt sådan vikt vid, nämligen särskiljandet av Jesu evangelium och det paulinska evangeliet i Nya testamentet, allt detta urskiljande av det tidshistoriska och personhistoriska omhöljet, som har kunnat äga rum, detta utsovrande av det centrala i bibeln,

det till människosjälens alltid talande, allt detta arbete, som bedrivits under sista århundradet, hur skulle icke detta på ett bättre och mer värdefullt sätt kunna utnyttjas och hur skulle icke en på dylik grund baserad förkunnelse kunna röja undan många stenar i vägen för sökande människor i vår tid. Med detta vill jag inte säga, att vad man skulle kräva, skulle vara en »bibelkritik på predikstolarna», det har aldrig varit mitt program men i stället detta, att tillämpningen av den religiösa forskningens och tänkandets frukter skulle ske i förkunnelsen. Men detta har beklagligt ofta uteblivit, och hade den riktning, som talaren före mig, herr Engberg, representerar, huvudsakligen aldrig mött annat än en så baserad förkunnelse, är jag övertygad om, att antalet av dem, som ställa sig på herr Engbergs sida, skulle ha varit åtskilligt mindre.

Ang. upplysning av sambandet mellan kyrkan och staten.
(Forts.)

Man kan inte neka till att kyrkan ännu står i stort sett ganska ovillig till detta religiösa upplysningsarbete, som tiden annars kräver. Religiöst frisinne har ofta ansetts och anses i vissa, tyvärr mycket tongivande kyrkliga kretsar, alltjämt lika opassande för prästmän som politiskt frisinne. Jag behöver bara erinra om hur kyrkan uppträtt på sin tid gentemot sådana män som Viktor Rydberg och till och med Pontus Wikner, för att inte nämna sådana män under senare tider som Fredrik Fehr eller S. A. Fries och andra, vilkas teologiska frisinne faktiskt stämplat i breda kyrkliga lager såsom nästan ett kriterium på osalighet eller något sådant. Det hör för övrigt till historien, såsom ärkebiskopen vid ett samtal med mig för en tid sedan påpekade, att kyrkan gärna har använt och använder dessa religiöst radikala, som den annars inte kan betrakta annat än som »förgårdskristna», i det intellektuella enviget med ateisterna. Annars anses de mindre värda, och det tyckes dröja åtskilligt, innan dessas rätt att få tillbedja vid högaltaret och icke enbart i förgården blir erkänd.

Efter dessa erkännanden skulle jag vilja påpeka, att det likväl inte är så mycket reaktionen mot denna brist på religiöst och teologiskt frisinne och känslighet för tänkande på detta område, som huvudsakligen har motiverat den opinion mot kyrkan, som kommer till synes i de förevarande motionerna. Det, som har givit näring åt kravet på statskyrkans avskaffande, är i mycket högre grad än reaktionen mot dess intellektuella efterblivenhet, *folkets känsla av kyrkans stora sociala synder*, vilket herr Engberg också riktigt tryckte på. Därmed menar jag inte, att man skulle ha krävt, att kyrkan så att säga skulle ha splittrat sig eller grävt sig ned i kyrkligt socialt arbete eller något sådant. Visst inte, men vad man skulle kunnat begära och folket kunnat vänta var, att hon skulle ha känt den tid, i vilken hon var sökt. Men så har icke varit fallet, utan vi veta allesammans, hur hon ställde sig till de stora sociala problem, som industrialismen vid sitt genombrott skapade för vårt lands vidkommande. Vi minnas den sorgliga krönikan om hur man från kyrkligt håll kom med sådana ord som det gammaltestamentliga: »rika och fattiga måste bo ibland

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.

(Forts.)

varandra, Herren har gjort dem alla», ord, som man med verbal-
inspirationens hjälp förklarade vara ett Guds ord i stället för att
förstå, att det är ett uttryck för hur en man bland den tidens
hebreer såg för sitt vidkommande på sin tid den sociala frågan.
Eller man använde andra uttryck ur skriften, sådana som dessa:
»Varen all mänsklig ordning undergivna för Herrens skull», eller
Kristusorden: »Samlen eder icke skatter på jorden, dem rost och
mal fördärva, och där tjuvar bryta sig in och stjäla» o. s. v. Vi
veta, hur dessa ord använts emot hela den sociala frigörelsekamp,
som det framväxande proletariatet reste, i det att det antingen hette,
att detta missnöje, dessa protester och demonstrationer voro upp-
ror mot den lagliga ordningen, som är given av Gud, alltså ett slags
gudsförnekelse och synd, eller också sade man till dessa människor,
som begärde bättre materiella förhållanden att leva i, att detta
är visst inte det viktigaste: »Söken eder icke skatter på jorden».
»Vad gagnar det väl en människa om hon vunne hela världen,
men tager skada till sin själ» etc. Den såväl hos Paulus som
Luther framträdande devota underkastelsen under den världsliga
myndigheten har hos speciellt det lutherska prästerskapet skapat
denna politiska konservatism, denna antidemokratiska sinnesrikt-
ning, som man synes ha betraktat nästan såsom av Gud påbjuden
i stället för vad den i verkligheten är: de nämnda lärofädernas av
personliga och tidshistoriska anledningar formade uppfattning. Så
uppträdde, det kan man icke förneka, kyrkan för åtskilliga år-
tionden sedan, när den sociala omvandlingen i vårt land började
äga rum. Och varför gjorde hon det? Jo, naturligtvis antingen
på grund av någon slags missriktad lojalitet mot den bestående ord-
ningen — jag menar, att en massa av prästerna och kyrkans män
ansågo det rent av vara en religiös plikt att stödja den dåvarande
bestående samfundsordningen och att det endast var en sida av
deras ämbetsgärning att på det sättet streta emot — eller också,
det måste man med svidande sorg erkänna, var det i många fall
en slags andlig värnplikt i de angripna, besittande klassernas tjänst.
Motiven må ha varit vilka som helst, man kan inte komma ifrån.
att rättfärdighetskravet såg man icke, ty antingen var man par-
tisk av skäl, som jag nyss nämnt, eller stannade man i fullt väl-
menande nit vid trosannammelsen såsom det enda konstitutiva
för en religiöst kännande personlighet. Man förklarade att arbetet
på en omdaning av de yttre samfundsförhållandena var något
oväsentligt och att arbetet för den kristna karaktärsdaningen var
oberoende av beskaffenheten hos den jordiska miljö, vari männi-
skorna levde. Huvudresultatet blev, att arbetarklassen kände, att
kyrkan tog parti, icke för men emot dess sociala frigörelsestrid,
och detta sociala och politiska partitagande ha helt naturligt Sve-
riges arbetare aldrig kunnat glömma. Från den kyrka, som skulle
ha varit samvetets röst i nationen, hörde man aldrig eller åt-
minstone ytterst sällan på den tiden ett förståelsens ord. Det var
ingen Amos, som trädde fram med sin flammande predikan över
tiden sociala ruttenhet och förfall, det var ingen, som kände sitt

sinne tändas av någon helig harm och iver, när man läste exempelvis aposteln Jakobs flammande predikan över det »syndande på nåden», den namnkristendom, som redan under apostlatiden utvecklat sig. Jag vill säga, att det var ofta ingenting annat än gärdvårdens röst, som hördes, då han vakade över sin herres tillhörigheter. Det kan låta som ett starkt uttryck, men tyvärr var det åtminstone i tidigare år mycket ofta på det sättet. Undantagen bekräfta snarare regeln. Och det man åtminstone kunnat vänta, nämligen att kyrkan, om den icke mäktade taga parti i denna rättfärdighetskamp, dock skulle iakttaga en fullt lojal neutralitet, tyvärr inte heller detta fick man vid den tidpunkten bevittna.

Nu sent omsider synes en antydning till ett omslag ägt rum. Jag vill erinra om att elfte allmänna prästkonferensen så sent som 1912 gjorde följande uttalande: »Konferensen uttalar sin sympati för den rörelse, som nu går fram genom arbetarvärlden, såvitt den avser att bereda möjlighet för alla att leva ett människovärdigt liv.» Detta erkännande från kyrkans sida efter en mansålder av det svenska proletariats kamp kommer naturligtvis som vanligt för sent och vid en tidpunkt, när det är värdelöst eller i det närmaste alldeles värdelöst.

Jag vill också i detta sammanhang erinra om att, om inte mitt minne sviker mig, det var biskop von Schéele, som just vid denna konferens i diskussionen om arbetarfrågan erkände, att kyrkan har en stor och tyngande syndabekännelse att göra för det sätt, varpå den mötte arbetarklassens första frigörelsesträvanden, och det vill jag ha sagt, att det finnes tusentals arbetare i vårt land, som inte alls fatta den marxistiska motivering till statskyrkans avskaffande, som herr Engberg förebragt, men vilka ändå energiskt instämma i hans yrkande, ty de leva i den uppfattningen och ha på känn, att det gäller att komma åt en politisk fiende. Vare sig deras uppfattning är riktig eller inte, har den gått i blodet hos massor av arbetare, och den har fått livlig näring av den partipolitiska hätskhet, som vissa av kyrkans män lagt i dagen mot den svenska demokratin och dess ledande personligheter. Vi erinra oss t. ex. huru Carl von Friesen, vår förste frisinnade ecklesiastikminister, vars predikningar över Davids psalmer på vårt läroverks högtidsdagar jag aldrig förgäter, eller Fridtjuv Berg, vars personligt fromma väsen lever i denna kammars minne, huru kyrkans ledande kretsar betraktade dessa såsom hart när osaliga, för att nu inte erinra, om de hätska angrepp på de demokratiska rörelserna, som år 1914 förekommo i *hundratals svenska högmässor* och som givit J. O. anledning till en mångfald ingripanden med ty åtföljande varningar, och man får inte undra på det.

Kyrkans hållning till andra folkrörelser har ej heller kunnat stimulera fram demokratiens sympati för densamma. Visserligen ha vi sett sådana lysande undantag som till exempel Peter Wieselgren ifråga om nykterhetsarbetet, och andra, men vi ha också sett alla dessa, som framträtt på annat sätt. Jag tänker exempel-

Ang. upplos-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.

(Forts.)

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.
(Forts.)

vis på biskopen i Skara stift, som med Luthers ord om »en kristen människas frihet» gång på gång försökt bevisa att absolutismen i nykterhetsfrågan egentligen är en lägre ståndpunkt. Hela denna bristande förståelse och bristande psykologiska blick, när det gäller att begripa, att för vissa människor, som leva under vissa sämre förhållanden, har detta kunnat vara en värdefull och välsignelserik form för att kunna lyfta sig, gör, att jag bara behöver snudda vid denna folkrörelse för att påpeka, att där brustit mycket från kyrkans sida. Detsamma gäller freds rörelsen. Hur ofta har det inte hänt, att man från kyrkligt håll avhånat vänner till och ivrare för fredsarbetet, med att allt detta tal om att arbeta på världsfreden o. s. v. är inte annat än fantasteri, ty människans onda natur är sådan, att vi måste dragas med krig ända tills domedag, påståenden, som kommer en att betvivla den intellektuella klarheten på visst kyrkligt håll, där man menar, att ett dylikt etiskt sett torftigt slutmål för kulturutvecklingen kan förenas med tron på vare sig Guds allmakt eller kristendomens världsomska-pande och världsövertärande makt; sådana resonemang äro tyvärr ganska vanliga på en hel del kyrkliga håll. Att man åtminstone inte bedriver *positivt* arbete, när det gäller fredssaken och liknande folkrörelser, kunna vi tyvärr inte komma ifrån. Med ett ord: *oförmågan att med äkta evangelisk frimodighet möta tiden och människorna och med förståelse möta dem. det är just detta, som man har känt, från kyrkans sida, denna klenro, inför tiden, som ofta rent av slagit över i öppen fiendskap. Jag vill bara erinra om att för knappt ett par veckor sedan var det en av de ledande spetsarna inom kyrkan, som yttrade vid ett ganska celebrert till-fälle, där han officierade: »vi ha känt oss som främlingar i det Sverige, som är.» Det är för övrigt en bekännelse om, att så är det i ganska vida kretsar inom det kyrkliga lägret. Att anknyta till det moderna livets nya och växlande former det varken vill eller vågar man. Man vill »tillbaka», helst till det tidevarv, som tog gestalt i 1687 års kyrkolag. Det må gälla from fasa, kamp-fyllt stridssinne eller spydiga sarkasmer, som präglar kyrkans män, negerandet av den nya tiden är gemensamt för de flesta. Då kan man förstå, att kravet på att slita allt vad samband heter mellan stat och kyrka kan få resonnans. och man hör det motiveras även från religiös synpunkt. Man menar, att frikyrkan får större frihet, den får möjlighet till större självständighet, då den icke längre har statens tvång över sig. På samma sätt som filosofien under medeltiden var vad man kallade en ancilla fidei, trons tjäna-rinna, menar man, att den statskyrkliga förkunnelsen och uppfatt-ningen blivit en slags ancilla civitatis, en statens tjänarinna, och man menar, att är det en stat, som är uppbyggd på orättfärdig-grund, blir det ett förnedrande och förödmjukande förmynderskap för kyrkan, som den endast kan religiöst vinna på att komma ifrån. Och man kan icke heller neka till, att det ligger mycken sanning i detta tal. Vi behöva blott erinra om kriget, ifråga om vilket kyrkan icke varit annat än ett slags grammofon av den*

chauvinistiska och i regel allt annat än altruistiska moral, som de olika stadssamfundet förkunna. Men vi måste erkänna, att detta icke har gällt enbart statskyrkan utan även frikyrkorna i de olika länderna. Jag vill i detta sammanhang erinra om, huru- som i England både statskyrkan och frikyrkan i detta avseende så att säga komma under samma fördömelse, ja, enligt vissa kännare skall till och med den katolska frikyrkan hava ännu mer än den engelska statskyrkan brustit ifråga om självständighet, när det gällt att moraliskt bedöma de problem, som kriget gjort aktuella.

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.

(Forts.)

Med vad jag hittills sagt har jag velat motivera eller stryka under, att det varit helt naturligt, att kravet på kyrkans skiljande från staten måste kunna väcka resonnans inom ganska vida kretsar. Men när man då för att få slut på detta missförhållande går fram på den linje, som motionärerna nu göra, då kommer man fram till en punkt, där vi faktiskt se, att hela detta problem vidgar sig på ett annat sätt; det förtätas och fördjupas betydligt. Man känner naturligtvis ett missnöje, en stigande motvilja mot all denna andesvagheter, denna materialistiska anda, som fått gripa så omkring sig inom kyrkan, och har man resolut fränsagt sig all befattning med den religiösa världsåskådningen över huvud taget, är det klart, att man måste först och främst revoltera mot tvånget och kräva full samvetsfrihet. Jag vill säga, att det är ett av kyrkans många missgrepp, att hon har motsatt sig hävandet av detta tvång. Det absoluta statskyrkovånget är ju för övrigt hävt i princip genom dissenterlagarna och riksdagens år 1909 uttalade vilja i dess skrivelse till Kungl. Maj:t, där man begärde en utredning om rätt för svensk medborgare att utträda ur statskyrkan utan att anmäla sig till inträde i religiöst annat samfund. Jag beklagar att denna sak ännu icke upptagits till utredning, men jag tror mig hava rätt att nämna, att det endast är fråga om en eller ett par dagar, innan pressen kommer att publicera meddelande om att detta utredningsarbete är startat.

Därmed är jag också inne på det, som för herr Engberg var en synnerligen stark och bärande punkt, nämligen att ur demokratisk och speciellt socialdemokratisk synpunkt är ju allt vad religionstväng och därmed också samvetstväng heter något princip- vidrigt och absolut förkastligt, och däri har han alldeles rätt. Jag anser därför, att den utvecklingslinje, som man från kyrkligt håll borde följa för att här gå tiden till mötes, är, att vi få fram denna frihet, så att det icke finnes så mycket som skuggan av ett tvång varken i fråga om att erlægga ekonomiska kontributioner till kyrkan eller i fråga om att underkasta sig några av kyrkans kulthandlingar. Därför har jag också alltid röstat för allt som kan befrämja utvecklingen av en sådan frihet i fråga om såväl borgerlig begraving som andra liknande förslag, som här förevarit. Det är nämligen min fasta övertygelse, att ett kraftigt agitationsvapen mot kyrkan därigenom bortfaller, utan att dylika reformer skulle i

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.
(Forts.)

realiteten verka till kyrkans nackdel. Jag binner kanske återkomma till denna fråga i annat sammanhang om ett ögonblick.

Det är naturligtvis fel att tro, som somliga göra, att statskyrkans avskaffande skulle betyda detsamma som att ställa religionen på avskrivning. Jag hoppas, att man kan i debatten hålla borta åtminstone den synpunkten. Det är klart, att religionen lever sitt liv oberoende av de yttre arbetsformer, vartill den har att anknyta. Den kommer naturligtvis, om dessa motioner ginge igenom, att antaga sektens former med sektens både styrka och begränsning, men att den därför icke skall hämmas i sitt liv, förstår man nog. Det talas redan nu från kyrkligt håll om löftena om storslagna miljondonationer från olika håll, varigenom man vill tillförsäkra kyrkan såsom frikyrka det ekonomiska underlaget. Men frågan blir då, och såsom sådan bör den ventileras ur socialdemokratisk synpunkt: *är sektkyrkans liv något för statens sunda kulturutveckling önskvärt?* Jag vill i detta sammanhang erinra om vad den engelska socialisten Wells i sitt lilla arbete »Gud den osynlige konungen» säger på ett ställe om sådana sammanslutningar. Han säger: »Att sluta sig tillsammans innebär att förskaffa sig en fördel på bekostnad av större förluster, att stärka sin känsla av broderskap genom att utestänga den största delen av mänskligheten. Innan man vet ordet av, har kårandan trätt i stället för Guds anda. Tendensen att bilda klickar, utestänga olikartade människor och sammangadda sig emot dem är allt för stark hos mänskligheten, för att man skulle tillåta, att den ytterligare uttryckligen uppmuntrades.» Jag undrar, om det icke finnes ett bestående värde i det argument, som säger, att en sådan frikyrka, vars verksamhet och vars framträdande staten icke alls har rätt att lägga sig i, mycket lätt kan bli en plantskola för varjehanda bigotteri och ljusskygghet, speciellt mot fritt religiöst tänkande över huvud taget. Det är icke blott denna risk som förefinnes. Det finnes en annan, som går i dess släptåg: hela den kapitalistiska ordningen med dess materialistiska anda skulle ännu lättare, än nu är fallet, kunna förkväva och lägga sig över frikyrkans religiösa liv och dess yttringar, såsom en mångfald sorgliga exempel från de amerikanska frikyrkorna giva vid handen.

Jag vill också erinra om att en sådan till sina verksamhetsformer och hela sin grund av staten och alltså av folkrepresentationen och demokratien oavhängig frikyrka frestas naturligtvis såsom också historien lär, att bli en stat inom staten och att uppträda även med politiska direktiv. Vi hava redan nu kunnat se hur t. ex. i Danmark den s. k. inre missionen söker politiskt konsolidera sig, och det finnes många politiska radikaler, som anse, att när danska folkkyrkan skall komma att fullständigt övergå till frikyrkans form, kan man vänta sig en ytterligare skärpt sådan konsolidering med ett religiöst kampparti med alla de förhatliga konsekvenser, när det gäller det allmänna livet, som följa av att religionen på detta sätt användes som partietikett och annat, varav vi själva för övrigt stundom fått en försmak. Att man på

det sättet genom att låta kyrkan leva sitt eget fria liv medverkar till en sådan utveckling, kan man icke komma ifrån.

Nu kan man säga, att dessa av mig anförda missförhållanden, denna obskurantism och ljusskygghet, detta förtryck och detta hänsyntagande till krass ekonomisk materialism och annat, som skulle frodas i frikyrkans sköte, dessa missförhållanden finnas redan nu, inom statskyrkan, så att det är icke så värst sorgliga förändringar att vänta. Jag vill icke neka till att så är fallet, men då blir frågan den: är det en riktig och klok politik att bota ont med värre, vilket man då faktiskt gör?

Jag skulle också vilja säga, att när man talar om att det är orimligt att premiera en viss bekännelse på andras bekostnad, är detta ett alldeles riktigt och starkt argument, men hur är det i själva verket? Huru många människor stå egentligen i realiteten kvar på 1593 års dogmatiska ståndpunkt? Kan man egentligen i vårt land tala om ett florilegium en samling av på det religiösa området mycket djupt motsatta och diametrala uppfattningar, där man kan säga, att de, som icke på något sätt atnjuta statens skydd eller sanktion, känna sig otillbörligt missgynnade och tillbakasatta? Det skulle i så fall vara baptisterna eller svenska missionsförbundet. Man kan då också vänta, att det dagligen hölles vid liv en stark opinion från det hållet, som krävde, att kyrkan utan vidare skulle avföras från dagordningen. Men av dylikt förmärkes föga. Jag vill i stället erinra om att, om jag icke har tytt utvecklingen fel, föreligger det en tendens till en slags syntetisk enhetsutveckling; det, som skiljer de olika religionsbekännarna, blir allt mindre och mindre, och det, som enar dem och som är det centrala, blir mer och mer förståeligt och påtagligt för de allra flesta. Till kyrkans *officiella* trosbekännelse stå de flesta människor i motsättning, men det har vuxit fram en religiös grundsyn, som faktiskt blivit gemensam för flertalet inom nationen. Dessa begära icke ett sönderbrytande av den kyrkliga formen. Naturligtvis får det därför icke finnas minsta skugga av tvång över dem, som ej dela denna åskådning, de måste hava sin fulla frihet, både ekonomisk frihet från alla kontributioner till statskyrkan och naturligtvis också frihet från att på något sätt stå i förbindelse med några av de kulthandlingar, som förekomma i ett sådant religionssamfund.

Man kan icke neka till att det är en svaghet, som ändå finnes i de föreliggande motionerna, att de uppbäras icke av ett påtagligt framträdande intresse hos den allmänna opinionen ute i landet. Att exempelvis arbetarna icke hysa några positivt kyrkliga intressen, får man icke törvåna sig över; det vore väl snarare underligt, om de gjorde det. Men å andra sidan skall man också lägga märke till en ganska intressant psykologisk iakttagelse, och det är, att intresset för en medveten antiklerikal propaganda varit och är oerbört litet i vårt land, icke minst nu.

Jag vill här erinra om att Algot Ruhes broschyr i detta ämne »Töm kyrkan» är alldeles bortglömd. Han påpekade på sin tid,

Ang. upplösning av sambundet mellan kyrkan och staten.
(Forts.)

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.

(Forts.)

att kulthandlingarna, såsom dop, konfirmation och vigsel, är något alldeles frivilligt, som man bör alldeles utebliva ifrån för att på det sättet ställa kyrkan inför en fait accompli och visa, att den icke uppbäres av folkets förtroende. 'Algot Ruhe, vilkens radikalism ingen kan betvivla, har numera för sin del kommit till en annan uppfattning, enligt vad jag personligen hört av honom själv vid flera tillfällen. Han anser nämligen, att de andra vägar, på vilka man har velat skapa en moralisk och etisk grund icke minst för den kämpande demokratien, icke varit tillräckliga. Han vill därför icke säga, att demokratien såsom sådan behöver statskyrkan, men han menar, att där finnas möjligheter, som det vore oklokt att låta ligga outnyttjade. Han hade en gång för icke länge sedan ett uttryck, att han skulle önska »ett samvetsäktenskap mellan socialdemokratien och de unga radikala krafterna på det kyrkliga och över huvud taget det religiösa livets område i vårt land». Men fränsett detta, varav kommer det sig, att det icke finnes en verklig antiklerikal folkrörelse? Det måste sägas, att något sådant förekommer icke i stort sett. Varav kommer det sig, att hans uppmaning, att tömma kyrkan och utebliva från dess kulthandlingar icke haft någon effekt? Naturligtvis spelar seden och vanan en oerhörd stor roll, men det finnes säkerligen också något annat. Även hos stora massor i vårt land, som av sociala och personliga skäl känna misstro, kanske avoghet icke blott mot kyrkan utan mot de religiösa formerna över huvud taget, där märker man ändå, att den religiösa driften lever kvar på det ena eller andra sättet. Människorna ha en intuitiv känsla av att trots all timlig skröplighet, trots all ynklighet i den yttre utformningen, stå de här inför en makt, en realitet i livet, med vilken de ändå vilja uppehålla en viss kontakt. Innerst ställa sig nämligen alldeles säkert människorna i allmänhet sympatiska och viljande till detta möte vare sig i ritualens, kultens eller tillbedjans form, detta möte med den Högste med den osinnliga världens krafter. Det är något, som man icke kan komma ifrån, och det är en allmänmänsklig företeelse, att i livets allvarsstunder känna människorna ett levande behov av den solennitet, det allvar och djup över livet, som känslan av mötet med översinnliga krafter kan skänka. Den driften lever hos de flesta människor, man må sedan giva den en marxistisk förklaring med avseende å dess uppkomst och natur eller ej. Det är en sak för sig. Faktum står kvar, att den driften lever och rör sig hos de allra flesta människor, och när sorg och skuld tynga eller något av livets glans falnar och sjunker samman, och den stunden kommer förr eller senare då stiger den känslan samtidigt. Jag skulle vilja återgiva några strofer av en frejdad dalaskald, där han i följande ord ger uttryck för hur icke minst, när människan känner, att förgängelsen nalkas, den yttre skumhöljdheten, kan ersättas av en annan klarhetssyn. De orden kunna anföras såsom exempel på ett av de många tillfällen, då de religiösa drifterna och krafterna komma till medvetande i det mänskliga livet. Det är, när han säger om den gamle mannen:

»Mörkret varur han stigit
 tätnar ännu en gång,
 harpor som länge tigit,
 susa hans barndomssång.
 Snart tiger världens gälla
 kvidan om kamp och kval.
 Klarare toner välla
 närmare livets källa,
 närmare dödens dal.
 Allt vad han kärast visste,
 viskar med kända ljud.
 Vänner han känt och miste
 sända förtrogna bud.
 Stapplande fram eländigt
 tycks han sig närmre ständigt
 stjärnorna, blomstren, Gud.»

*Ang. upplös-
 ning av sam-
 bandet mellan
 kyrkan och
 staten.
 (Forts.)*

Jag menar icke med detta, att den religiösa driften är något som hör avtyningen eller ålderdomen till, men livserfarenhetens och ålderns religiösa sinnelag är genom möjligheten till påverkan av andra människor en ständigt kvällande källa till religiöst liv, det kunna vi icke förneka. Vi måste alltså räkna med religionen som en mäktig realitet och icke betrakta den så, som vore det blott en tidsfråga, när den på grund av utvecklingens gång är alldeles försvunnen. Då kanske man invänder, att allt detta må vara gott och väl; detta religiösa liv, som då förefinnes, det kan ju lika väl leva i frikyrkan, och det förhindras icke genom att man tillämpar frikyrkotanken. Det är nog riktigt, men vad blir följden av en sådan utveckling? Jo, religionen följer sin fria växt fullständigt okontrollerad. Det kan hända, som jag förut antytt, att i socialt och politiskt reaktionärt syfte människor komma att vädja till människosjälens starkaste drifter, en vädjan som kan vara framgångsrik nog, men om detta är att säkerställa en lugn kulturutveckling, det lämnar jag därhän. Då kanske man säger som herr Engberg, att det finnes ett medel mot den obskurantism som skulle frodas i en sådan frikyrka, och det är den konfessionslösa religionsundervisningen. Men vi få dock erkänna, att denna undervisning blir av rent kunskapsteoretisk art, då den endast avser att bibringa ungdomen kunskap om främst kristendomen men även andra religioner. Det är dock ett viktigt område, som kommer att bli alldeles oberört, nämligen känslans, det kunna vi icke komma ifrån, och jag för min del tror icke alls, att en sådan enbart konfessionslös undervisning skall vara en tillräcklig borgen för att icke varjehanda religiösa förvillelser och annat skall kunna på det sättet i frikyrkan kanske växa över allsammans. Det må man fråga sig även ur socialdemokratisk synpunkt: är det en klok socialpolitik, att låta ett så viktigt livsområde leva fullständigt sitt eget fria liv? Om man måste räkna med att religionen är en av samhällets mest integrerande krafter, så innebär det alltså, att

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.

(Forts.)

man icke kan säga, att man *löser* problemet på det sätt som i motionen avses, utan enligt min uppfattning går man omkring det och skjuter det åt sidan. Någon lösning är det faktiskt icke.

Jag vill till slut säga, att vi allesammans känna på ett hemskt sätt, hur vårens ljus därute kontrasterar mot den andliga vinter-
natt som ruvar tungt över hela världen, och man kan fråga sig, om man på allvar vågar hoppas på en verklig vår och pånyttfödelse i världen, när ekot av det sista kanonskottet dött bort. Frukta icke även vi som varit nog så starka optimister, nya farliga moln vid synranden? Myllrar det ej av nya komplicerade arbetsuppgifter? Vi fråga oss nästan med bävan: var äga vi de moraliska och sedliga krafterna till att lösa dessa förvärrade och försvårade oerhörda uppgifter, som sedan vänta kulturen? Jag vill ur socialdemokratisk synpunkt också säga: har det icke ofta för många av våra partivänner uppställt sig *den frågan, huru socialdemokraternas storslagna solidaritetsrike* skall kunna genomföras enbart på de yttre reformernas väg, om vi icke ha den grund att bygga på, att det finnes helgjutna personligheter, som i sig upptaga alla dessa idéer? Jag vill bekänna, att för mig har åtminstone socialismen alltid givit intryck av en helig mark, och ju djupare man kommit in där, desto mer märker man, till vilka allvarliga konsekvenser den vill driva och vilka oerhörda krav den ställer på de rent personliga och moraliska krafterna. Vad vi behöva för att möta en sådan tid därpå ger den engelske socialisten Wells, som jag nyss citerade, ett svar som kammaren torde få medge, att jag uppläser. Han utvecklar i slutet av sitt intressanta arbete »Mr Britling kommer till klarhet» och även i det av mig förut citerade arbetet, att hela vår kultur riskerar att icke kunna lösa dessa uppgifter, om den icke slår in på en ny och annan väg. Vad vi behöva är icke enbart reformer och utveckling av de sociala och politiska förhållandena fram emot större rättvisa, utan jämsides med detta böra vi också bli helt nya människor. Han säger också i sin starka och berättigade kritik av kyrkans lära, att vi behöva både en ny jord och en ny himmel, och han söker upprepade gånger att visa fram, att det religiöst betonade omdaningsarbetet i världen är det som har framtiden för sig. För övrigt siar han om att den tiden kan vara nära nog. Han säger på ett ställe följande: »Många tecken tyda på att en ny dager randas, den kan komma lika hastigt som morgonen efter en natt i tropikerna. För närvarande förefaller det kanske som om just intet av större vikt inträffade utom att teologiens gamla välbekanta stjärnbilder bleknat en smula och förlorat några av sina många punkter. Men intet bleknar av sig självt. Nattens djupa stillhet är bruten, och den nya trons morgonstjärna, den sista och klaraste av alla stjärnorna, den som får sitt ljus från den snart uppgående solen, lyser på fästet. Det är en darrning och lätt rörelse liksom före en bris.» Sedan utvecklar han sitt mera förnufts-
enliga och radikala Gudsbegrepp och hela den religiösa syn till vilken han har kommit såsom det förlösande ord, varpå världen

väntar och som den faktiskt redan enligt hans mening och, som jag tror, mycket riktigt också kommit till. Jag vill för min del säga, att vare sig det blir i den ädla och förändligade form som han tänkt sig eller på ett primitivare sätt, så tror jag för min del, att de religiösa krafternas mäktiga böljegang genom folken kan vara snart nog förestående och att den helt säkert skall följa i den stora krisens och nödens spår. Då kan man fråga sig: skall för vårt land detta få vara en staten och samhället ovidkommande sak, som far växa så vilt och fritt som helst, utan att samhället söker leda det till en kraft som befruktar kulturen med det ädlast möjliga utsäde? Man invänder ännu en gång, att det må vara gott och väl, men för allt detta behöves icke den nuvarande kyrkoformen. Nej, det är mycket riktigt, men då vill jag sluta med att säga, att redan nu börjar man höra andra toner i vårt land.

Ang. upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten.
(Forts.)

Det saknas verkligen icke sådana tempel, där individens och samfundets problem läggas fram i ljuset utav de rena ideal, som evangelierna visa hän till, och detta sker utan att förkunnelsen nedtnges av förnuftskränkande dogmatiska former eller att den skymmes av en ensidig klassbetoning, ty jag är övertygad om att en förkunnelse kan vara fri från det ena såväl som det andra och ändå vara en religiöst uppbygglig och etiskt uppfostrande förkunnelse. Människor komma också och lyssna till en sådan förkunnelse, och sinnet fylles med arbetsglädje och stilla förtröstan om att tillvaron är till sitt innersta väsen god, att livets enda innehåll och mål är den goda, heliga maktens tjänande. Sådana krafter bryta fram, som vilja sona gamla synder och ställa livets mödor och verk i ljuset av förkunnaren från Gallilea, vars budskap om rättfärdighet och frid alltjämt äger det absolutas majestät över sig. Den förkunnelsen äger en etisk betydelse, som ej kan överskattas. Men den är vanskelig i sitt uppträdande och sina utvecklingsmöjligheter. Mammonismen, som gastkramar hela vårt släkte och firar sina blodiga triumfer, söker med kraft hävda sitt välde. Företagarandans religion har skapat sig myriader av präster och lekmän, pistångernas dån och maskinernas rassel är den klockklang, som förkunnar dess gudstjänst. Dess altare är rest av den hårda gula metall, som är världsfurstens egen symbol. Livets ideella krafter kämpa en tung och ojämnr strid mot den makten.

Inför sådana perspektiv må man fråga sig: var finnes hjälpen mot allt detta? Enbart från demokratin eller de politiska reformerna? Eller enbart från vad Marx kallar det »materiella begärandet». Kan man lita på att enbart de exproprierade eller proletariatet på grund av sitt naturliga behov, sitt materiella begärande kommer att förverkliga den rättfärdighet, varefter mänskligheten trängtar — och utan att kunna tro och hoppas på denna rättfärdighet är ju ett liv meningslöst — kan man äga en garanti för att detta i och för sig är nog?

Man kan göra ett inpass mot detta och säga: är manne den svenska statskyrkan den hjälp man har att lita sig till i dessa

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.
(Forts.)

dagar? Jag vill icke påstå detta, men jag vill säga, att *alla* dugliga krafter måste fram och alla för nationens etiska och sedliga lyftning värdefulla krafter måste skyddas i detta sitt arbete. För närvarande är det ej demokrati som behöver kyrkan, allra minst den nuvarande kyrkan. Det erkänner jag gärna. Men ur tidens trängsel och nöd har det begynn timer spira på det religiösa området, ofta i den kyrkliga formen, ett annat och nytt liv, och detta behöver demokratiens och därmed statens stöd för att leva och utvecklas, och det begär, att framtidens demokrati, som bär segern inom sig, skall garantera, att icke mörka makter få driva sitt spel, så att frihetens, sanningssökandets och rättfärdighetssinnets livgivande ström hejdas på något sätt framför det religiösa livets marker.

Det är från sådana utgångspunkter, herr talman, som jag nu ansett mig icke kunna biträda de förevarande motionerna. Vårt folk är andligen fattigt och söndertrasat, nu mer än någonsin, och det är väl ett av tidens lyten, som vi aldrig kunna undgå. Kyrkan är det icke minst, men jag för min del vill åtminstone inte medverka till en åtgärd, som ställer staten främmande för de former och vägar varav folkets etiska, och religiösa fostringsarbete begagnar sig, ty sådant leder till ökad rotlöshet, sinnenas ökade bitterhet och andlig skymning i stället för ljus, och därtill vill jag inte lämna min medverkan. Tidens bördor äro tunga nog ändå att bära. Jag yrkar därför bifall till utskottets förslag.

Sedan herr talmannen nu återtagit ledningen av förhandlingarna, anförde:

Herr Berggren: Då jag varit en av dem, som varit med om att avge det utlåtande, som här föreligger, skall jag be att få säga några korta ord angående detsamma.

Det är ju en ganska djupt ingripande fråga, som här föreligger till avgörande. Redan den omständigheten, att statskyrkan har ägt bestånd inemot 400 år, är ju ett vittnesbörd om, att den har djupa rötter hos vårt folk, ock också ett vittnesbörd om, att den har för vårt folk haft en viktig uppgift att fylla. Det har nu emellertid under de senare decennierna inträtt nya faktorer, som gjort, att krafter ha börjat resa sig mot statskyrkan. Sådana faktorer äro dels den frireligiösa väckelse, som gått fram under de senare decennierna, dels också den förändrade livsåskådning, som trätt fram på grund av en hel del andra orsaker. Det är således från olika håll, som kravet på en skilsmässa mellan stat och kyrka har kommit fram, och givetvis kan inte förnekas, att det också anförts starka skäl från åtskilliga håll vid detta kravs framförande, och en del av dessa skäl har särskilt framhållits i föreliggande motioner.

Jag ämnar nu inte inlåta mig på någon polemik mot vare sig motionärerna eller den förste talaren här. Jag vill dock göra ett par anmärkningar mot den motivering, som man här framfört. Det

har särskilt framhållits, att religionsfriheten icke kan förenas med en statskyrka. Teoretisk sett, är detta alldeles riktigt, men då vi se på saken, sådan den i verkligheten har utvecklats under senare tid, måste vi erkänna, att även inom statskyrkans ram religionsfriheten i ganska hög grad blivit tillgodosedd, och detta krav kan där ytterligare på de partiella reformernas väg tillgodoses. Det har ju också inom denna kammare gång på gång fattats beslut, som tydligen visa, att kammaren velat vara med om att i det fallet tillgodose religionsfrihetskravet.

*Ang. upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten.
(Forts.)*

Det är emellertid, då det gäller denna fråga om skilsmässa mellan stat och kyrka, åtskilliga problem, som i alla fall göra, att man kan ställa sig ganska tveksam härvidlag. Jag skall beröra blott ett par mera framträdande av dessa.

Först och främst måste vi tänka oss som en ovillkorlig konsekvens av denna skilsmässa, att kristendomsundervisningen måste försvinna ur statens skolor. Vi kunna inte tänka oss, att när bandet mellan stat och kyrka har upphört, kristendomsundervisningen skall kunna som hittills bedrivas. Antingen måste denna kunskapsgren bli föremål för enskild undervisning, i vilket fall givetvis ofta de lärarkrafter, som komma att stå till buds, icke komma att fylla måttet, eller också måste religionsundervisningen helt försummas, och man kan vänta, att detta när någon tid förflutit, oftast blir fallet, ty däråt pekar erfarenheten från åtskilliga andra länder, där statskyrkan avskaffats. Detta har där ofta mynnat ut i att religionsundervisningen försvunnit icke bara från skolorna utan också ur barnundervisningen i allmänhet.

Det är också en annan sak, som synes mig bli en konsekvens härav, nämligen att prästutbildningen alldeles skulle komma att avskiljas från universiteten; och jag tror, att icke heller detta skulle vara önskvärt utan att det skulle föra oss kulturellt mycket långt tillbaka. Det är således åtskilliga problem, som nog äro värda att tänka på, innan man går att fatta ett avgörande i den fråga, som här föreligger. Då dessa spörsmål synas mig vara av särdeles stor vikt, har jag naturligtvis icke kunnat, såsom motionärerna velat föreslå, redan på förhand fatta en sådan ståndpunkt, att jag kan vara med om att tillstyrka motionerna i den form, de föreligga.

På grund av det anförda ber jag, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Isaksson. Herr talman! Jag skall icke upptaga kammarens tid med att ingå i någon principdebatt. Jag skall endast deklarerat min egen uppfattning i denna fråga, och samma uppfattning har även den missionsförening, som jag tillhör.

Vi anse kyrkan vara vår moder, genom vilken vi fått ett oskattbart arv, nämligen Guds heliga ord och genom det kunskap om oss själva och vår synd samt om Gud och hans genom Jesu Kristi person och verk uppenbarade frälsningsnåd. Vi hava fått kunskap om vägen hem till Gud så väl som om den breda vägen, som

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.
(Forts.)

drager till fördömelse. Och vi älska därför denna vår moder, även fastän hon icke är fullkomlig. De på Jesus troende, som i sin verksamhet äro sammanslutna i Östra Smålands missionsförening, känna därför intet behov av att skiljas från vår statskyrka.

Hade undervisningen vid våra universitet fortgått så som för några år sedan, så att prästerna hade lärt sig predika bibelkritik i stället för Kristus, då hade även vi önskat skilsmässa ifrån en sådan kyrka. Men det har i detta avseendet blivit något bättre. Många teologer tyckas nu inse, att mycket av det, som de kallade vetenskap, icke är annat än hypoteser. Och så länge vår kyrka undervisar i överensstämmelse med Guds heliga ord och den evangeliskt-lutherska bekännelsen, så hava vi mera gagn av vår statskyrka än vi torde fatta.

Jag yrkar bifall till utskottets kläm.

Herr Berglund: De synpunkter, jag lagt till grund för min motion, äro uteslutande religionsfrihetens, och det är därför litet beklämmande att här lyssna till en del talare, när jag finner, att de verkligen icke — såsom jag trott — hava blick för vad religionsfrihet är. Jag har fått den uppfattningen av denna debatt och av alla debatter i hithörande frågor i denna kammare i år, att religionsfriheten strängt taget är något, som är till endast för dem, som hysa en viss religiös åskådning, men icke till för dem som icke hysa någon religiös åskådning. Det är endast för de religiösa av olika schatteringar, som religionsfriheten finnes till, men för de irreligiösa — om jag så får uttrycka mig — behövs den icke. Man menar, att dessa, som icke anses hava någon viss religiös övertygelse, egentligen hava ett samvete, som man icke behöver taga hänsyn till. Herr Berggren talade också om att taga hänsyn till religionsfriheten, och jag tycker, att utskottet verkligen skulle hava haft ett gott tillfälle att avskaffa det tvång, som råder på detta område, genom att åtminstone bifalla den del av min motion, vari begäres omedelbara åtgärder för att upphäva det tvång, som råder, åtminstone det tvång, som oberoende av en utredning om problemet i dess helhet verkligen skulle kunna upphävas.

Jag går ut ifrån den synpunkten, att staten erkänner alla åskådningar — de må nu vara religiösa eller irreligiösa — och även erkänner de olika åskådningarnas representanter såsom fullgoda medborgare. Den åsikten grundar sig nog till stor del på erfarenheten av att en medborgares värde icke är beroende av hans ställning till kyrkan eller religionen över huvud taget eller därav om han erkänner den ena eller andra religiösa åskådningen, utan att alla äro lika goda medborgare, och då bör också konsekvensen vara klart given. Men konsekvensen av religionsfrihetens i grundlagarna skrivna bud har icke blivit dragen. 1809 års lagstiftare stodo i detta fall långt före icke blott sin utan även vår tid. De kunde verkligen i princip grundlagstifta om religionsfrihet, men vi hava icke på 100 år kunnat i praktiken utföra religionsfrihetens krav. Det är icke min mening att på något sätt giva någon skildring av

det tvång, som råder i detta fall. Det känna vi litet var, och det är därför onödigt att giva sig in på det området. Men jag vill beröra ett par saker, som särskilt ligga mig om hjärtat, och som även berörts av en föregående talare, utskottets vice ordförande. Han drog den slutsatsen att om sambandet mellan stat och kyrka skulle upphävas, skulle också religionsundervisningen försvinna ur skolorna. Men jag tror att man med ledning av den debatt, som fördes här i denna kammare för någon tid sedan i fråga om kristendomsundervisningen i skolorna kan draga den slutsatsen, att något yrkande i den vägen icke framkommit, och ingen av motionärerna har tänkt sig den lösningen. Alla hava tänkt sig, att religionsundervisningen fortfarande skulle vara kvar i skolorna, men att den skulle få en konfessionslös prägel. Nu menar man, att det icke är möjligt att få en religionsundervisning med konfessionslös prägel. Men då frågar jag, om man då icke samtidigt måste erkänna, att religionsfrihet över huvud taget är omöjlig.

Ang. upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten.
(Forts.)

Vi måste här taga hänsyn till tre parter. Jag vill icke trycka för hårt på föräldrarnas rätt att själva bestämma över sina barn. Det förstå vi alla, att det för föräldrarna kan vara ett tvång att få sina barn undervisade i en åskådning, föräldrarna själva icke omfatta. Men det är ett tvång så mycket mera ur barnens synpunkt, då dessa böra hava rätt att fordra att icke få med sig ut i livet en viss från början hos dem såsom ofelbar inpräglad åskådning, utan en hjälp och vägledning till att själva skapa sig en åskådning. För det tredje hava vi lärarnas rätt till samvetsfrihet. Med en religionsundervisning, som fortfarande skulle vara konfessionell, hava vi icke någon samvetsfrihet för lärarna. Dessa torde känna denna tunga börda allra mest tryckande, och jag kan personligen vittna därom att religionsfrihet är något, som för oss i skolorna är fullkomligt främmande. Om detta grundlagsbud om religionsfrihet har den innebörden att det skall omfatta alla, måste även lärarna inrymmas uti bestämmelserna i denna paragraf i grundlagen. Jag anser det vidare vara av vikt att i samband med detta framhålla frågan om hela vår nuvarande folkskoleundervisnings sammanknippande med kyrkan.

Jag anser detta vara en synnerligen viktig punkt att tänka på. Det är icke bara fråga om själva religionsundervisningen, utan hela skolan är ju ställd under kyrkans myndigheter i första hand. Detta anser jag innebära stor ofrihet för vår folkundervisning.

En hel del andra former av tvång på detta område vill jag nu icke närmare gå in på. De äro sasom ofta påstås icke blott av formell natur, utan det är tvångsformer, som verkligen kunna innebära ett mycket djupt lidande för personer, som tvingas in under dem.

Herr Hallén talade om religionens betydelse för det mänskliga livet. Jag tror icke, att det egentligen är värt att här gå in på den frågan. Det är ingen av motionärerna, som bestritt, att även med ett borttagande av sambandet mellan kyrka och stat religionen icke skulle leva kvar och fortfarande utöva sitt inflytande

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.
(Forts.)

bland människorna. Det är icke mot religionen de vänt sig. Jag anser därför, att den frågan strängt taget icke borde förekomma i detta sammanhang.

Jag får till sist ännu ytterligare betona, att jag anser, att religionsfrihetens krav icke blivit tillräckligt förstärkt av utskottets majoritet. Man har icke insett, vad det betyder att få religionsfrihet för alla svenska medborgare. Jag kom för övrigt under frågans behandling i utskottet till fullkomlig insikt om att religionsfriheten är något, som icke är avsett för alla människor utan endast för dem, som hysa en viss religiös övertygelse eller åskådning.

Jag erinrar mig ett uttryck, som fälldes av herr Lindman i debatten om kristendomsundervisningen i våra skolor; det var med anledning av herr Kjellbergs anförande, då han talade om att vi måste mera betona rättfärdighetskravet i vår undervisning och att vi behövde mera rättfärdighet oss människor emellan. Här tycker jag, att det ordet verkligen kan vara på sin plats. Skola vi verkligen tänka på att få rättfärdighet oss människor emellan, måste vi särskilt på religionens område uppfylla det budet. Rättfärdigheten kräver, att vi hava full religionsfrihet och icke något tvång.

Jag fasthåller vid, att det är något för litet tillmötesgående från utskottsmajoritetens sida att icke vilja göra något. Jag anser, att man bort kunna gå med på en utredning »huruvida», då man icke var på det klara med att utreda frågan »på vad sätt». Om man verkligen håller på religionsfrihet, bör man åtminstone kunna gå med på en skrivelse med syfte att omedelbart åtgärder vidtagas för att upphäva det tvång, som nu utövas mot olika tänkande i religiöst avseende. Men icke ens på den punkten hava motionärerna kunnat röna tillmötesgående från utskottet. Detta anser jag ha sin grund i att man icke insett, att alla människor kräva religionsfrihet.

Herr Hallén talade om att det icke finnes någon grundval för det här kravet bland t. ex. arbetarklassen. Ja, det kan hända, att detta problem inte är så aktuellt, som det borde vara, men jag är fullkomligt övertygad om att det blir mer och mer aktuellt för var dag som går, och om man kräver en mera synbar opinion, kommer det säkert inte att dröja länge, förrän denna opinion visar sig mer, än den gjort under de senaste åren. Det kommer inte att dröja länge, förrän arbetarklassen helt säkert visar, att den står bakom det krav, som i dessa motioner förts fram, och givet är också, att vi icke böra vänta längre med att tillmötesgå detsamma.

För min del får jag instämma i den reservation, som av utskottets socialdemokratiska ledamöter vidfogats betänkandet.

Herr Engberg: Jag har ju, det vill jag från början erkänna kommit i en rätt pikant situation i debatten, därför att jag huvudsakligen, för att inte säga allenast, nödgas vända mig mot en partivän, som i den här frågan går emot den ståndpunkt, som partiet i allmänhet intar. Herr Hallén har i sitt angrepp på den ståndpunkt, som intagits av utskottsreservanterna gått ut från ett all-

mänt resonemang, som han på ingen enda punkt, såvitt jag kunde fatta honom, logiskt sammanknöt med det krav i vilket reservationen utmynnat. Det finnes ingenstans i utskottsminoritetens ståndpunkt, eller uti den ståndpunkt som vi socialdemokrater intaga i denna fråga, inlagt, att vi skulle betrakta skilsmässan mellan staten och kyrkan såsom en skilsmässa mellan staten och religionen. Skilsmässa mellan staten och kyrkan är *icke* skilsmässa mellan staten och religionen. Efteråt som förr skall självfallet en hel del betydelsefulla problem kvarstå angående folkets religiösa uppfostringsfrågor och moraliska dito, och det finnes väl ingen så naiv att han tror, att statsmakten i och med skilsmässan mellan stat och kyrka skulle vara helt och hållet ställd utanför varje befattning med och hänsyn till det religiösa livets företeelser. Herr Hallén resonerade i alla fall från en utgångspunkt, som måste innebära ett antagande av eller åtminstone ett starkt befarande av att statens skilsmässa med kyrkan betyder en statens skilsmässa med religionen. Han skred först och främst till att skildra, hur statskyrkan begått en hel del försyndelser, så kom han fram till märkesåret 1912, då han konstaterade, att statskyrkan gjort en slags syndabekännelse och att sedan ägt rum en nyorientering från kyrkans sida. Därifrån gick han till en skildring av det allmänna religiösa behovet i den nu splittrade tiden och drog därav den slutsatsen att vi få icke underskatta de religiösa värdena ock religionens roll i samhället. Ergo: låt oss hålla på statskyrkan! Han kände uppenbarligen, att han befann sig på svag grund, ty han gjorde mot sig själv det inkastet: det är uppenbart, att även frikyrkan skulle kunna tillgodose dessa behov. Men gentemot den reservationen reserverar han sig igen och förklarar, att han för sin del hyser den uppfattningen, att frikyrkan icke ger tillräckligt utrymme åt det andliga liv, som han här kräver. Han fick instämmande av herr Isaksson på Smålandsbänken, och kanske låg redan däri svaret angivet hur det står till i själva verket med det andliga livet inom den nuvarande kyrkan.

Han förklarar vidare, att det kan inte vara socialistisk politik, att man skulle utan kontroll från statens sida lämna ett så betydelsefullt område som det religiösa livet. Ja, där är återigen en punkt i Herr Halléns anförande som inte på något sätt innebär ett bemötande utav den ståndpunkt, som vi socialdemokrater intaga, ty vi ha icke på något sätt velat göra gällande vår allmänna uppfattning, att staten uti sin kontroll skulle få sträcka över på det religiösa tänkandets eller kännandets område. Redan Olaus Petri ansåg ju, att tankar skulle vara tullfria, och vi upprätthålla för vår del samma grundsats. Vi anse det icke behöva resas några andliga tullmurar vare sig i statskyrkans form eller andra, och från den ståndpunkten är också självklart, att lika väl som vi kräva, att samhällets ekonomiska liv skall ställas under centraliserad och förnuftig kontroll, lika väl avvisa vi varje ingrepp på tankefriheten och rätten att med avseende å tillvarons gäta bilda sig den mening man vill.

Ang. upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten.
(Forts.)

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.
(Forts.)

Herr Hallén resonerade vidare på det sättet, som om här låge ett underkännande av det religiösa behovet.

Jag har för min del icke underkänt det religiösa behovet. Jag anser detsamma vara ytterst märkbart inom olika kretsar, men jag vill betona, att det är individuellt. Det är starkare hos den ene och svagare hos den andre. Men jag vill tillägga, att det naturligtvis för varje kulturmänniska finnes vad man kallar det metafysiska behovet, något som går utöver det vanliga, det rätlinjiga, och rationella. Det skulle dock vara en orimlighet att därför kräva en underkastelse från hela folkets sida, att det skulle gå en enda utstakad väg, för vårt vidkommande utstakad år 1593. Ty när herr Hallén på den punkten gjorde en invändning och förklarade att det vore en karikatyr att söka göra gällande, att 1593 års ståndpunkt skulle vara den nuvarande kyrkans ståndpunkt, ber jag att få erinra honom därom, att samtliga de grundlagsbestämmelser, som avhandla den rena evangeliska läran, ha dock en syftning just till den bekännelse, som för vårt vidkommande kodifierades år 1593. Vi ha icke efter det årtalet haft någon ändring i den ståndpunkt, som där kommit till uttryck, och när det kommer till kritan och nu ifrågavarande bestämmelser skola tolkas efter bokstaven, så rycker man också fram med den tolkning av dessa bestämmelser, som där gjorts gällande.

Jag vill också påpeka, att herr Hallén i sitt anförande gick förbi de två huvudsynpunkter, som jag anlagt i mitt första anförande. Han hade ingenting att säga om den *sociala* synpunkten, frågan om kyrkan såsom en klassinstitution, och han hade ingenting att säga om *religionsfrihetens* förenlighet med statskyrkosystemet över huvud taget. Det är dock rätt märkligt, att herr Hallén kunde göra gällande, att han ville vara med om ett *fullständigt* avlägsnande av varje tvång. Jag vill då fråga: hur är det möjligt att å ena sidan säga: vi skola behålla statskyrkan, men å andra sidan förklara: jag vill vara med om att avlägsna *varje som helst* tvång? Detta är väl ändå liksom att tala om en kniv utan skaft som är utan blad. Om man ställer sig på den ståndpunkten, att man förklarar, att varje som helst religiöst tvång skall upphävas, så följer väl också därav obönhörligt, såvitt jag förstår, om man nämligen skall genomföra detta över hela linjen, att statskyrkosystemet självt upphäves. Ty det vill ju icke ens herr Hallén söka gendriva, att statskyrkosystemet dock består därigenom, att staten inträder till förmån för en viss bekännelse och ställer sig bakom densamma med sina maktfaktorer på bekostnad av andra beklännelser.

Men antag nu, att varje som helst tvång i religiöst hänseende skulle vara avlägsnat, vad återstode då egentligen av statskyrkan? Det är för övrigt ganska intressant att i detta fall konstatera, huru- som herr Hallén även glider förbi den andra synpunkten, angående de sociala inslagen i statskyrkoinstitutionen. Jag berörde detta i mitt första anförande, där jag påpekade, att statskyrkan har genom omständigheternas makt eller kanske riktigare fullt konsekvent på grund av hela sin ställning blivit en klassinstitution. Herr Hallén

gjorde nu i första delen av sitt anförande gällande, att statskyrkan visserligen hade syndat på den punkten, men att man efter år 1912 hade kunnat förmärka en annan läggning, ty då hade ägt rum någon slags konferens, där bland annat från biskop von Schécles sida hade erkänts, att en ny orientering gent emot arbetarrörelsen måste inträda. Men det hade också varit skäl att fortsätta litet längre fram i tiden. Jag vill här erinra om den 6 februari 1914 och reaktionens då företagna djärva kupp här i landet. Vem var det då, som lyste välsignelse över högerbönderna? Jo, kyrkan. Och var har kyrkan varit till finnandes, mina herrar, i alla konflikter, där det gällt en avgörande kamp mellan fattiga och rika här i landet? Har den stått på de fattigas sida? Å nej, den har alltid stått på de rikas sida. Och vad är förklaringen därtill? Jo, förklaringen ligger redan i själva statskyrkobegreppet, som utskottet här tycks totalt ha förbisett, nämligen att statskyrkan betyder *staten* såsom religiöst organiserad, med andra ord, att de *religiösa* organen även äro *statsorgan*. Och vad betyder detta i sin ordning? Jo, det betyder, att de religiösa organens funktion måste få sina direktiv från staten. Kyrkan blir alltså med nödvändighet en moralisk advokat åt staten, en rättfärdigare av statens handlingar, ty vad staten vill, det måste också asättas rättens etikett ifrån kyrkans sida. Det är naturligt, att så måste vara, och kan någon av denna kammare eller någon annan över huvud taget peka på ett historiskt fall, sedan statskyrkan började och sedan reformationstiden, då kyrkan såsom statskyrka har stått i opposition mot statsmakten? Naturligtvis icke, ty det skulle vara detsamma, som om staten hade stått i opposition mot sig själv. Kyrkan såsom statskyrka har med nödvändighet blivit den besittande klassens försvarare på det sättet, att just genom staten har den ekonomiskt besittande klassens politik härskat. Vare sig det har varit en regim av den eller den olika schatteringen, har dock realiter alltid den besittande klassen ekonomiskt härskat genom staten såsom det politiska instrumentet. Därmed har det också blivit förklarligt, att kyrkan alltid har framträtt såsom denna härskande klass moraliska rättfärdigare och försvarare. Det är denna synpunkt, som är den socialistiska synpunkten enligt mitt sätt att se på den föreliggande frågan, och jag kan icke härutinnan dela den enkla syn, som herr Hallén hade på kyrkan såsom den där nu är färdig att göra bot och bättring samt gå ut såsom en giljare till den klass, som den förut förskjutit, och be om denna klass kärlek. Jag tror icke att det längre finnes plats för statskyrkotanken i denna klass medvetande. I sin makts dagar förkroppsligade kyrkan den härskande klassens livskraftigaste idévärld och liksom det unga borgardömet reste hon anspråk på att vara nationens bärare. Men när statskyrkan fann, att den besittningslösa klassen på detta sätt trädde åt sidan och stod oförstående och likgiltig utanför, började hon söka sig ett modus vivendi i klasskampens drama. Då började hon ana, att det kanske för hennes egen skull ändå var förmånligare, om hon icke engagerade sig alltför *öppet* på den härskande klassens sida, utan även sökte vinna

Ang. upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten.
(Forts.)

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.
(Forts.)

arbetarklassen. Jag skulle tro, att i närvarande ögonblick har hela denna romantiska dröm befunnits sakna underlag. Korståget från kyrkans sida ut till de breda lagren har lyttat med ett fiasko. Hon gick ut och lovade fullständig tolerans mot den fria forskningen, men hon har kämpat till det yttersta för att bevara de bestämmelser, som äro ett öppet hån emot detta krav. Jag vill erinra om bestämmelsen i § 28 regeringsformen. Kyrkan gick ut och lovade, att hon skulle bli en friheten, kulturen och framåtskridandet omvårdande folkkyrka. Hur har hon hållit dessa löften? Hon gick ut och lovade, att hon skulle slå vakt om samvetsfriheten, detta samtidigt med att hon envist klängde sig fast vid bestämmelser, som äro en utmaning mot samvetsfrihetens enklaste fordringar. Och hur har hela denna nykyrkliga rörelse, som varit en bärare av den utav herr Hallén nu så berömda kyrkliga renässansen, i själva verket visat sig? Jo, den har varit en andlig pendang till den Rudolf Kjellénska statsläran på det politiska området. Det har varit högerns *maktfilosofi*, omsatt i religiös form, och ingenting annat. Den har gång på gång framträtt, och därvid har en intim förbindelse mellan unghögern och sådana tidningar som exempelvis Vårdkasen och Svensk Lösen, å ena sidan, och å andra sidan denna unglyrkliga åskådning visat sig. Vi sågo detta kanske klarast år 1914 vid den kupp, som jag här omnämnde, och vi ha även sett det sedan flera gånger. Jag menar därför, herr Hallén, att man icke skall alltför mycket försköna den sidan av kyrkans senaste utveckling.

Det har sagts av en gammal tänkare, att när djävulen blev gammal, blev han munk, och måhända gäller det om statskyrkan, att hon på ålderns dagar, när hon såg sin maktställning hotad, fann sig föranlåten att börja föra en ny politik och drapera sig i en kostym, som skulle kunna skydda henne från den upptäckten, att hon i grund och botten var samma gamla kyrka som förut.

Herr Hallén förklarade vidare, att den kapitalistiska ordningens anda skulle lättare lägga sig över frikyrkan än över statskyrkan. Detta är ett resonemang, som jag rakt icke kan förstå. Herr Hallén borde väl såsom socialist i den nuvarande härskande klassen se den privatkapitalistiska klassen, och han borde väl följaktligen i den *real*a statsmakten, se dess politiska instrument. Han borde väl inse, att statskyrkan består såsom en överbyggnad på denna sociala grundval och att statskyrkan följaktligen måste under alla förhållanden bliva den härskande klassens rättfärdigare och försvarare. Jag tror för min del naturligtvis icke heller, att lösningen med en frikyrka är *idealisk* på det sättet, att vi då skulle slippa undan alla konflikter och avigsidor. Man kan icke åstadkomma en sådan lösning, ty den är orimlig. Man må icke tro, att en skilsmässa mellan staten och kyrkan betyder att hela det spänningsförhållande, som här råder, kommer att upplösas. På den punkten anser jag, att professor Harald Hjärne har fullständigt rätt, när han med skarpa betonar, att även om man skiljer staten från kyrkan, skall dock under alla omständigheter ett visst spän-

ningsförhållande råda mellan kyrkan och statsmakten. Det är ju något, som vi sett i Frankrike efter den separation, som där ägt rum i förevarande avseende, och vi ha även sett det på andra håll, och naturligtvis skulle vi även få se detsamma här hos oss. Men det är dock den stora skillnaden, att man då har åt folkets stora breda lager givit den religionsfrihet, som herr Hallén här totalt tappade bort, nämligen rätten för var och en att själv bestämma sin kyrkotillhörighet, rätten för var och en att välja, icke blott till vilket religiöst samfund han vill höra, utan också om han vill tillhöra något religiöst samfund över huvud taget.

Herr Hallén förklarade vidare, att han funnit, att intresset för en medveten antiklerikal propaganda är i avtagande. Ja, för så vitt herr Hallén därmed menade den av honom omnämnda, av Algot Ruhe på sin tid ledda propagandan, och för såvitt han menade den propaganda, som huserar i tidningen Brand o. s. v., tror jag, att man kan säga, att den sortens propaganda är i avtagande. Ty i samma mån som denna fråga framträder såsom ett socialpolitiskt och socialekonomiskt spörsmål, vilket senare den till övervägande del kan sägas vara, i samma mån har man nog också förstått, att här gäller det att inrätta sig därefter och att hugga in just på den punkten. Jag skulle vilja säga, att hela denna gamla antiklerikala anda, som herr Hallén nu pekade på, representerar ett *utopiskt* skede i kampen emot kyrkan, ett skede, som vi redan ha kommit förbi. Men när herr Hallén därav drar den slutsatsen, att det då följaktligen icke finnes någon större stämning ute i landet för en avgörande kamp emot statskyrkan, är han inne på fel spår. Jag hyser tvärtom den uppfattningen, att man överallt är till den grad på det klara med statskyrkans orimlighet och omöjlighet, att man icke kan uppbringa ens några entusiastiska försvarare av densamma. Jag har den känslan, att herr Halléns hela anförande här i dag till förmån för statskyrkan hade en fläkt över sig av förtvivlat begravningsstal. Jag har en känsla av, att denna fråga visserligen kan avfärdas för dagen; den kan visserligen för denna gång skjutas undan, men den skall återkomma alltjämt, till dess att en ändring i de bestående förhållandena har kommit till stånd.

Jag skulle till sist vilja säga, att det är ganska egendomligt, att det på klart demokratiskt och socialdemokratiskt håll kan finnas en tvekan om det krav, som här föreligger. Vi ha sett, hurusom i England den radikala liberalismen dock inträtt till förmån för frikyrkan och gått emot statskyrkan, och det är, såsom jag påpekade i mitt första anförande, ett gammalt hederskrav för allt verkligt frisinne att söka garantera och skapa religionsfrihet inom nationerna. Jag hoppas därför, att även denna andra kammare skall i den riktiga känslan av, att frågan här dock ytterst gäller detta: skola vi ha religionsfrihet eller icke i detta land? nu ge sitt stöd åt reservationen, till vilken jag, herr talman, ännu en gång ber att få yrka bifall.

Herr Hallén: Jag skall verkligen, herr talman, mina herrar,

Ang. upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten.

(Forts.)

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.

(Forts.)

fatta mig ganska kort; jag äger icke herr Engbergs förmåga att kunna så på rak arm rulla upp i repliker hela detta problem om igen. Jag vill emellertid säga till honom, att han, kanske ofrivilligt, gör sig skyldig till en liten karrikatur här och var i fråga om en del av min argumentering.

Det är icke alls sant, att jag velat kräva någon slags statskontroll över det religiösa tänkandet. Då jag talade om, att staten har viktiga intressen att bevaka, när det gäller frågan om de former och de uttryck, som den religiösa folkuppfostran tar sig, behöver detta icke betyda, att jag vill ha något slags vare sig censur eller något annat kommando över det religiösa tankelivet. Men att man tillser, att de framsteg på forskningens och det religiösa tänkandets område, som sker, också bli utnyttjade såväl i fråga om prästutbildningen som den religiösa förkunnelsen över huvud taget, det anser jag verkligen vara ett statsintresse.

Herr Engberg överdriver likaledes, då han söker lägga i min mun det påståendet, att *kyrkans* bekännelse har utvecklats. Han sade, att det i stället är så, att 1593 års Uppsala mötes beslut fortfarande är den konstitutiva grunden för kyrkan. Men detta har jag icke nekat till, utan det erinrade jag också om. Jag är ense med herr Engberg därtinnan, att man märker på ett sorgligt sätt, hurusom man hos ledande kretsar inom kyrkan icke alls är benägen för en revision av den religiösa tankeståndpunkt, som bär ett så gammalt datum. Men vad jag däremot framhöll var, att det på det religiösa området i vårt land ägt rum en, som jag skulle vilja kalla det, syntetisk utveckling, en strävan efter större enhetlighet i uppfattningen. Vårt land företer således verkligen icke i religiöst avseende en sådan bild av varandra inbördes bekämpande, hätska religiösa motsättningar, som vad förut varit fallet. Visserligen finnas dessa motsättningar, men hela utvecklingstendensen tycks faktiskt gå i den riktningen att skapa en större enhetlighet och att människorna måtte lära sig, vad som är det centrala och vad som är obetydliga ting. Det var detta, som jag här framhöll.

Sedan missuppfattade antagligen herr Engberg mig fullständigt, när han trodde, att jag ville göra mig till ett slags advokat för den satsen, att kyrkan sedan år 1912 företagit någon slags frontförändring, som förtjänade särskilt demokratiens tacksamma erkännande. Tvärtom är det så, att när jag här erinrade om, hurusom biskop von Schéele talat om kyrkans behov av att göra en syndabekännelse inför proletariatet i vårt land, ävensom om det ganska magra erkännande av proletariatets rätt, som denna konferens av år 1912 gav, gjorde jag det för att framhålla, huru sent och i vilken torftig och mager form man då äntligen fick upp ögonen för den rättfärdighetstanke, man dittills bekämpat, och jag ville därmed icke beteckna en epok i kyrkans förståelse för den sociala rätten.

Jag vill även säga, att jag undrar, om icke herr Engberg ifrån sina egna, ganska dogmatiska utgångspunkter överdriver, när han menar, att en kyrka måste under nuvarande förhållanden absolut

säkert bliva en moralisk advokat för klassamhället och för staten. Detta tycker jag nästan vittnar om en mycket dogmatisk ödestro. Jag kan väl förstå, att herr Engberg menar som så, att allt idéliv, som framkommer på grundvalen av ett sådant klassamhälle, måste bliva ofritt och färgat av ett klasstänkande. Men vi se dock, att det finnes likaväl en frihet, en relativ frihet. Herr Engberg själv är ju ett exempel härpå. Herr Engberg delar ju icke alls de tankar, som eljest hysas av dem, vilka både i fråga om bildning samt i ekonomiskt och socialt hänseende stå honom nära.

Ang. upplösning av sambandet mellan kyrkan och staten.

(Forts.)

Jag vill beträffande kyrkan erinra därom, att exempelvis i *den engelska högkyrkan finnes en s. k. socialistisk liga av präster*, som, om jag är riktigt underrättad, i närvarande stund räknar bortat 180 medlemmar, därav en hel del på ganska framskjutna poster inom kyrkan. När där en så stor del av kyrkans prästerskap visar, att, oaktat kyrkan fortfarande rent formellt är, låt oss säga, det religiösa organet för det nuvarande klassamhället, för den nuvarande kapitalistiska staten, det dock inom kyrkan kunnat beredas utrymme för en så pass stor myckenhet av andlig självständighet, tycker jag, att detta är ett livets eget kätteri mot den alltför dogmatiska ensidighet, som herr Engberg här förfäktar.

Jag tror också, att herr Engberg missuppfattade mig, då han menade, att jag velat göra mig till tolk för kyrkan såsom ett slags giljare till den klass, som hon har så orättvist behandlat. Jag har sannerligen, kanske minst av alla, *personlig* anledning att här gå några kyrkans ärenden. Det är emellertid varken mig eller kammarrens protokoll värdigt att referera ens en bråkdel av vad jag här skulle kunna nämna om det slags erfarenheter av trakasserier och förföljelser från *mina* kyrkliga myndigheter som jag rent personligen haft, och några personliga intressen att här göra kyrkan en tjänst ha varit mig fullständigt främmande. Vad jag i stället har velat tala om är, att det finnes spirande möjligheter, att det finnes intentioner på det kyrkligt religiösa området, som verkligen äro värda beaktande och vilka kunna behöva ett skydd från statens sida, så att de icke fullständigt förkvävas.

I vad herr Engberg här sade om t. ex. den unglyrkliga rörelsen och dess högerpolitiska betoning, instämmer jag till fullo med honom, och jag har här alltså icke ett ögonblick asyftat den kategorin av vare sig unga präster eller unga teologer.

När herr Engberg talar om, att jag möjligtvis har rätt i mitt påstående, att ett intresse för antiklerikal propaganda icke förefinnes inom arbetarklassen, om man därmed menar det s. k. Algot Ruheska skedet, vill jag nämna, att jag därvid syftade icke blott på detta skede, utan även på det skede, som representeras av herr Engberg, ty såga vad man vill, kan man icke påvisa, att det ute i vårt land finnes en målmedveten opinionsriktning, baserad på de synpunkter, som herr Engberg företräder. Om det kan komma att bli en sådan i framtiden, är något, som vi nu icke kunna avgöra; och jag för min del betvivlar det verkligen. Men jag tror, som

Ang. upplös-
ning av sam-
bandet mellan
kyrkan och
staten.
(Forts.)

sagt, att man icke gärna kan påstå, att en sådan opinion för närvarande förefinnes.

Jag vidhåller fortfarande, att en anledning för mig och, såsom jag antager, även för kammaren att icke reflektera på det sätt att lösa detta problem, som motionärerna och herr Engberg nu förorda, är, att i nämnda uppslag dock icke finnes någonting om, huru efter sambandets lösande mellan staten och kyrkan statens naturliga och skäligen intresse av det sätt och de former, varpå den religiösa folkuppföstran kommer att bedrivas, skall kunna tillgodoses. Man kan icke påstå, att det vare sig i motionen eller, och det än mindre, i reservationen eller i vad herr Engberg här anfört finnes på ringaste sätt angivet, i vad mån eller under vilka former staten i detta fall har några intressen att bevaka eller på vad sätt dessa intressen skola bevakas. Jag menar därför, att vi här icke böra medverka till en sådan lösning av denna fråga, som är alldeles för ensidig, och jag vidhåller fördenskull mitt här förut framställda yrkande.

Efter härmed slutad överläggning framställde herr talmannen propositioner först på bifall till utskottets hemställan samt vidare på avslag därå och bifall i stället till den vid utlåtandet fogade reservationen; och förklarade herr talmannen sig anse den förra propositionen hava flertalets mening för sig. Som votering likväl begärdes blev nu uppsatt, justerad och anslagen en voteringsproposition av följande lydelse:

Den, som vill att kammaren bifaller första tillfälliga utskottets hemställan i utskottets förevarande utlåtande nr 14, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, har kammaren, med avslag å utskottets berörda hemställan, bifallit den vid utlåtandet fogade reservationen.

Omröstningen utföll med 48 ja, men 54 nej; och hade kammaren alltså med avslag å utskottets hemställan bifallit den vid utlåtandet fogade reservationen.

Jämlikt § 63 riksdagsordningen skulle detta beslut genom utdrag av protokollet delgivas första kammaren.

§ 7.

Slutligen föredrogs andra kammarens femte tillfälliga utskotts utlåtande, nr 10, i anledning av första kammarens beslut rörande väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående åvägabringande av större överskådlighet och ordning beträffande Svensk författningssamling; och biföll kammaren därvid utskottets hemställan.

§ 8.

Herr *Jönsson* i Fridhill avlämnade en motion, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition. nr 415, angående vissa ändringar i gällande bestämmelser om understöd av statsmedel åt föreningar för beredande av driftkredit åt idkare av mindre jordbruk.

Denna motion, som erhöll ordningsnumret 467, bordlades på begäran.

§ 9.

Anmälades och godkändes följande förslag till riksdagens skrivelser till Konungen, nämligen

från konstitutionsutskottet:

nr 226, i anledning av väckta motioner om skrivelse till Kungl. Maj:t angående revision av gällande bestämmelser om valsättet vid val till andra kammaren och landsting;

nr 227, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ändrad lydelse av §§ 9, 16, 19 och 21 riksdagsordningen jämte inom riksdagen väckta motioner angående ändring i samma lagrum även som i § 24 riksdagsordningen;

nr 228, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 130, i vad den avser förslag till förordning om provtaxering under år 1918 för beräkning av kommunal skattskyldighet vid tillämpning av bestämmelserna i vissa förslag till omläggning av det kommunala beskattningsväsendet; och

nr 229, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ändrad lydelse av §§ 41, 69, 70 och 76 i förordningen den 21 mars 1862 om kommunalstyrelse på landet, §§ 8, 67, 68 och 77 i förordningen den 21 mars 1862 om kommunalstyrelse i stad, § 48 i förordningen den 23 maj 1862 om kommunalstyrelse i Stockholm samt §§ 11 och 50 i förordningen den 21 mars 1862 om landsting;

från bankoutskottet:

nr 231, i anledning av vissa framställningar angående pensioner och understöd, avsedda att utgå å postverkets pensionsstat;

nr 232, i anledning av väckt motion om tilläggpension åt förre stationsmästaren Jöns Petter Henriksson Berg;

nr 233, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 17 § i lagen den 11 oktober 1907 angående civila tjänst innehavares rätt till pension; och

nr 234, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 2 § i lagen den 4 juli 1910 angående rätt till pension för tjänstemän vid statens järnvägar m. m.; samt

från riksdagens kansli:

nr 230, angående utarbetande av förslag till anordnande av särskild obligatorisk undervisning för sinnesslöa barn.

§ 10.

Till bordläggning anmäldes:

bevillningsutskottets betänkanden:

nr 45, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning angående vissa ändringar i förordningen den 28 oktober 1910 om taxeringsmyndigheter och förfarandet vid taxering med mera; och

nr 46, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning om ändring i vissa delar av förordningen den 6 augusti 1894 angående mantalsskrivning; samt

andra kammarens tredje tillfälliga utskotts utlåtande, nr 13, i anledning av herr Jönssons i Fridhill m. fl. motion, nr 235, om skrivelse till Kungl. Maj:t angående ändring av tillämpat förfarande vid anställande av postförare å landsvägslinjer och lantbrevbärare.

§ 11.

Justerades protokollsutdrag.

§ 12.

Ledighet från riksdagsgörömlen beviljades:

herr	<i>Hedlund</i>	i Östersund	under 3 dagar fr. o. m. den 23 maj,						
»	<i>Bergström</i>	i Bäckland	» 14	»	»	»	23	»	
»	<i>Adelswärd</i>		» 3	»	»	»	23	»	
»	<i>Danielsson</i>		» 5	»	»	»	24	»	
»	<i>Henrikson</i>		» 6	»	»	»	25	»	
»	<i>Norin</i>		» 8	»	»	»	23	»	och
»	<i>Olsson</i>	i See	» 4	»	»	»	24	»	.

Kammarens ledamöter åtskildes härefter kl. 1,40 på natten.

In fidem
Per Cronvall.